CAPÍTOL 7 LA IMATGE DE LES CAPITALS COMARCALS I LA POLÍTICA URBANA

CAPÍTOL 7- LA IMATGE DE LES CAPITALS COMARCALS I LA POLÍTICA URBANA

En aquest capítol es presenta com s'articula la imatge de les capitals comarcals i en base a què es dissenyen les polítiques urbanes. Moltes polítiques urbanes utitlitzen lemes per tal de crear de cara cap a fora una imatge: *Girona m'enamora, Tortosa cruïlla dels Països Catalans, Lleida, capital de la terra ferma, Tortosa més a prop del que sembla, Vic una ciutat de la mesura humana, Valls l'has de viure, Vilafranca la ciutat de Vi.* Malgrat aquests lemes, aquest capítol es pregunta sobre l'existència de polítiques urbanes específiques per a les capitals comarcals. És així que l'objectiu del capítol és conèixer quina imatge produeixen les capitals comarcals i preguntar-se per la política urbana que s'ha dissenyat en base a ells. Per tal d'aconseguir aquests objectiu he partit d'una anàlisi general de la imatge literària d'aquestes ciutats elaborant un mapa literari. Posteriorment, s'analitzen les principals polítiques urbanes i el planejament estratègic. El capítol acaba presentant com la fuga de cervells intervé en els processos urbans que es donen a les ciutats.

7.1- La imatge de les capitals comarcals a partir de la literatura

En cap moment de la història de Catalunya, i en especial el segle XX, no hi ha hagut una conceptualització sobre aquesta realitat específica. Les idees que permeten un camí més fructífer per al debat probablement són les que es van plantejar durant el Noucentisme i la formulació de la *Teoria de la Catalunya Ciutat*.

La *Teoria de la Catalunya ciutat* s'inspira a inicis del segle XX en el moment en que Barcelona, capital d'una nació sense Estat, s'erigeix com una ciutat, pensada en formes modernes com a síntesi d'una societat civil. La teoria troba com a signe d'identitat de Catalunya l'esperit civilitzat i modern que intenta superar les mítiques definicions culturalistes i antropològiques de la identitat del país, aquelles que preconitzaven la reclusió en terres interiors i en la religió que defensava el pairalisme. Una identitat que acaba per configurar un catalanisme polític que comporta un nacionalisme civil i modern on les idees de pàtria i ciutat queden articulades. Se supera la forma de fonamentació dels nacionalismes preferentment historicistes o antropològics (Trias 1984). Enmig d'aquesta dinàmica es parla de les ciutats més enllà de Barcelona,

moltes de les quals es poden considerar mitjanes. Entre els que defensaven aquest teoria hi havia el mateix Pau Vila, Eugeni d'Ors, Rubió i Tudurí i Prat de la Riba.

La literatura i la imatge de les capitals comarcals

Una font d'informació vàlida per acostar-se a la imatge d'aquestes ciutats és la literària. Els estudis geogràfics sobre literatura han estat poc desenvolupats a Catalunya, i encara menys focalitzant l'interès de les ciutats, en el fet urbà. El llibre La Barcelona literària. Una introducció geogràfica (2003) de Carles Carreras és l'única aproximació a la literatura barcelonina des de la geografia cultural. Juntament amb aquesta obra bàsica altres autors n'han fet algunes aproximacions, com per exemple Joan Vilagrassa. A partir d'aquesta premissa, es fa evident que les investigacions geogràfiques referents a la literatura d'altres ciutats i pobles de Catalunya és inexistent, donada la històrica negació del caràcter urbà del país (Casassas, J. 1989). Aquest apartat pretén doncs oferir una mica de llum a la presència de les ciutats catalanes més enllà de la Barcelona literària. L'autor de la tesi ja ha realitzat diversos estudis sobre aquest aspecte al llarg dels últims quatre anys (Frago 2008, 2009). Aquí els desenvolupa.

Un mapa literari de pobles i ciutats de Catalunya

Per aquest apartat s'ha cregut oportuna la realització d'un mapa literari (**Mapa 7.1**), ja que a partir de la seva capacitat totalitzadora (Santos 1996) permet que amb un sol cop d'ull es pugui percebre una realitat literària que inicialment s'hauria perdut enmig de les lletres d'una bibliografia de pobles i ciutats de Catalunya molt dispersa i desigual. És d'aquesta manera que aquest apartat parteix d'un mapa literari, selectiu i parcial, com tots, el qual (després de la seva presentació) mostra algunes de les principals idees que han vehiculat el pensament polític a Catalunya durant bona part del segle XX, fent especial èmfasi sobre el Noucentisme i les seves formes de comprensió del fet urbà, en especial la Teoria de la Catalunya-Ciutat, ja esmentada.

La meva proposta de mapa literari de pobles i ciutats de Catalunya parteix de la obra Bellesa de Catalunya. Art, vida i paisatge de Carles Soldevila i Zubiburu (Barcelona, 1892–Barcelona, 1967) publicada l'any 1956. Aquesta obra és la segona edició d'una primera en llengua castellana de l'any 1951 i que, senzillament, s'anomenava *Cataluña. Arte vida y paisaje*. Un dels motius de l'elecció d'aquesta font

d'informació rau en l'ampli ventall d'escriptors que són repertoriats per l'autor noucentista, Carles Soldevila, un dels principals del Noucentisme. Un total de 73 escriptors són els seleccionats de presentar els diversos llocs de Catalunya a partir de 127 fragments literaris. Aquest fet és especialment important ja que, en un únic llibre, es pot conèixer un ampli ventall d'autors que han escrit sobre pobles i ciutats de Catalunya, sobre els quals s'ha aprofundit posteriorment, oferint una solució a la desigual i a la vegada poc coneguda literatura sobre aquests indrets.[1] Per a la realització d'aquest mapa literari s'han utilitzat específicament els capítols del llibre referents a la Catalunya Vella i a la Catalunya Nova, deixant de banda aquells capítols que fan referència únicament al medi físic, l'art, la religió o la manera de viure del poble català.

[1] La literatura referent a Barcelona ha estat recentment investigada des d'un punt de vista geogràfic per Carreras (2003), tal com s'ha dit.

Mapa 7.1: Un mapa de pobles i ciutats de Catalunya. Font: elaboració pròpia (2008) a partir de Carles Soldevila (1956).

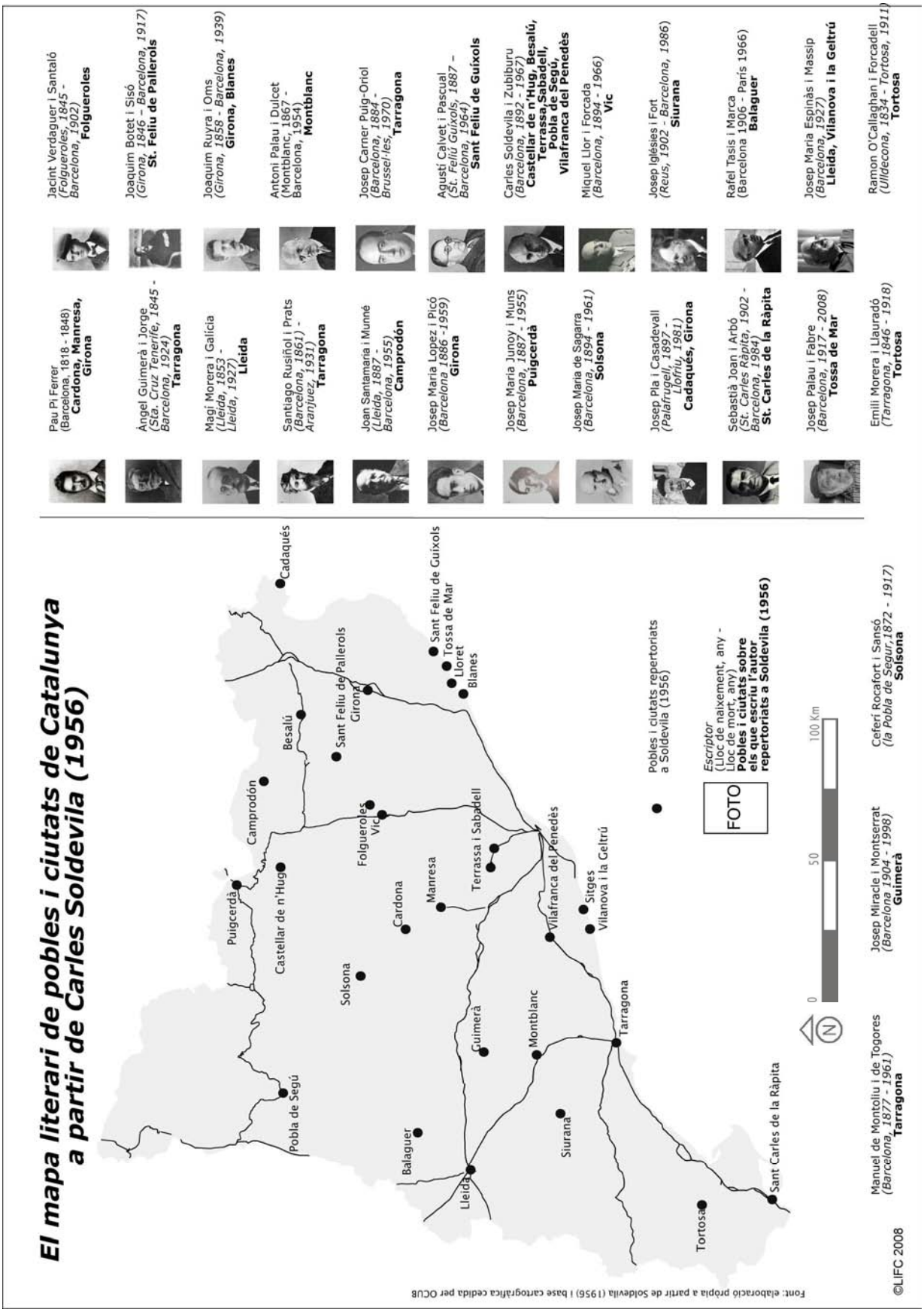

Carles Soldevila: l'anacronisme d'un noucentista

Carles Soldevila no és un escriptor corrent. Tot i que marginat durant la present democràcia des de àmbits, tan polítics com culturals, sobretot per la seva ideologia conservadora i espanyolista durant els anys del franquisme, se l'ha de considerar un dels grans escriptors de la Catalunya del segle XX. Malgrat el seu anacronisme, la seva obra s'inscriu dins les característiques pròpies del Noucentisme. La proximitat amb les idees del Noucentisme és observable a partir de l'encapçalament escrit per Joan Maragall que fa en ocasió del llibre Bellesa de Catalunya. Art, vida i paisatge. Tal i com propugnen els impulsors d'aquest moviment, el llibre de Carles Soldevila va dirigit a la burgesia catalana de mitjans del segle XX, en un intent de culturitzar-la i educar-la, refinar-ne els seus gustos, i desvetllant-li d'aquesta manera el desig d'europeïtzar-se (Trías 1984, Casassas i Ymbert 1989). (Roca 2000, Casassas i Ymbert 1989)

Teòricament acabat el 1923 amb la dictadura feixista de Primo de Rivera, el moviment del Noucentisme volia democratitzar la cultura fent-la extensible a tota la societat i superant-se així la barrera existent entre la cultura popular i la cultura culta (Roca 2000, Casassas i Ymbert 1989). Aquest canvi de concepció en que la burgesia passa a ser líder de la societat civil que ha d'organitzar la pàtria catalana. Aquesta llibertat de la burgesia per dirigir el país representa la culminació teòrica d'una reflexió d'autors importants que van des de Locke a Adam Smith, de Mandeville a Kant, i de Bolees a Heggel. Els noucentistes tenen com a objectiu la modernització, en tots els aspectes, del treball, l'ensenyament, la sanitat i les comunicacions de la societat catalana.

Especialment important és l'èmfasi al voltant del caràcter urbà de la realitat catalana d'inicis del segle XX. Els noucentistes volen superar d'una vegada per totes la negació de la urbanitat de Catalunya, la qual encara no ha estat assumida ni ideològicament, ni culturalment a inicis del segle XX (Trias 1984, Casassas 1989). És justament en aquest moment quan es formula la Teoria de la Catalunya-Ciutat. Aquesta concepció va en contraposició amb el ressorgir polític i cultural del moviment de la Renaixença que propugna la reclusió a les terres interiors catalanes, allà on encara perduren les tradicions i els valors de la religió catòlica a l'estil de Torres i Bages, i on la ciutat industrial encara no ha "contaminat" les ànimes dels mortals. Els noucentistes troben en la ciutat lliure burgesa el punt de partida de la modernització de tota la

societat. Aquesta visió de Catalunya confereix un tipus de comprensió del territori català, el qual, acceptant el discutible concepte, es consideraria com "urbanita".

Una part de la burgesia catalana, cerca el plaer contemplatiu dels paisatges rurals i forestals, sobretot de la Catalunya Vella, més verds, més humits, i més semblants als dels Estats del nord d'Europa, on tenen posada la mirada. Sobretot són els paisatges de Suïssa bressol de l'excursionisme i de l'alpinisme els que més els atrauen. És justament aquest creixent refinament cultural que impulsa el Noucentisme. El mateix Carles Soldevila propugna el gust per les coses en elles mateixes, el gust per l'art, la vida i el paisatge, tal i com anuncia al títol del seu llibre Bellesa de Catalunya. És a partir d'aquestes reflexions que els fragments literaris suporten un important nombre de material gràfic. Després d'una anàlisi es mostren específicament un total de 446 imatges, entre fotografies i reproduccions de quadres.

Tot i que existeixen diversos tipus de ciutats a Catalunya, des de les capitals provincials fins les viles i ciutats mercat, el gran paradigma modernitzador de la burgesia industrial catalana (també espanyola enmig dels seus afanys europeïtzadors) és l'aglomeració barcelonina (Casassas 1989). De fet, el mateix Carles Soldevila va escriure un llibre plenament dedicat a Barcelona (Soldevila 1964). L'afany contemplatiu d'aquest grup social és tal que la principal realització del Noucentisme barceloní és la construcció d'un parc temàtic: el Poble espanyol de la muntanya de Montjuïc per a l'exposició del 1929 on s'hi reprodueixen nombrosos edificis emblemàtics de diversos llocs espanyols (Roca 2000).

Els escriptors repertoriats a Bellesa de Catalunya

La professió dels escriptors que presenta Soldevila és molt variada. Alguns, consideren, l'escriptura com la seva professió, com per exemple Josep Pla (Palafrugell, 1897-Mas Pla de Llofriu, 1981). Altres, que escriuen sobre el territori, es veuen com a geògrafs. D'aquests últims n'és exemple Ceferí Rocafort i Sansó (la Pobla de Segur, 1872-1917) que escriví el volum dedicat a la província de Lleida de la *Geografia General de Catalunya* editada per Francesc Carreras Candi l'any 1909, o també Josep Iglésies (Reus, 1902-Barcelona, 1986), defensor de l'excursionisme científic, va participa en l'elaboració de l'"*Estudi de Proposta per la divisió territorial de Catalunya (1932-1936)*" elaborant a la vegada diverses guies locals.

Pel que fa al recorregut geogràfic vital dels escriptors, n'hi ha 13, el grup més nombrós que són els barcelonins, nascuts i morts a la capital catalana. Uns pocs neixen en aquesta ciutat i moren en d'altres llocs, com per exemple Santiago Rusiñol i Prats (Barcelona, 1861–Aranjuez, 1931) que mor fora de Catalunya, o Rafael Tasis (Barcelona 1906-París 1966) i Josep Carner que moren exiliats (Barcelona, 1884-Brussel·les, 1970) que ho fan a les capitals de França i Bèlgica respectivament. És important destacar el total de vuit escriptors que emigren des dels seus pobles i ciutats natals de Catalunya i moren a Barcelona, com per exemple Joaquim Botet i Sisó (Girona, 1846-Barcelona, 1917), el geògraf Josep Iglésies (Reus, 1902-Barcelona, 1986), Antoni Palau i Dulcet (Montblanc, 1867-Barcelona, 1954) o Sebastià Joan Arbó (Sant Carles de la Ràpita, 1902–Barcelona, 1984). Un altre grup d'escriptors es resisteix a emigrar a la floreixent Barcelona d'inicis del segle XX i moren a la seva ciutat o poble natal. En són exemple Magí Morera i Galícia (Lleida, 1853-Lleida, 1927), Ceferí Rocafort i Sansó (la Pobla de Segur, 1872-la Pobla de Segur, 1917) i Emili Morera i Llauradó (Tarragona, 1846-Tarragona, 1918).

No es mostra tanta heterogeneïtat pel que fa a la procedència social dels escriptors, ni al període temporal al que corresponen. Són nombrosos aquells que procedeixen de famílies burgeses, sobretot barcelonines, però també d'altres pobles i ciutats de Catalunya, com per exemple, Agustí Calvet i Pascual (San Feliu de Guíxols, 1887–Barcelona, 1964), fill d'una família burgesa de Sant Feliu de Guíxols que s'enriquí amb la indústria del suro. Pocs s'han de considerar de famílies humils, tan sols cal destacar Sebastià Joan Arbó (Sant Carles de la Ràpita, 1902–Barcelona, 1984) fill de pagesos rapitencs emigrats de les pobres terres del Montsià d'aquell temps o Pau Pi Ferrer (Barcelona, 1818-Barcelona, 1848) fill de família humil de la capital catalana. Pel que fa al període temporal corresponent als escriptors que repertoria Soldevila, s'ha de destacar que bona part d'ells són d'un mateix període: quinze dels vint-i-vuit escriptors que apareixen en el llibre són nascuts entre les tres últimes dècades del segle XIX i la primera del XX. Aquest fet limita el ventall dels escriptors que es recullen al llibre, mentre que a la vegada determina, en part, els corrents culturals i ideològics que cultiven.

Bona part dels escriptors produeixen una literatura que va d'acord amb els ideals culturals i socials del Noucentisme. Més enllà del propi Soldevila que ja ha estat

considerat suara com un noucentista perllongat, altres escriptors han de ser inclosos en aquestes tendències. L'obra de Josep Pla en forma part ja que té una visió urbana de Catalunya i veu el ciutadà (sobretot el barceloní), com l'ésser més civilitzat del país. Però també s'ha de considerar com a noucentista l'obra escrita de Josep Maria Lopez-Picó (Barcelona 1886-Barcelona, 1959) que té llibres prologats pel mateix Eugeni d'Ors, o l'obra de Josep Miracle i Montserrat (Barcelona 1904-1998), del barri de Sants,[2] director literari de l'editorial Selecta i deixeble de Pompeu Fabra (Barcelona, 1868-1948), considerat aquest últim com un dels grans europeïtzadors i urbanitzadors de la societat catalana amb la normalització lingüística que desembocà en el seu famós diccionari. També Magí Morera i Galícia (Lleida, 1853-Lleida, 1927), que ingressà a la Lliga Regionalista, Joan Santamaria i Monné (1884-1955) i fins i tot, el recentment desaparegut, Josep Palau i Fabre (Barcelona, 1917-2008).

També formen part del moviment cultural i polític del Noucentisme, escriptors que participen en diverses obres de divulgació geogràfica, el romàntic Joaquim Botet i Sisó (Girona, 1846-Barcelona, 1917) i Ceferí Rocafort i Sansó (la Pobla de Segur, 1872-1917) escriuen per la Geografia de Catalunya de Francesc Carreras Candi[3] (Barcelona, 1862-1937). El primer és considerat un noucentista important del moviment i escriu sobre la província de Girona. El segon, de formació geogràfica, s'encarrega de confeccionar el capítol de la província de Lleida de l'esmentada obra. Posteriorment, Josep Iglésies (Reus, 1902-Barcelona, 1986), que en diverses ocasions es mostrà partidari dels objectius de la Mancomunitat de Catalunya d'Enric Prat de la Riba (Castellterçol, 1870-1917), participa en la *Ponència per a la divisió territorial de Catalunya (1932-1936)* com a secretari, tot cercant la urbanització de la societat catalana a partir de les capitals comarcals.

D'aquesta manera es comprova com Carles Soldevila tria de manera volguda i premeditada, aquells literats pròxims als ideals del Noucentisme. No obstant, són especialment significatius alguns fragments literaris d'escriptors de primera línia de la Renaixença, com per exemple les descripcions literàries de Jacint Verdaguer i Santaló

[2]Aquest mateix escriptor és citat en el llibre de Carles Carreras sobre el barri d'Hostafrancs de Barcelona.

[3]Francesc Carreras Candi no és un noucentista. Conservador i romàntic, fou un dels principals en protestar en contra de la normalització lingüística impulsada per Pompeu Fabra.

(Folgueroles, 1845-Barcelona, 1902) sobre la seva terra natal o la presència de Tarragona de la mà d'Àngel Guimerà i Jorge (Santa Cruz de Tenerife, 1845-Barcelona, 1924), uns fets que desvetllen com, en el fons, els valors del conservadorisme i el tradicionalisme català no són esborrats tal i com volia el moviment iniciat amb la Mancomunitat de Catalunya.

L'aparició, al llibre de Carles Soldevila, del Comarquinal de Miquel Llor (Barcelona, 1894-1966) inspirat en la ciutat de Vic,[4] comporta reaccions contraposades. Per una banda, és lògica la seva selecció ja que Llor en el seu llibre critica fervorosament el provincianisme de les capitals comarcals i defensa la ciutat de Barcelona com l'espai alliberador, de la civilitat i la urbanitat. Però per l'altra, sorprèn la seva presència després que l'autor hagués estat apartat del panorama oficial a partir de la forta crítica que realitza de Vic, la ciutat de la que fou bisbe Torras i Bages i la comarca de Jacint Verdaguer, en un moment en que els valors tradicionals i conservadors segueixen sent intocables, tot i els propòsits del Noucentisme. En aquest sentit, Soldevila fou valent. La seva procedència social,de família humil, i el cultiu de la narració que fa Llor en la seva obra, tampoc concorden amb el perfil majoritari dels escriptors que presenta Soldevila a la seva obra. Tot i així s'ha de remarcar que el mateix Llor va rectificar en la seva crítica a Comarquinal en una obra posterior titulada El somriure dels sants (Llor 1947).

Els escriptors i escriptores que hi faltarien

Dins el conjunt dels escriptors repertoriats per Soldevila se'n troben a faltar alguns escriptors, molts d'ells canònics de la literatura catalana. A tall d'exemple, no apareixen tots aquells escriptors que emfatitzen les seves obres en la antiurbanitat i en els canvis del procés urbanitzador de Catalunya.[5] En aquest sentit els representants de la narració rural, com per exemple el rossellonès Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló, 1831-la Jonquera, 1897), Marià Vayreda i Vila (Olot, 1853-Barcelona, 1903), o de la narració costumista, com per exemple Emili Vilanova i March (Barcelona, 1940-

[4] Comarquinal és presentat per Miquel Llort a la seva novel·la Laura a la ciutat dels sants, publicada el 1931.

[5] La antiurbanitat que es respira en els moviments literaris de finals del segle XIX, apareix ben representada en la obra barcelonina El carrer del migdia de Rafael Noguera i Oller (Barcelona, 1880-1949), on la ciutat comtal és vista com el lloc dels vicis i de la perdició.

1905), no apareixen en el llibre tot i escriure sobre diversos llocs de Catalunya. Tampoc apareix Victor Català (Barcelona, 1869-1966), pseudònim de Caterina Albert, que també escriu sobre la ruralitat d'algunes de les ciutats catalanes, o Josep Maria de Segarra amb la seva obra Vida privada (De Segarra 1932), així com Eugeni d'Ors, sota el pseudònim de *Xènius*. El realisme de Narcís Oller (Valls, 1846-Barcelona, 1930), posterior temporalment a aquesta narració rural, tampoc participa de les descripcions literàries que recull Carles Soldevila. Narcís Oller nat a Valls fou marginat de l'escenari de la literatura catalana del moment. Així, la ruralitat i la tradicionalitat que es transmet de Valls, la seva ciutat natal i que l'autor fa aparèixer amb el topònim de Vilaniu, no es mostra en aquest recull.

Convé destacar la manca de les descripcions literàries que fan geògrafs d'importants com Pau Vila (Sabadell 1881-Barcelona 1980), defensor del caràcter urbà de Catalunya i proper als ideals del Noucentisme. Tampoc apareix la literatura d'Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882-Perpinyà, 1949) que amb un important repertori dedicat a la ciutat de Tarragona i membre de la comissió dedicada al "Debat de la proposta de divisió territorial de Catalunya (1932-1936), era un dels gran defensors de la urbanitat de Catalunya més enllà de Barcelona, un fet que anava d'acord amb els ideals del Noucentisme però que també anava en contra d'aquells que veien a Barcelona l'únic lloc civilitzat de Catalunya.

Recapitulació d'una imatge literària

A tall de recapitulació, una primera observació fa referència a la geografia literària que presenta Soldevila en el seu recull. Es pot considerar que en aquesta obra hi són representades un important nombre de pobles i ciutats de Catalunya. L'àrea propera a Barcelona apareix més ben representada que altres, però, sense arribar a eclipsar les ciutats més allunyades, com per exemple les del ponent i el migjorn català. Aquest fet és important destacar-lo donat que fins aleshores, i tal com ja s'ha esmentat, les ciutats més enllà de Barcelona havien estat poc representades. Tanmateix, s'observa cert desequilibri entre la representació de la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, apareixent més ben representada la primera que la segona, un fet que reprodueix la construcció simbòlica tradicional de Catalunya (Nogué, 1991) on la Catalunya Nova ha restat sovint oblidada.

Uns segona recapitulació fa referència al punt de vista dels autors. S'ha comprovat com són uns quants els escriptors que emigren des de les seves ciutats natals cap a Barcelona. Aquesta realitat s'hauria de tenir en compte a la hora d'investigar el tipus de literatura que s'escriu sobre aquetes ciutats, ja que pot induir a la idealització de la ciutat on va néixer l'autor, transformant la realitat en una cosa idíl·lica allunyada de la realitat material. Existeixen altres implicacions geogràfiques d'aquest procés demogràfic, com per exemple l'emigració de les persones d'elevat capital cultural i amb major iniciativa, donada la manca d'oportunitats que troben els escriptors als seus pobles i ciutats natals i que els obliguen a emigrar cap a llocs més dinàmics culturalment, com Barcelona. Per últim una qüestió de gènere, tot i que Soldevila dedicà tota una trilogia a la figura d'una dona, *Fanny*, cap punt de vista dels autors que ell tracta és femení.

La tercera i última conclusió fa referència a la tesi de la inexistència de la literatura urbana més enllà de Barcelona que fou defensada en altres investigacions de l'autor (Frago 2009). En aquella investigació es formulava la hipòtesi de que la literatura rural de finals del segle XIX nega el fet urbà no barceloní[6] (aquest entès per Barcelona i els municipis immediats), una invisibilitat que ha estat reproduïda fins l'actualitat. En aquest apartat s'ha demostrat com, al recórrer a noves fonts literàries, el fet urbà més enllà de l'Àrea Metropolitana de Barcelona és present en la literatura, sobretot quan la selecció de les obres és feta per un noucentista de la talla i la sensibilitat de Carles Soldevila. D'aquesta manera, sembla posar-se en qüestió la hipòtesi sobre la invisibilitat del fet urbà en la literatura més enllà de Barcelona. Tanmateix, tot i posar-se en qüestió aquesta invisibilitat, sí que s'ha de dir que s'està tractant d'una excepció: Soldevila, i juntament amb ell tota la literatura comarcalista que al llarg del segle XX s'ha escrit i que ha volgut mostrar la modernitat d'aquestes ciutats, és tan sols un exemple que va a contracorrent de la dinàmica general de la literatura més canònica de Catalunya que, tal com ja s'ha dit, ha ignorat el fet urbà no barceloní.

En l'actualitat la imatge produïda per la literatura segueix existint sobre algunes d'aquestes ciutats. Vic segueix sent associada a una ciutat de sants i esglésies, Valls

[6] Aquesta hipòtesi fou elaborada a partir de la que Carreras (2003) ja formulà en referència al retard de l'aparició de la ciutat en la literatura.

transmet una imatge de ruralitat a partir de calçots i castells. Olot la mostra a un clima plujós i levític mentre que Reus la d'una ciutat mercantil.

7.2- El desenvolupament turístic

El desenvolupament turístic de les capitals comarcals es basa en els recursos que existeixen en el lloc els quals, creen la identitat del territori. Per tant, l'anàlisi dels elements turístics que es promocionen des d'aquestes ciutats permet analitzar quina és la imatge que promocionen aquestes ciutats en la postmodernitat. A la vegada, l'anàlisi del reflex d'aquestes imatges en les diverses escales geogràfiques (des de la global amb la UNESCO, la nacional amb les diverses marques turístiques dissenyades per la Generalitat de Catalunya i la local amb els ajuntaments i patronats de promoció turística) permet veure quines són les possibilitats que ofereixen les diverses escales geogràfiques i quines d'aquestes són aprofitades des de les oportunitats de cada lloc concret.

7.2.1- El turisme internacional a les capitals comarcals

En el moment de tractar el turisme internacional a les capitals comarcals s'ha analitzat el catàleg de patrimoni de la UNESCO.[7] Barcelona, Tarragona i Berga són les úniques ciutats que hi figuren, les dues últimes localitzades fora dels límits corporatius de l'àrea metropolitana de Barcelona. La primera, Tarragona, degut a les restes arqueològiques romanes, i la segona, pel patrimoni immaterial que representa la Patum. Es pot concloure doncs que la promoció turística de les capitals comarcals a nivell global des d'aquesta institució és molt reduïda.

Malgrat això el turisme internacional també arriba atret pel sol i la platja el qual, tot i no mantenir gaire vincle amb el lloc, els visitants estrangers han promocionat poblacions com Tossa de Mar, Salou o Sitges,[8] però també S'Agaró amb hotels de luxe com el conegut Hostal de la Gavina.

[7] La consulta del catàleg es va fer el maig del 2009.

[8] Aquesta ciutat fou promocionada pel pintor i escriptor Santiago Russinyol (Barcelona, 1861-Aranjuez, 1931)

7.2.2- El turisme a les capitals comarcals a escala catalana

A escala catalana la promoció turística es fa en base a deu marques turístiques:[9] "Terres de l'Ebre", "Costes del Garraf", "Costes del Maresme", "Costa Brava", "la Vall d'Aran", "Costa Daurada", "Catalunya Central", "Pirineu", "Terres de Lleida" i "Barcelona". Com es comprova cap ciutat apareix en el nom de la marca turística. Tan sols Barcelona disposa de marca turística pròpia.

Les marques turístiques segueixen l'esquema comarcal del model turístic inspirat en els anys 60 i 70 del segle XX, sent la platja el principal reclam. Les marques de la "Costes del Garraf", "Costes del Maresme", "Costa Brava" i la "Costa Daurada" ho reafirmen. Un altre grup important de marques turístiques és el que fa referència a l'origen del lloc sobretot, a la "terra", element clarament vinculat amb la tradició catalana, com és la marca de les Terres de l'Ebre, i les Terres de Lleida. Són marques de més recent creació producte d'un desenvolupament turístic més tardà. Amb cert contingut identitari i imaginari, la marca de la Catalunya Interior també s'ha desenvolupat recentment. Elements propis del medi físic són els que donen nom a les altres dues marques: la Vall d'Aran i la dels Pirineus, marques clarament vinculades a la muntanya, al hivern i a la neu.

Dins d'aquestes marques la representació turística de les capitals comarcals és reduïda, principalment són els reclams de platja i altres elements del medi natural i del món rural els que vehiculen principalment els reclams turístics. En el cas de la marca de les Terres de l'Ebre, el riu i el delta són els dos principals. Per al cas de la marca de la Catalunya Interior, cadascuna de les comarques que la componen vehicula una imatge: el Solsonès és el bressol del pairalisme (aspecte que es conrea turísticament en l'actualitat amb les masies). Els paisatges de cereals i el culte al pairalisme és la imatge que transmet l'Anoia. Del Berguedà se'n destaquen els boscos, i una gastronomia vinculada especialment als bolets, així com també als Pirineus. El passat industrial del Bages adquireix importància en la promoció turística de la comarca. Dins les marques turístiques de costa, la presència de les capitals comarcals és quasi inexistent. Els

[9] L'estudi s'ha basat en el portal d'internet de la Generalitat de Catalunya, *Turisme a Catalunya*, realitzant-se la consulta durant el mes d'octubre del 2007.

principals reclams de la *Costa Daurada* són la escalada,[10] la cultura, el sol i el mar, el golf, la natura i els congressos. A part d'una reduïda referència al patrimoni de la UNESCO, apareixen alguns elements patrimonials importants de Reus, com ara el parc Samà de Cambrils o la ruta del modernisme pel centre de la capital del Baix Camp.

Es pot concloure que mentre la promoció turística de la capital comarcal és inexistent, la comarca, a partir d'elements ruralitzants, com el paisatge agrícola i el medi físic, és molt present dins aquestes marques turístiques.

7.2.3- La promoció del turisme a les capitals comarcals des de l'escala local

La promoció turística des de l'escala local es realitza des d'institucions de fundació antiga com per exemple les Cambres de Comerç i Indústria fins als Instituts Municipals de Promoció Econòmica (IMPE) i les Oficines i Patronats de Turisme.[11]

Una anàlisi dels principals portals d'internet de promoció turística de les ciutats investigades dóna idea dels elements i les imatges que s'utilitzen per tal de projectar-les turísticament. Els elements propis de la cultura religiosa, com esglésies, catedrals i campanars esdevenen un comú denominador en casi totes elles. Aquest fet es fa clarament evident en el cas de Vic,[12] ciutat que fa honor a la *ciutat dels Sants* (**Fig. 7.1**), i Valls. En aquests dos casos la imatge de *l'skyline* del centre de la ciutat, amb tot un seguit de campanarets és utilitzat com imatge de la ciutat.

Per al cas de Vic l'*skyline* és el del centre, destacant-s'hi les siluetes del campanar, el palau episcopal i les diverses esglésies. L'*skyline* que es ven de la ciutat de Valls es pren des d'una distància més allunyada que en el cas de Vic, tanmateix l'element patrimonial que destaca és el de la figura esvelta del campanar de Sant Joan. Juntament amb altres campanarets, en primer terme unes hortes i com a teló de fons les muntanyes descarnades de la Serralada Pre-litoral. A Vilafranca del Penedès, tot i que el reclam del vi i del paisatge de la vinya és el principal atractiu turístic, l'església d'estil

[10] Aquest reclam sorprèn. Va vinculat amb la població de Siurana, localitat que presenta algunes de les vies d'escalada esportiva més prestigioses a nivell mundial.

[11] Aquestes Oficines poden ser tant públiques com privades. La de Tarragona és un exemple de progressiva privatització.

[12] Les dues consultes foren realitzades durant el maig del 2009.

gòtic de Santa Maria és també un dels altres reclams més importants de la ciutat. (**Fig. 7.2**).

Figura 7.1: Logo de l'Oficina de Turisme de Vic (2009). Font: Ajuntament de Vic.

Figura 7.2: Logo de l'Oficina de Turisme de Vilafranca del Penedès (2009). Font: Ajuntament de Vilafranca del Penedès

Els reclams que fan referència al món rural també són sobradament utilitzats als diversos portals turístics. Un bon exemple és Vilafranca del Penedès que, tal com s'ha dit, utilitza l'eslògan "Vilafranca del Penedès, la ciutat del vi". Aquesta imatge rural també és fa servir a Valls amb "Valls, l'has de viure" i els paisatges de les hortes familiars que rodegen el centre de la ciutat i les muntanyes com a teló de fons (**Fig. 7.3**). Els reclams associats al medi físic, també són especialment utilitzats en algunes ciutats, sobretot en el cas de Tortosa, on el riu Ebre al seu pas per la ciutat esdevé la principal foto de reclam en el moment en que s'anuncia la frase "*Tortosa, més a prop del que penses*" fent referència a la distància, sobretot mental de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Les ciutats que no tenen aquests reclams, se n'han enginyat d'altres. Un de força utilitzat ha estat cercar algun rècord. Aquest és el cas de Balaguer, que mostra el fet de tenir la plaça porticada més gran de Catalunya, o Manresa, que segons l'oficina de Turisme te el carrer subterrani més llarg del país, el carrer del Balç, o Valls que té el campanar més alt de Catalunya .

Algunes ciutats han diversificat les estratègies de promoció turística, tot buscant imatges de major modernitat. Aquest és el cas de Vic i Vilafranca del Penedès. La capital d'Osona utilitza com a reclam *"Vic, ciutat de les arts",* en clara referència als

diversos museus que hi ha (l'episcopal, de la ciència i de la tècnica). El centre històric de la ciutat és un reclam destacat que vol ser ascendit a l'escala catalana a partir del lema "*Centre Històric de Vic. Meravella de Catalunya*" (**Fig. 7.4**). Vilafranca del Penedès, recorre al vi, i ha dissenyat un projecte de promoció turística denominat com a *Vinopolis* que barreja l'oci amb el consum. Per transmetre una imatge de modernitat també, antics edificis industrials com el del Sucre de Vic i els nous edificis universitaris de Vic i Lleida han estat emprats com *grans elefants blancs*.

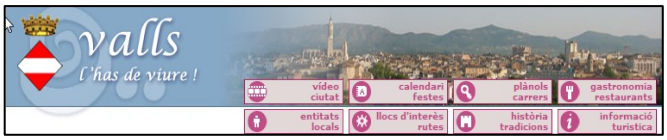

Figura 7.3: Encapçalament de la pàgina oficial de l'Ajuntament de Valls (2010). Font: Ajuntament de Valls.

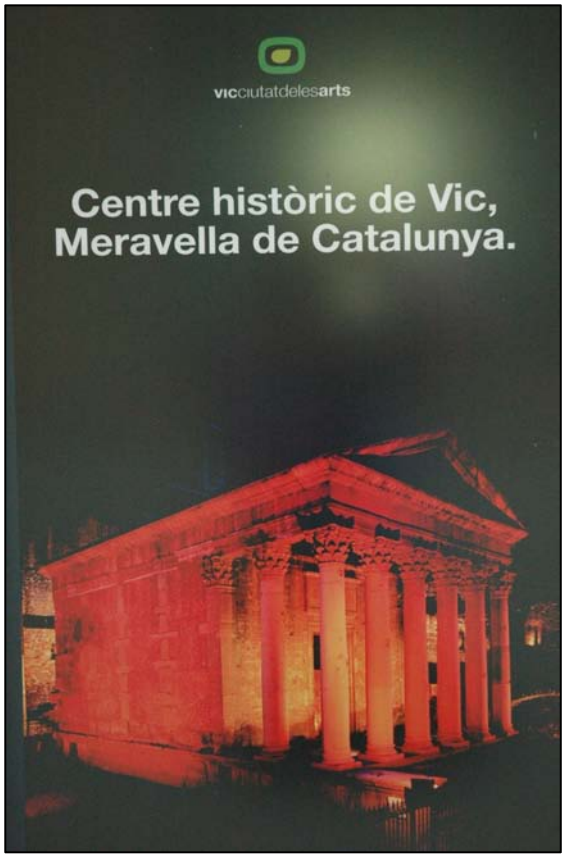

Figura 7.4:Cartell propagandístic del turisme impulsat per l'Ajuntament vigatà (2010). Font: Ajuntament de Vic.

Especialment significatiu ha estat el modern edifici de la Universitat de Vic, situat a la meitat nord oriental de la ciutat, a l'altra banda de la frontera mental i tradicional de les vies del ferrocarril. Aquest nou espai és el màxim exponent de la seva modernitat. A part de l'edifici de la Universitat de Vic, són altres les estratègies visuals que transmeten modernitat com ara: els nous carrils bici a l'estil de la moderna Barcelona, l'edifici de vidre de la vigatana Immobiliària Còdol (que tot i ser modest en

altura ve a representar el gratacels de la ciutat), la reconversió de l'antiga farinera del Sucre en multi cines o la recent i potent inversió pública per al soterrament de les vies del ferrocarril (per a més informació consultar el capítol 4).

La utilització dels edificis universitaris com exponents d'una imatge moderna de la ciutat també es observable a Lleida i la universitat homònima, a partir del Nou campus de Cappont, assentat just a les ribes del riu Segre. Els imponent edificis blancs rodejats de prats de gespa i jocs d'aigua es retallen en el cel de la riba del Segre, tot deixant en un segon terme el turó de la Suda i la catedral lleidatana dalt de tot. Una imatge doncs que uneix modernitat amb tradició (**Fig. 7.5**).

Figura 7.5: Perspectiva del Campus universitari de Cappont de Lleida
Font: Universitat Politècnica de Lleida.

7.3- Les fires, les festes majors i les tradicions: una imatge de les capitals comarcals

Les fires, les festes majors i les tradicions, elements de la política urbana, són també formes de construcció de la imatge de les capitals comarcals. Una anàlisi territorial de les festes majors i les tradicions més importants pot servir per entendre el paper de les capitals comarcals en aquest aspecte.

En primer lloc interessa l'escala. L'escala d'aquests esdeveniments culturals és important per entendre la imatge que creen, ja que és en l'escala on es troba la centralitat de la imatge de la ciutat. Depenent del reflex escalar que tingui la imatge, la ciutat es situa en escales diferents, des de la global fins a la local. Arran de la manca d'informació, en aquesta investigació els criteris utilitzats per a conèixer el reflex escalar d'aquestes representacions culturals són el "Catàleg del patrimoni immaterial de la UNESCO" per a la escala global, i el "Catàleg del patrimoni festiu de Catalunya" per a la escala nacional. L'escala estatal, i altres de més grans, regionals o comarcals, no han estat treballades.

Interessen els vincles que s'estableixen entre els elements propis d'aquestes representacions i el lloc que les acull; posant especial èmfasi sobre els elements rurals i urbans que els configuren. Donat que l'objecte d'estudi determina l'escala d'anàlisi, és important conèixer les relacions que manté la representació cultural (la imatge) amb el conjunt de l'escala geogràfica on s'emplaça. És en aquest aspecte on es troba part del significat de l'esdeveniment. Catalunya apunta a ser una escala d'anàlisi clau, sobretot a partir de la contraposició entre la metròpoli de Barcelona i la resta de la nació, establint-se diferents construccions urbanes i rurals.

L'escala de la construcció de la imatge, els vincles espacials (sobretot rurals o urbans) i temporals i les seves relacions amb la resta d'elements de la mateixa escala, passen a ser elements clau per entendre la construcció de la imatge de les capitals comarcals.

7.3.1- La representació de les capitals comarcals dins el catàleg del patrimoni festiu de Catalunya

El "Catàleg del patrimoni festiu de Catalunya" fou creat en base al Decret 389/2006 i es seguiren els mateixos criteris que els utilitzats en la declaració del

patrimoni immaterial de la UNESCO, que valora en gran manera l'autenticitat i la tradició. Segons el mateix decret, "*aquest patrimoni constitueix gran part de la identitat del país motiu pel qual s'ha de conèixer i també donar a conèixer*" {{863 Generalitat de Catalunya 2006}}. Juntament amb la Guia de les festes tradicionals de Catalunya. Itinerari per tot l'any (1958) de l'etnògraf Joan Amades i El tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya (Soler i Amigó 2005), el "Catàleg del patrimoni festiu" és una de les fonts d'informació que recull totes les representacions culturals d'arrel tradicional que es celebren arreu de Catalunya.

El catàleg fa un inventari d'un total de 26 representacions culturals. A nivell territorial les capitals comarcals hi tenen un important reflex: un total de 10 celebracions es fan en aquestes ciutats, 15 es realitzen a pobles i una tan sols a Barcelona. Entre les capitals comarcals que acullen algun tipus de celebració apareix Lleida, Vilanova i la Geltrú, Reus, Vilafranca del Penedès, Tarragona (2), Valls, Olot i Berga.

D'aquestes 26 representacions culturals, 16 són catalogades com a Festes Tradicionals d'Interès Nacional amb el màxim nivell de catalogació. Sis són festes majors (una d'aquestes amb periodicitat cada deu anys), les altres són: una processó (Processó del Sant Enterrament, Tarragona), un aplec gastronòmic (L'aplec del cargol, Lleida), un carnaval (Vilanova i la Geltrú) i una festa sacra (La Patum, Berga). Pel que fa a la distribució territorial es comprova una major gravitació cap a la meitat nord de Catalunya, sobretot al voltant de les comarques del Bages, Osona, Vallès Oriental i Garrotxa. En contraposició a aquest sectors més ben representats, és gairebé inexistent la presència de les terres de Ponent i de l'Ebre, i l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

7.3.2- L'escala de la imatge

Una anàlisi escalar dels esdeveniments culturals d'aquest catàleg permet comprovar com, exceptuant la Patum de Berga, totes les representacions culturals tenen com a màxim un reflex que es circumscriu en una escala nacional. La Patum de Berga fou catalogada per la UNESCO com a Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat l'any 2005; en l'escala de l'Estat espanyol és la única representació cultural amb aquest nivell de catalogació juntament amb el misteri d'Elx. L'any de la catalogació, el jurat, format per 16 personalitats, va fer aquesta elecció deixant de banda altres candidatures de l'Estat espanyol que es presentaven a la mateixa convocatòria, com, per exemple, la

música andalusí o el flamenc, representacions culturals vinculades a la construcció nacional espanyola. Tal com s'ha dit, la resta dels esdeveniments culturals que es representen a Catalunya tan sols tenen el seu reflex en l'escala nacional.

Més endavant, l'any 2010, sense formar part del patrimoni festiu de Catalunya, la UNESCO va catalogar com a Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat els castells. Aquesta manifestació tradicional es tractada específicament

7.3.3- Els esdeveniments culturals i el vincle amb el lloc

Les festes majors, les representacions religioses, les festes gastronòmiques, les activitats rurals i tradicionals i el folklore són els principals motius que es cataloguen, sobretot pel seu valor immaterial. LA majoria d'aquests esdeveniments rememoren un temps anterior a les principals modernitzacions tècniques del segle XX, uns temps premoderns,[13] on la tradició i la religió dominaven l'esfera pública. Per tant, es constata com la Catalunya comarcal i amb ella les capitals comarcals transmeten una imatge ruralitzant i tradicional que es contraposa amb una àrea metropolitana de Barcelona gens representada en aquests catàlegs.

Aquest fet, a la vegada, converteix a les capitals comarcals en llocs importants per a la construcció de la identitat de la nació. Aquelles capitals que concentren un major nombre de símbols i significats poden ser definides fins i tot *ciutats bressol*. Les imatges d'aquestes ciutats es contraposen amb les de Barcelona.

El cas de la festa major de Vilafranca del Penedès: l'autenticitat

La festa major de Sant Fèlix de Vilafranca del Penedès és especialment representativa d'aquest tipus d'esdeveniments que es cataloguen. Segons el "Catàleg del patrimoni festiu de Catalunya es tracta d'una festa d'Interès Nacional." L'autenticitat és el principal criteri per a la seva catalogació. Aquest motiu, a la vegada, es converteix en una de les raons esgrimides alhora de promocionar a la ciutat, tal com apareix al portal electrònic de la festa major de l'ajuntament de Vilafranca del Penedès: "*la festa de Sant Fèlix: la més autèntica*".

[13] En aquest cas s'escull el concepte de modernitat elaborat per Harvey (2003) com a moment de la consolidació de la ciutat capitalista i burgesa que en aquell moment va representar París.

La diada castellera és el que més es destaca de la celebració. Allà s'hi concentren les actuacions de les millors colles del moment. També es important l'anomenada *entrada de Sant Fèlix*, moment en que els focs artificials esclaten des de l'església de Sant Maria mentre s'eleven diversos pilars en honor al Sant.

La diada castellera de Sant Fèlix (cada 30 d'agost) és l'acte més multitudinari i emblemàtic, del que més se'n parla. La plaça de Sant Joan queda reblerta de castellers i espectadors que tots en conjunt superen les 10.000 persones. El color preponderant és el verd que a part dels castellers de Vilafranca que el vesteixen, el mostren els mateixos simpatitzants que romanen com espectadors a la plaça. A la tribuna de l'ajuntament s'hi localitzen les autoritats, des de l'alcalde i els regidors de l'ajuntament fins a personalitats polítiques del Govern català que cada any hi són convidades, com el president de la Generalitat de Catalunya o algun conseller. Des del balcó de les autoritats i durant l'últim castell de la diada, l'enxaneta és pujat per un altre casteller acostant-li una faixa a la que s'hi agafa.

Tal com passa amb altres diades castelleres emblemàtiques, la diada es retransmesa per Televisió de Catalunya des de fa més deu anys. L'arribada als mitjans de comunicació de masses ha estat la principal responsable de la difusió del fet casteller arreu. Des de les retransmissions televisades s'ha atorgat certa competitivitat a aquestes celebracions a partir de puntuacions per a cada tipus de castell que han acabat confeccionant rànquings castellers.

Tal com s'informa des de la oficina de Turisme de l'Ajuntament de Vilafranca del Penedès, una part dels visitants que acudeixen a la festa major són vinguts des d'altres poblacions barcelonines. A nivell metropolità la celebració distingeix a la ciutat de la resta de ciutats de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, en ser l'única festa, a part de la del barri de Gràcia, que és catalogada com d'Interès Nacional.

El fet casteller

Segons el cens de la Coordinadora de Colles Castelleres de Catalunya en l'actualitat hi ha comptabilitzades un total de 53 colles castelleres implantades arreu de Catalunya. D'aquestes, un total de 27 tenen la seva seu en localitats de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 12 colles castelleres són de les comarques del Camp de

Tarragona, 4 colles gironines, 4 colles de la resta de la província de Barcelona, 2 colles lleidatanes, 2 colles de la Catalunya Nord i dues colles de Mallorca. La difusió del fenomen casteller més enllà de l'àrea tradicional, formada pel Camp de Tarragona i el Penedès, ha estat bàsicament l'Àrea Metropolitana de Barcelona (Soler i Amigó 2005). Les àrees tradicionalment considerades com a no urbanes, com són les terres de Lleida i de l'Ebre i el Pirineu no han acollit cap fundació d'aquest tipus d'organitzacions.

Donada la manca d'investigacions es poden establir diverses hipòtesi sobre la seva difusió. L'existència d'aquests esdeveniments culturals en àmbits urbans on mai han estat tradicionals pot venir d'una construcció identitària en la que bàsicament hi intervenen dos factors. Per una banda, si tenim en compte que els castells són una representació cultural poc sofisticada, primària, aquesta representació cultural adquireix especial simbolisme enmig de la ideologia ambientalista que ha tendit a negativitzar a la ciutat i a impulsar el retorn al camp (sigui en forma de suburbi burgès com de neorurals).

Per altra banda, la difusió d'aquestes tradicions primàries en àmbits urbans, considerats més tecnificats, sofisticats i moderns, pot ser també una estratègia de construcció identitària, tan individual com col·lectiva, que es distingeix de la resta de construccions identitàries cosmopolites, moltes d'elles globals (Tuan,1986). Es pot considerar que el consum d'aquestes valors immaterials que emanen dels castells pot representar la cerca de construccions identitàries nacionals comunament més diluïdes en aquests àmbits més densament urbanitzats.

La difusió del fenomen casteller arreu de Catalunya ha representat certa distinció per algunes persones, col·lectius i ciutats o barris de l'àmbit metropolità, però a la vegada també ha representat que algunes ciutats en perdessin la genuïnitat. Aquest ha estat el cas de ciutats com, Valls o Vilafranca del Penedès, que han deixat de tenir l'exclusivitat en aquest tipus de representacions culturals. Tanmateix, aquestes dues ciutats són exemples contraposats a l'hora d'aprofitar la imatge castellera com a política urbana.

Vilafranca del Penedès ha sabut capitalitzar amb majors garanties la imatge castellera. La imatge castellera que emet la ciutat ha servit per alimentar econòmicament al sector serveis de la ciutat (restauració, turisme, hosteleria, etcètera).

Segons informacions del Patronat de Comerç i Turisme de la ciutat, durant els dies de la festa major una proporció important d'establiments comercials del centre tradicional de la ciutat s'engalana de color verd, i el reclam de la festa fa augmentar les vendes entre els visitants. Les raons d'aquesta realitat es troben també en l'escala regional i és que Vilafranca del Penedès s'ha elevat com una "ciutat bressol" per a la identitat nacional, la qual s'ha vist beneficiada per la multitud de consumidors metropolitans que hi acudeixen. La festa major i els castells distingeixen a Vilafranca del Penedès de la resta de l'àmbit metropolità. Aquest fet fortifica estratègies políticoadministratives com la lluita per una vegueria pròpia dins la nova organització territorial, que es denominaria Vegueria del Penedès. (**Fig. 7.6**).

Figura 7.6:Façana de l'Ajuntament de Vilafranca del Penedès amb la pancarta que reivindica una vegueria pròpia. Font: elaboració pròpia (2009).

El fet casteller a la ciutat de Valls és més antic que a Vilafranca del Penedès Tanmateix, pel que fa a les repercussions sobre la economia de la ciutat, l'aprofitament dels castells és molt més reduït que a Vilafranca del Penedès. La economia de la ciutat treu profit de la imatge castellera tan sols quan hi ha una diada important: el diumenge després de Santa Úrsula i per Sant Joan. Aquestes dies, a partir de les vuit del matí, les gralles amb el toc de matinades recorren els carrers deserts del centre de la ciutat. Al migdia acudeixen centenars de persones a la ciutat a assistir a la l'exhibició castellera. A la plaça del Blat, el rosa i vermell són els colors predominants, els colors de les dues colles de la ciutat, la Colla Vella i la Colla Joves. L'exhibició comença a les 13 hores i en algunes ocasions es pot allargar fins les quatre de la tarda, moment que els castellers de cada colla a toc de gralla tornen cap a la seu social.

Malgrat això, més enllà d'aquestes diades en concret, els castells tan sols venen representats avui en dia a la ciutat per un monument, i alguns noms de bars, d'un barri i alguns topònims de carrers. La imatge castellera en l'actualitat tan sols serveix a una pastisseria, on uns bombons de xocolata s'anomenen *Enxanetes*.

Anar de calçotada

La difusió del fenomen de la calçotada, ha experimentat una metamorfosi semblant a la del fenomen casteller. El significat de "*anar a fer la calçotada"* va més enllà del simple fenomen gastronòmic: representa embrutar-se les mans de carbó mentre un se'ls menja, fer foc a terra, carn a la brasa, i menjar una salsa, el procés d'elaboració de la qual és dificultós i a vegades enigmàtic...Ingredients propis d'un imaginari món rural, poc tecnificat, arcaic, i quasi romàntic que s'aparta de les construccions pròpies del món urbà (Tuan 1998).

Inicialment aquesta pràctica era típica dels mesos de febrer i de març a la ciutat de Valls; qui volia menjar calçots havia d'anar a Valls. Fou gent vinguda de Barcelona a inicis de la dècada dels 60 els que van començar a posar de moda aquest tipus de menjar. Tanmateix en dècades anteriors, artistes nats a Valls però aposentats a Barcelona a la dècada dels 40 ja organitzaven autobusos des de la capital per a menjar calçots. Persones destacades, com l'orfebre i pintor Jaume Mercader i Queralt (Valls, 1889-Barcelona1967), d'arrels totalment noucentistes, arribà a convidar a la seva masia del Bosch de Valls (àrea d'estiueig de la burgesia vallenca i barcelonina, de la que ja en deixa constància Narcís Oller en la seva obra La febre d'or a personalitats importants del moment com Pompeu Fabra i Poch (Barcelona, 1868-1848) (Vives 2007).

Veient l'augment de la demanda i que podria ser una bona forma de promoció de la ciutat, la Cambra de Comerç organitzà la "Gran festa de la Calçotada", una fira que cada últim diumenge de gener arreplega a milers de persones a la ciutat per a degustar aquest menjar. En l'actualitat, la festa s'ha convertit en un fenomen de masses. Al voltant de 40.000 persones, sobretot vingudes de l'àmbit barceloní, acudeixen a aquesta celebració.

El principal esdeveniment del dia és el concurs de menjar calçots, on diverses persones es dediquen a menjar el màxim nombre d'aquestes cebes amb el temps limitat

a tres quarts d'hora. En algunes ocasions una sola persona, s'ha arribat a menjar fins a tres quilos de calçots. Al matí, els visitants es dediquen a passejar per la ciutat mentre compren productes alimentaris considerats artesanals però que molt sovint no mantenen cap vincle amb Valls ni rodalies i que es poden trobar en qualsevol de les tantes fires "artesanals" que es celebren arreu de Catalunya al llarg de l'any. Al migdia els visitants es concentren en algunes de les places del centre on uns quants joves amb barretina i sarró i unes quantes noies vestides de pubilla es dediquen a coure calçots per a la multitud. La gent es situa en taules muntades per la mateixa comissió organitzadora, mentre que la falta d'espai fa que en cantonades i voreres del carrer s'hi arrepleguin grups de persones que suquen el calçot a la salsa. S'observa un dèbil vincle entre la població local i forastera i, de fet, durant aquest dia els vallencs marxen de la ciutat. Tot i l'afluència massiva de visitants es segueix amb el descans dominical i els establiments de productes frescos tanquen.

7.3.4- Fires rurals i mercats medievals: una mateixa estratègia per a les capitals comarcals

A part de les festes tradicionals de Catalunya, al llarg dels últims anys hi ha hagut una gran difusió de fires i mercats que també rememoren l'imaginari de la comarca.

Les fires rurals

Són moltes les fires rurals que avui en dia es celebren arreu de les capitals comarcals: fira de l'oli verge de Mora d'Ebre, fira de l'oli de els Borges Blanques, la Firagost, etcètera.[14] Malgrat això en aquest apartat s farà especial èmfasi en la Firagost, fira rural que es celebra cada primer dimarts i dimecres d'agost a Valls.

La Firagost ha estat impulsada per la Cambra de Comerç[15] de Valls. La fira es va fundar enmig dels anys més durs de la dictadura franquista, l'any 1951. Aquell any

[14] Utilitzant l'exemple de les fires i festes gastronòmiques, el desembre del 2010 fou presentada la sessió titulada *La difusión de las fiestas gastronómicas: de la tradición al marketing urbano* dins el curs *Gastronomía y Usos Sociales* coordinat pel professor Dr. Gregorio Canales i organitzat per la Universitat d'Alacant. Part del que s'exposa en aquest text fou presentat en aquella ocasió.

[15] La fundació de les Cambres de Comerç i Turisme de Catalunya es remet a inicis del segle XX. A Catalunya n'hi ha a Tortosa, Tarragona, Reus, Valls, Lleida, Tàrrega, Barcelona,

"Foment d'iniciatives i turisme" de la ciutat de Valls decideix crear un mercat extraordinari de fruits del camp i flors, el primer dimecres d'agost de cada any. S'anomenà "Concurs regional de fruits del camp i Flors**",** fira que en breu derivà a la Firagost. Amb la mort de Franco, la "Firagost" quedà suspesa i no fou fins el 1980 quan, impulsat per la Cambra de Comerç i Indústria de Valls, es rellançà la fira. En l'actualitat la fira acull a un total de 370 expositors i ocupa més de 20.000 metres quadrats (www.cambravalls.com).

La fira manté un públic bàsicament barceloní nodrint-se, a la vegada, dels turistes de la costa Daurada. La fira es dedica a rememorar els elements folckloritzants i rurals de la ciutat. Això volia dir que, més enllà de ser una fira del camp i per al camp, es recreen aquells aspectes del camp més espectaculars i idíl·lics. En aquest sentit s'exposen les carabasses més grans, i amb les formes més estrambòtiques possibles, concursos d'arrossegament de pesos per animals de tir o curses de carregadors de sacs d'avellanes. Tot plegat, un espectacle per als visitants que veuen durant aquests dies la recreació del mite rural de la capital comarcal, lluny de la Barcelona del moment, proletària i conflictiva socialment.

Mercats medievals

Els mercats medievals són celebracions periòdiques que rememoren una època i un passat concret. El mite del medievalisme en aquest sentit és el que ha estat més utilitzat, malgrat això algunes d'aquestes celebracions s'han recreat en èpoques concretes com és el cas de la Fira del renaixement de Tortosa. Al llarg dels últims anys s'ha passat de l'exclusivitat d'alguns mercats a la difusió massiva d'aquest tipus de celebracions arreu del territori.

Entre els mercats artesanals més típics, els medievals són els que s'han difós més, enmig d'una confusió històrica generalitzada, en altres llocs rememoren el

Sabadell, Terrassa, Manresa, Sant Feliu de Guíxols, Palamós i Girona. Les Cambres de Comerç, Indústria i Navegació de Tortosa i Valls van ser creades 1908. I fundades per l'Estat espanyol. Aquestes institucions havien de servir per representar i fomentar els interessos generals del comerç, la indústria i els serveis. Havien de ser un òrgan consultiu de l'Administració Pública. Segons es va definir en la Llei 3/1993, les cambres havien de defensar els interessos de totes les persones físiques i jurídiques que tinguessin domicili social, sucursals, agències, factories o establiments dins de la demarcació. L'àmbit d'acció de les Cambres de Comerç es va circumscriure als límits del partit judicial.

Renaixement, com és el cas de Tortosa. El mercat medieval de major anomenada i antiguitat és el de Montblanc que es celebra durant els dies propers a Sant Jordi, el 23 d'abril. La capital de la Conca de Barberà ha utilitzat conjuntament el centre rehabilitat per Puig i Cadafalch, i sobretot les seves muralles, i la llegenda de Sant Jordi, per posicionar-se com un dels màxims exponents del mite medievalista a Catalunya.

El mercat medieval de Vic, organitzat per l'Institut de Promoció Econòmica és probablement el que més visitants atrau. Per Santa Llúcia ja es poden detectar cues intermitents de cotxes a la carretera C-37 a l'alçada de la Garriga d'aquells que s'adrecen cap aquest mercat, encara a uns 35 quilòmetres de distància. Segons estadístiques oficials de l'IMPE Vic són 200.000 els turistes que visiten la ciutat durant els quatre dies que dura el mercat (dades de l'any 2008).

Més al sud, tot i ser menys coneguda s'ha de destacar la fira del Renaixement de Tortosa que es celebra durant la última setmana del mes de juliol. Igual que en els altres casos, l'escenari escollit és també el centre de la ciutat. Durant uns quants dies es rememora l'esplendor de la ciutat durant el Renaixement, celebrant-se festes i mercats que recorden el que s'entén com a passat renaixentista de la ciutat. Aquest imaginari, com en molts altres casos, ve configurat a partir d'un batibull de símbols i significats a vegades poc coherents amb el passat però que de cara al visitant estan plens de sensacions. Els actes es celebren sempre al voltant dels elements patrimonials més simbòlics i ben conservats de la ciutat com la catedral, els Reials Col·legis i el carrer de Sant Blai.

7.4- La fuga de cervells

El drenatge de cervells es entesa com una emigració amb voluntat de no retornar de persones amb talent cap a altres Estats que ofereixen més oportunitats. A escala catalana aquest procés s'observa entre les comarques i Barcelona. El procés es remunta a diversos segles enrere, sobretot a partir dels inicis de la industrialització barcelonina. Tal com ja s'ha analitzat a l'inici d'aquest capítol, al segle XX també foren molts els escriptors que emigraren des de les seves poblacions cap a Barcelona, sent importats també els intel·lectuals de la talla d'Ildefons Cerdà i Jaume Balmes Urpià, per exemple.

A partir de l'experiència personal, actualment aquest procés també es patent i qualitativament important entre el grup d'estudiants universitaris. Malgrat que des del 1968 la Universitat de Barcelona va perdre l'exclusivitat en el mercat universitari de Catalunya i les Illes Balears, produint-se progressivament l'obertura de nous centres universitaris pel territori, l'atracció dels estudiants universitari per Barcelona ha seguit. Són importants les variables que van més enllà de l'exclusivitat d'algun tipus d'estudis a Barcelona. Aquestes variables havien estat les tradicionals. Actualment són altres els motius que intervenen en aquesta emigració.

Actualment el tipus d'atracció que exerceix Barcelona als joves estudiants universitaris es situa en el nivell de les oportunitats sensorials que ofereix una gran ciutat i que són impossibles de trobar allà on ha nascut. Anomeno alguns exemples. L'accés a bars i pubs gentrificats on es troben persones joves, guapes i refinades de tot el món, els hi permet dur a terme fàcilment un estil de vida urbà i postmodern connectat amb l'escala global que contrasta amb els estils de vida més tradicionals i endogàmics d'allà on procedeix. El passeig per alguns sectors del centre, com determinats carrers de barri del Raval, ofereix la possibilitat de viure sensacions semblants a les d'estar viatjant per un altre país, difícils de trobar allà on han nascut, donades les reduïdes dimensions del lloc. La proximitat amb la marginalitat i la delinqüència urbana, a l'estil de l'imaginari de les pel·lícules de Hollywood, els genera una adrenalina que els fa sentir vius i que contrasta amb la seguretat que els ofereix la seva família de classe mitjana que el manté a Barcelona. La possibilitat de moure's en metro, escoltant música amb auriculars, els permet accentuar la sensació d'anonimat que a la seva ciutat o poble és impossible d'aconseguir. La proximitat amb grups socials qualitativament importants i heterogenis entre ells ofereix la oportunitat de mantenir molts rols al llarg d'un mateix

dia un fet que allà d'on ve és difícil d'aconseguir donat el fort pes de la família i de les amistats " de tota la vida".

Un cop els estudiants universitaris ja s'han format (màsters, postgraus, etcètera) si el recent llicenciat no retorna al seu lloc natal és perquè la crida barcelonina segueix. En aquesta fase les oportunitats sensorials descrites anteriorment deixen de mostrar tant de pes i les oportunitats d'aconseguir llocs de treball ben remunerats o prestigiosos socialment són les importants. Els treballs que poden motivar el manteniment a la ciutat poden ser treballar a la universitat, en seus de grans empreses, centres de recerca, o llocs vinculats a l'I+D. També poden ser llocs de l'administració pública molt qualificats, com tècnics de nivell A de la Generalitat de Catalunya o de la Diputació de Barcelona. La permanència a la ciutat també pot ser per ocupar llocs socialment prestigiosos, com per exemple treballar en museus de rang nacional o internacional, com per exemple el MACBA o el CCCB. El treball en professions liberals també és un important ganxo per romandre a la ciutat, tal com passa sobretot entre fotògrafs, dissenyadors i arquitectes, per exemple. En aquesta fase no s'ha de menystenir l'accés a un mercat d'aparellament molt més ampli que a la comarca on el mercat de relacions amoroses acostuma a ser més tancat en ell mateix.

La fuga de cervells cap al centre de la metròpoli pot tenir repercussions en el funcionament de les ciutats. Alguns dels aspectes importants poden ser: manca d'iniciativa local (poca ambició en situar la ciutat en l'escala internacional, poca aptitud per a gestionar la competència entre ciutats), falta de lideratge en projectes (falta de *know-how*, etcètera). A la vegada, la fuga de cervells pot alentir els processos de centrificació de les ciutats. Un dels motius importants és que una part important d'aquestes persones emigrades, ha adquirit un capital cultural que positiva l'estil de vida del centre en detriment del suburbi.

La concentració de les idees i dels temps ràpids a Barcelona també te les seves repercussions en el disseny de les polítiques urbanes. Aquestes polítiques es dissenyen i s'apliquen per primera vegada a Barcelona, lloc on es localitzen els centres on s'enginyen. Des d'aquesta ciutat es difonen cap a les capitals comarcals amb un retard temporal, aplicant-se models de gestió urbana basats en l'exemple de Barcelona en ciutats molt diferents. No es té en compte que les formes de gestió exitoses a Barcelona

no ho són per a les altres ciutats. La Llei de Barris en podria ser un exemple en aquest sentit. Es dissenya "a"i "a partir de" Barcelona i es difon arreu del país més tard. En el moment de la seva execució es comprova com el model de gestió basat en un partenariat públic–privat, que ha Barcelona ha estat un èxit, no és operatiu per a solucionar els problemes del centre de les capitals comarcals i la política urbana no aconsegueix els objectius esperats.

7.5- Conclusions

La demanda que genera el gran mercat de consum barceloní és una variable de primer ordre en el moment d'entendre la difusió d'esdeveniments de promoció local que recreen el passat. Els visitants cerquen un viatge experiencial que els faci imaginar que es troben en un lloc idíl·lic, rural i tradicional, que es contraposa a l'ambient tecnificat i sofisticat del centre de la metròpoli. Aquesta dinàmica reprodueix la construcció simbòlica de Catalunya amb la que s'inspirà el Noucentisme.

S'està assistint a una progressiva homogeneïtzació de les polítiques urbanes de les capitals comarcals a partir de la recreació del món rural i del passat. Són gairebé inexistents les experiències de promoció urbana que es recreen en imatges cosmopolites o que superen a la tradició. Entre altres variables implicades, aquest fet pot venir motivat per la manca de persones preparades per dur a terme altres estratègies de promoció local que s'escapin d'aquest monocultiu. La fuga de cervells cap a la ciutat en pot ser un causa important a tenir en compte. Aquesta fuga, a la vegada, pot alentir el procés de centrificació d'algunes d'aquestes ciutats, i en definitiva afectar al conjunt de la ciutat.

CAPÍTOL 8 CONCLUSIONS

CAPÍTOL 8- CONCLUSIONS

Les conclusions que s'han assolit al llarg d'aquest treball són de molt diferent caràcter, motiu pel qual s'han desglossant en diversos subapartats.

8.1- Resum de la recerca

En aquest treball s'han investigat els processos urbans que afecten a les capitals comarcals: la integració metropolitana, la metamorfosi de la funció comercial, la consolidació de les formes urbanes, les transformacions del centre i la promoció de les ciutats a partir de la seva imatge. La anàlisi s'ha dut a terme mitjançant un abordatge multiescalar que ha anat des de l'escala global, fins a la de l'espai intern de la ciutat tot passant per la comarcal, regional–metropolitana i nacional.

Els processos no s'han manifestat amb la mateixa intensitat i direcció a totes les capitals comarcals. Aquest fet comporta que dins aquest grup de ciutats s'hi englobin realitats molt diferents amb tendències contraposades. Es trenca el tradicional comportament homogeni de les capitals comarcals. La síntesi d'aquesta heterogeneïtat es troba en el diferent dinamisme de les funcions urbanes que exerceix el centre simbòlic, molt diferent entre les ciutats. Es constata doncs un augment important de la complexitat urbana a la Catalunya comarcal.

S'ha posat de manifest també la reduïda correspondència entre el funcionament del territori i l'organització políticoadministrativa, sobretot pel que fa al nivell comarcal. Mentre la delimitació de les comarques i la seva capitalitat es va realitzar a partir de criteris de proximitat a un mercat, l'augment de la mobilitat ho ha desvirtualitzat. La creixent integració del territori de Catalunya i els canvis socials i culturals entre la població ofereixen llibertat d'elecció als consumidors que no tenen perquè acudir als centres comercials més pròxims.

Malgrat això, de la divisió comarcal en resta un ric patrimoni que es manifesta en diferent intensitat depenent de la ciutat. En queda una xarxa de ciutats caracteritzades per l'existència d'un centre històric observable a partir de la morfologia urbana i elements monumentals, és clar. A la vegada es manté un ric patrimoni immaterial configurat per les funcions urbanes tradicionals que segueixen exercint aquests centres, convertits en centres simbòlics, tot i el procés de descentralització econòmica de les

últimes dècades. Especialment destacable és la funció comercial que s'hi segueix desenvolupant.

Arran de la divisió internacional del treball des dels últims deu anys s'ha constatat com l'expansió de la metròpoli barcelonina es dóna a partir de la funció de la distribució, el fonament de tota l'activitat econòmica. Fa dues dècades era la funció de producció la que integrava els nous territoris dins el mercat metropolità. Per tant, s'està davant d'una reconfiguració de la metròpoli que canvia d'escala, integrant cada cop a llocs més allunyats del centre i que es preveu que es profunditzarà en el futur.

L'administració catalana a partir de l'Institut Català del Sòl (INCASOL) ajuda l'expansió metropolitana a partir del procés de desconcentració i no pas de descentralització. Posa a la venda parcel·les urbanitzades en el territori comarcal per tal de que les empreses, clarament condicionades pel mercat del sòl metropolità, ubiquin en elles els seus nodes. Per tant, el Govern Català no ajuda al desenvolupament endogen de les ciutats, allunyant aquestes realitats urbanes de la condició de ciutats petites o mitjanes.

A partir de les variables analitzades sobre la presència de capital econòmic local, la integració metropolitana i l'impacte del turisme de litoral s'ha establert una classificació de les capitals comarcals. Segons el seu tipus de desenvolupament econòmic s'han establert sis categories: metropolitanes, metropolitanes sense capital local, metropolitanes turístiques, ciutats no metropolitanes amb capital local, ciutats no metropolitanes sense capital local i ciutats no metropolitanes turístiques. S'ha comprovat com cada dia són més les capitals que experimenten un desenvolupament econòmic vinculat a la connectivitat a la metròpoli i minven les que disposen de capital local amb capacitat per articular el seu desenvolupament econòmic de manera endògena.

En l'escala de l'espai intern de la ciutat s'han constatat funcions que mostren un vincle amb el seu dinamisme. Per tal de que una ciutat mostri un elevat dinamisme ha de disposar d'un centre comercialment dinàmic, ha de presentar estratègies de policentrització postmoderna i ha d'oferir estudis universitaris de genealogia local. S'identifiquen a les capitals comarcals les diverses famílies de formes urbanes (centre històric, eixample i àrees suburbanes) que caracteritzen a la ciutat catalana i que també s'observen a ciutats més grans com Barcelona. L'escala temporal i espacial de les

formes urbanes és el que distingeix a les ciutats grans de les petites. A partir de les diferències temporals es comprova la recent eclosió del centre de la ciutat com a espai d'interès patrimonial.

La Llei de Barris desenvolupada pel Govern de Catalunya esdevé una llei que busca la dinamització de les funcions urbanes que ha exercit el centre històric tradicionalment. És doncs una llei que busca la conservació del patrimoni immaterial. A la vegada, és una llei adaptada als temps de la postmodernitat ja que a partir de la dinamització del centre simbòlic tradicional es busca millorar la competitivitat de tota la ciutat. És una llei de política territorial que deixa endarrere la que es basava amb les comarques.

Malgrat les bones intencions de la Llei de Barris, els resultats no han estat els esperats. Les raons d'aquest desajust es troben en les diverses escales geogràfiques. A part de que la conjuntura econòmica global actual no sigui propícia de cara la inversió, algunes raons de genealogia regional i local són importants. Des de l'escala local no s'està davant d'un context cultural on es valori el centre, tot el contrari, encara s'està vivint els temps del suburbi. A la vegada, els possibles pioners que haurien d'engegar el procés de centrificació en moltes ocasions han emigrat a Barcelona per qüestions d'estudi o treball.

Bona part del desenvolupament turístic té sobretot un reflex que es limita a escala regional, a excepció de les ciutats que formen part de la llista de patrimoni de la UNESCO. El desenvolupament turístic promou una imatge vinculada a la tradició promocionant elements propis de la cultura religiosa i de l'imaginari rural i arcaic tal com es comprova amb les fires i festes. La utilització d'aquests elements es remet a una imatge poc urbana de les capitals comarcals, pròpia del període tradicional.

Aquest tipus de promoció turística promou a mode general un imaginari rural i tradicional de les capitals comarcals que es contraposa amb l'imaginari urbà cosmopolita barceloní. Existeixen algunes excepcions com per exemple Vic o Lleida que intenten promoure una imatge de modernitat vinculada al fet urbà a partir de formes clarament associades a la gran ciutat. Per exemple, a Vic, petits gratacels o antics edificis industrials són reutilitzats per a noves activitats econòmiques i centres administratius, i a Lleida, edificis d'estils similars als dels arquitectes estel·lars es construeixen per a la universitat

Es comprova com alguna de les tradicions pròpies de la Catalunya comarcal, com els castells s'han difós en àmbits fortament urbanitzats de Barcelona on mai havien estat típics. Aquest procés es pot associar a l'adopció de costums primaris amb l'objectiu de contraposar-los a la sofisticació del centre barceloní. A la vegada, el vincle d'aquesta tradició amb la cultura catalana, d'essència rural, també seria un altre motiu de la seva difusió en àmbits de forta urbanització, on els lligams tradicionals s'han desmantellat.

Es constata poca difusió dels plans estratègics un fet que denota la reduïda consciència en vers la moderna gestió urbana. S'observa una important homogeneïtat en les polítiques urbanes que es volen desenvolupar entre les diverses ciutats que en disposen. S'han de destacar els casos de Vic i Vilafranca del Penedès com a excepcionals casos d'èxit.

8.2- Sobre el mètode

La problemàtica existent en el lloc (perquè uns centres s'han degradat i altres no) i la pregunta sobre els motius pels quals és inexistent la bibliografia científica sobre processos urbans en capitals comarcals ha estat un punt de partida encertat. Aquesta problemàtica i aquesta pregunta han implicat haver de reflexionar profundament sobre l'espai geogràfic, aquest essencialment processual, obligant a anar i venir constantment des de la teoria a l'empiria, i viceversa.

Cadascun dels processos urbans han determinat escales d'anàlisi específiques que han permès la seva comprensió individual. Les escales global, nacional, regional-metropolitana, local i intraurbana, han estat operatives per a la comprensió del funcionament complex del lloc.

En l'anàlisi dels processos investigats s'hauria hagut de realitzar una major explotació de les fonts d'informació quantitativa que organismes com l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT) posa a disposició. En el mateix sentit, hagués calgut realitzar entrevistes als principals agents implicats en cada escala d'anàlisi. En tots els casos s'hauria pogut realitzar una major anàlisi bibliogràfica, especialment important pel que fa als diversos nivells de la divisió políticoadministrativa. L'estudi de la bibliografia local, dispersa i desigual, hauria permès millorar el rigor històric.

L'anàlisi del comportament d'INCASOL en l'escala regional-catalana, a partir de fonts d'informació quantitativa sobre les seves compres i vendes, s'hauria pogut profunditzar a partir de l'entrevista a alguns dels principals responsables d'aquesta institució. Hagués calgut realitzar una nova entrevista a Oriol Nel·lo, màxim responsable de la Llei de Barris per tal de tractar les problemàtiques que han allunyat l'execució de la llei dels seus objectius.

L'anàlisi de l'existència de capital econòmic local, s'ha realitzat en aquesta recerca a partir de la base de dades de "*Espanya 25.000* de *Fomento de la Producción"* juntament amb altres fonts secundàries. Dit anàlisi s'hauria hagut de profunditzar a partir d'entrevistes semiestructurades als empresaris de cada lloc.

En referència a la política urbana local, una entrevista als responsables dels Instituts de Promoció Econòmica (IMPE) i de les Cambres de Comerç hauria enriquit la investigació. En referència a la funció universitària, es podria haver ampliat l'anàlisi referent al vincle amb el lloc.

En l'escala interurbana s'hauria hagut de fer una anàlisi més profunda de la centralitat de les capitals comarcals, més enllà de la centralitat exercida pel centre històric. En aquest sentit es podria haver fet una anàlisi més acurada de les centralitats comercials suburbanes de la ciutat.

Igualment s'ha produït un error metodològic a l'hora de delimitar el centre tradicional a partir de criteris morfològics, tot seguint els límits de les últimes muralles medievals. S'haurien hagut d'incorporar els ravals que també funcionaven com un tot fins els anys 70-80.

Pel que fa a la cartografia comercial s'hauria hagut d'utilitzar un altre tipus de llegenda, molt més propera als objectius de la recerca. Les categories comercials que s'han utilitzat es basen en l'oferta i s'han utilitzat tradicionalment per a comprendre una jerarquia urbana a l'estil de la teoria dels Llocs Centrals de Christaller. Aquestes categories però han perdut part de la seva operacionalitat a l'hora d'entendre la realitat contemporània. En el cas d'aquesta recerca, i per tal d'aproximar-se als processos urbans, s'hauria pogut dissenyar una classificació dels establiments comercials basada en indicadors més propers al comportament dels consumidors actuals.

Entre les categories utilitzades n'hi ha quatre que sí que esdevenen indicadores per aproximar-se a l'objecte l'estudi d'aquest treball: establiments comercials tancats, franquiciades de marques conegudes de roba, entitats financeres i comerços ètnics.

Una freqüència elevada d'establiments comercials tancats indica desintegració de la funció comercial del centre. Permet conèixer la conservació del valor immaterial del centre històric de les ciutats mercadals. Els establiments comercials tancats són un indicador útil per investigar la *rent-gap*. A partir de la tipologia d'establiments que han anat succeint el seu tancament s'han pogut determinar etapes en la desintegració de la funció comercial. Primer han desaparegut els establiments comercials quotidians que es distribueixen per tot el centre i després els més especialitzats, de centralitat, que tan sols es localitzen al carrer major. Les transformacions comercials del carrer major són temes importants a tractar en el moment de plantejar-se el què és una ciutat mitjana i petita.

Per a les ciutats petites i mitjanes les botigues franquiciades de marques de roba conegudes és un útil indicador de la centralitat i de la capacitat de consum de les persones. La seva localització a les ciutats investigades indica el lloc de màxima centralitat de la ciutat. Abans de la obertura d'un establiment d'aquestes característiques es realitzen acurats estudis de mercat que es contraposen amb la filosofia del "si l'encerto l'endevino" dels negocis familiars.

Els establiments ètnics són bons indicadors per a l'estudi de la mobilitat i del canvi cultural de la última dècada. Els que venen productes regionals amb grans anuncis a l'aparador són indicadors del desenvolupament turístic de la ciutat. La concentració de sucursals d'entitats bancàries és un útil indicador per estudiar el mercat del sòl. Els *delicatessen* són indicadors d'una elevada capacitat de consum. Els locals gentrificats, freqüentment acollint galeries d'art, bars, restaurants, etcètera, són bons indicadors culturals.

Es constata com les noves formes comercials no esborren les antigues, tal com passa amb el dinamisme dels mercats setmanals a l'aire lliure en ciutats com Vilafranca del Penedès o Vic que porten realitzant-se al mateix lloc des de fa segles. Els mercats setmanals a l'aire lliure han mantingut el seu reflex territorial tradicional, i alhora, han adquirit nous continguts, propis dels valors postmoderns. En algunes ocasions, han passat a desenvolupar funcions turístiques mentre que el seu ambient ha estat utilitzat per promocionar determinats tipus de productes com, per exemple, els ecològics. A la

vegada els mercats han passat a exercir funcions identitàries importants vinculades a una estructura urbana de tall comarcal, vehiculant una identitari comarcal. Tanmateix, tot i que la forma sigui la mateixa, els continguts són diferents, deixant de vendre-s'hi productes pròxims al lloc de venda.

8.3- Sobre la recerca

La cartografia dels temps de la suburbanització de les capitals comarcals són la síntesi dels processos que es donen multiescalarment (**Mapa 8.1, 8.2, 8.3, 8.4 i 8.5**). Malgrat això, cal desglossar els processos que des de les diverses escales s'han detectat

Des de l'escala local es constaten diversos processos que permeten explicar part de la complexitat de cada ciutat:

Es constata com l'espai urbanitzat durant el període postmodern representa una proporció que supera el 50% del total de la ciutat, en la majoria dels casos (**Quadre 8.1**). Aquest percentatge s'eleva si en aquest còmput s'hi afegeix la categoria atemporal de les àrees disperses o aïllades i les àrees urbanitzades pendents d'edificar. El percentatge que ocupa la ciutat postmoderna, correspon per a Balaguer un 56% sense incorporar-hi les categories atemporals o 62% incorporant-les-hi (a partir de l'any 1974), per a Tortosa un 39% o un 67% (a partir del 1983), per a Valls un 77% o un 85% respectivament (a partir del 1976), a Vic un 66% o un 72% (a partir del 1975) i per al cas de Vilafranca del Penedès un 60% o un 66% (a partir del 1980).

Durant la dècada dels 90 del segle XX i la primera del segle XXI és quan es produeix a les cinc ciutats el màxim creixement del període postmodern. Aquest lapse de temps manté sincronia amb el període del 1995-2008, caracteritza per un fort augment del valor del sòl en el conjunt de l'Estat espanyol. Els valors més elevats d'aquest creixement urbà respecte el total de la ciutat s'observen a les ciutats més ben connectades a la metròpoli com: Valls (60% des del 1989), Vic (54% des del 1986) o Vilafranca del Penedès (45% des del 1995). A les més allunyades de la metròpoli el creixement és menor tal com ho demostren Balaguer (36% des del 1987) i Tortosa (31% des del 1990).

Quadre 8.1: Evolució de l'espai construït durant el període tradicional i postmodern

	Ciutat tradicional		Ciutat Postmoderna	
	Absolut	Percentatge	Absolut	Percentatge
Balaguer	1.409.304	37,8	2.316.138	62,9
Tortosa	2.005.580	32,8	4.103.345	67,1
Valls	1.169.330	14,6	6.799.584	85,3
Vic	2.604.738,4	27,6	6.821.190	72,3
Vilafranca del Penedès	2.225.734	33,6	4.396.959	66,3

Nota: Segons la disponibilitat de les fonts d'informació el període postmodern s'inicia a partir d'anys diferents: 1974 (Balaguer), 1983 (Tortosa), 1976 (Valls), 1975 (Vic), 1980 (Vilafranca del Penedès).

Les dècades dels 50, 60 i 70 del segle XX també foren un moment de forta suburbanització a Balaguer, Tortosa, Valls i Vic. Són ciutats on la promoció d'habitatges públics, de patronats religiosos o dagents privats tingueren facilitats per actuar. El temps de la suburbanització durant el franquisme a les capitals comarcals manté certa sincronia amb el de Barcelona. Per tant, es pot parlar de certa homogeneïtat dels temps de la suburbanització durant aquest període entre Barcelona i les capitals comarcals.

Es comprova com la suburbanització de les capitals comarcals s'inicia a partir de la dècada dels 50. Per tant, es refuta la hipòtesi de que va començar a partir de la segona meitat de la dècada dels 70, amb l'eclosió del període postmodern. Tanmateix sí que es constata que foren les dues últimes dècada del segle XX i la primera del segle XXI les de màxim creixement. En les cinc ciutats investigades els usos residencials són els preponderants en la suburbanització de les dècades dels 50, 60 i 70. Durant la suburbanització postmoderna, els usos industrials i terciaris ocupen una posició per davant dels residencials. En referència a les densitats edificatòries durant la suburbanització dels anys 50, 60 i 70 es constaten diferències importants entre els diversos sectors, siguin polígons de blocs oberts (destacables en ciutats com Vilafranca del Penedès o Vic) o habitatges de baixa densitat d'estil ruralista, amb una implantació superficial important a Balaguer i Valls. La suburbanització postmoderna en la majoria dels casos és de baixa densitat, ja sigui en polígons d'activitat econòmica com en àrees residencials.

La ciutat de Jane Jacobs articulada a partir de les densitats i les possibilitats es desfà enmig d'una creixent suburbanització a partir de formes de baixa densitat que es basen en l'ús massiu de l'automòbil. Balaguer, Tortosa i Valls són ciutats suburbanes a

partir d'àrees edificades disperses i aïllades amb un centre poc dinàmic. Vic i Vilafranca del Penedès són ciutats denses amb un centre més dinàmic.

Durant la suburbanització dels anys 50, 60 i 70 s'inicia el filtratge social que en alguns casos s'associa al descens demogràfic del centre de la ciutat. Ambdós casos aquest procés comporta la desinversió en les estructures edificatòries. Durant la suburbanització dels últims 20 anys, en algunes ciutats com Balaguer, Tortosa i Valls es segueix produint el filtratge social i en algunes ocasions el centre es recuperar demogràficament com a producte del context immigratori global. En ciutats com Vic o Vilafranca del Penedès, el filtratge s'atura, i en el cas de la primera ciutat passa a ser un lloc de residència prestigiosa.

Vilafranca del Penedès i Vic durant el període postmodern mantenen el dinamisme de les funcions urbanes del centre històric. Malgrat això un grup important de ciutats, aquelles que segueixen experimentant el filtratge social, experimenten un procés nou: el desmantellament de la centralitat a partir de les funcions comercials, religioses i polítiques i la seva creixent suburbanització.

Les ciutats que experimenten el filtratge social viuen els temps del suburbi, a excepció de Vic i en menor mesura Vilafranca del Penedès, on el centre manté el prestigi residencial, després del període de filtratge social dels anys 60-70. En les ciutats on el centre ha perdut centralitat, aquest lloc que no es valora perquè fa poc que se n'ha marxat. El patrimoni no ha adquirit pàtina i no és un lloc còmode per a viure o freqüentar. Probablement siguin els fills de la generació que ha marxat a viure fora del centre els que tornaran cap a ell. Per a ells serà el lloc d'origen de la seva família, i oferirà les condicions propicies per als contactes cara a cara a partir del desenvolupament d'activitats comercials i de serveis, sobretot vinculats a l'oci i la cultura sobretot, que ells mateixos o gent propera culturalment regentaran.

L'existència de capital local tradicional manté relació directa amb la conservació i dinamisme del centre de la ciutat. És al centre on es localitzen les cases pairals dels emprenedors del capital local. Aquest fet és observable a Vic on encara existeix un poder econòmic tradicional: a la plaça major de la ciutat els propietaris tradicionals dels monumentals edificis segueixen invertint en la seva conservació, font del seu prestigi social. La pèrdua de poder econòmic tradicional en les altres ciutats comporta que les llars d'aquestes famílies, localitzades al centre, perdin el seu valor simbòlic i que s'hi

deixi d'invertir. Balaguer, Valls i Tortosa són dos exemples representatius d'aquest últim procés.

L'existència de la funció universitària representa la fixació de persones amb capital social elevat que poden dinamitzar la ciutat. Això explica en part el dinamisme econòmic i cultural d'una capital comarcal, influint de manera important en la valoració del centre.

La negociació entre els diversos agents urbans implicats per tal de dur a terme un projecte conjunt de ciutat és molt variable. En casos com Vic, Vilafranca del Penedès i Figueres s'han dut a terme plans estratègics que han resultat ser efectius per assolir un projecte conjunt que tingui el centre com un lloc privilegiat. En les ciutats on les problemàtiques socials del centre són més agudes i on l'origen de les quals es complex i entrellaçat, s'observen més dificultats en el moment d'unificar els esforços cap al procés de centrificació, tal com passa a Tortosa, Valls o Balaguer.

Des de l'escala metropolitana-barcelonina s'han d'esmentar processos que intervenen en els diversos escenaris específics de cadascuna de les ciutats:

Es constata la creació d'una megalòpoli catalana que té com a centre principal l'entorn immediat de Barcelona però que s'estén al llarg de bona part del litoral de Catalunya. S'uneix amb les àrees de coneguda creixent metropolinització com el Camp de Tarragona i Girona però també amb sectors amb processos d'aquest tipus més recents però molt intensos i accelerats com la plana de Lleida. Enmig d'aquest procés algunes capitals comarcals que durant el període tradicional es mostraven poc connectades a la metròpoli han anat adquirint una condició perifèrica. Altres ciutats, han mantingut la funció d'estructurament territorial tradicional, com per exemple Vic, mentre que altres, tot i mostrar-se clarament integrades a la megalòpoli, han mantingut també part de la seva centralitat tradicional, tal com s'observa a Vilafranca del Penedès.

La integració a la megalòpoli catalana ajuda a la homogeneïtzació dels temps dels processos urbans. En referència als temps de la centrificació, la megalòpoli accelera la posada en valor del patrimoni que des de l'escala local no es vol conservar, com és el cas del centre com a patrimoni immaterial, com ambient en si mateix. Al centre de la megalòpoli aquests llocs són escassos i, a més, ha augmentat el preu de l'habitatge motiu que els fa poc accessibles. Per aquesta raó, per als residents del centre anar a

viure a un centre poc conservat d'una capital comarcal és una espècie de viatge en el temps. Permet consumir un lloc que en la megalòpoli ja no existeix. Poder freqüentar establiments tradicionals, com merceries antigues, que encara viuen de la demanda tradicional, o cafeteries històriques com Centres de Lectura o Casinos, així com poder passejar per carrers del centre històric on el turisme i els establiments vinculats a la centrificació són inexistent.. Unes característiques totalment inverses a les de qualsevol centre d'una megalòpoli.

Dins aquest grup de persones centrificadores que arriben a la capital comarcal gràcies a les possibilitats que ofereix la megalòpoli també s'hi poden afegir aquelles persones de la mateixa ciutat però que romanen molt de temps al centre de la megalòpoli, com són els estudiants universitaris. El canvi de residència per motius universitaris nega l'existència d'una possible demanda potencial de nous residents, utilitzadors del centre i acceleradors del procés de centrificació. Malgrat això, en viure i utilitzar el centre de la megalòpoli adquireixen la consciència dels temps asincrònics entre el centre de la megalòpoli i les capitals comarcals. És d'aquesta manera que durant els temps que els estudiants universitaris retornen a la seva ciutat natal intenten accelerar els temps de la centrificació tot transmetent la seva experiència barcelonina.

La fuga de cervells des de la comarca cap a Barcelona es constata que existia entre els escriptors de la primera meitat del segle XX. Les majors possibilitats d'ascens social i cultural que ofereix el centre de la metròpoli actualment poden representar l'empobriment de la comarca, per tant, pot posar frens a la centrificació.

En resum, es pot afirmar que la centrificació a Catalunya és un procés bàsicament metropolità sent més difícil el seu desenvolupament en aquelles ciutats situades als confins o més enllà de la megalòpoli. Avui en dia aquests confins es situen més enllà dels límits territorials corporatius de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Des de l'escala nacional-catalana:

Es comprova a mode general la negació del caràcter urbà de la Catalunya comarcal des de la literatura, especialment significatiu és l'englobament de les ciutats no barcelonines dins de la literatura ruralista de finals del segle XIX i la reproducció posterior d'aquesta negació.

Des de l'escala nacional algunes ciutats exerceixen un paper simbòlic en la construcció identitària de la nació. Específicament el centre d'algunes capitals concentra algunes de les funcions tradicionals més importants, al ser importants centres religiosos, tal com passa en els casos de Vic, Tortosa, Solsona o Girona. Un valor des de l'escala nacional que en l'escala local no te el mateix reflex pel que fa a la conservació del centre, tal com els casos antagònics de Tortosa i Vic demostren.

És especialment significativa la funció comercial de les capitals comarcals, per essència urbana i clarament vinculada amb la identitat comarcal que estructura, en part, la construcció nacional moderna. Aquesta funció té la seva màxima manifestació en els mercats tradicionals a l'aire lliure perfectament vius en molts casos. Alguns d'aquests mercats i els seus escenaris, com el de Vic, han esdevingut elements de forta valoració des de l'escala nacional.

8.4- Conceptes

Amb la finalitat de mantenir vius els conceptes d'una disciplina i que aquests no restin caducs davant la realitat contemporània es fa imprescindible, en la última fase d'un procés investigador, una reconceptualització.

El sistema urbà

El sistema urbà és una proposta metodològica d'investigació que ha anat canviant al llarg del temps a mesura que les condicions han variat. Les següents són algunes de les premisses que s'han de tenir en compte

Un sistema urbà mundial

El sistema urbà són tot el seguit de relacions que mantenen les ciutats entre elles. Les relacions en el context actual del medi tècnic científic informacional són d'abast global, instantànies i permeten a qualsevol ciutat que es connecti al món. Per aquests motius s'ha de parlar d'un sistema urbà mundial i en permanent canvi. Les denominades com ciutats globals són les que presenten el volum de relacions més important tant a nivell qualitatiu com quantitatiu.

No existeix un sistema urbà català, existeix un sistema urbà de Catalunya

La utilització del concepte sistema urbà català com a categoria d'anàlisi és poc operativa per a la comprensió del funcionament del territori. Metodològicament és

difícil parlar d'un sistema urbà català ja que les relacions que mantenen els agents urbans que operen des de Catalunya són en llocs fora de les fronteres nacionals. El mateix passa amb el concepte tradicional de comarca, aquesta entesa com una regió delimitada estructurada per una capital. La comarca ha deixat de ser operativa per entendre el funcionament del territori de Catalunya donades les importants relacions que manté aquest lloc amb els altres del país i del planeta. Per això s'ha de parlar d'un sistema urbà de Catalunya ja que l'essència de les relacions es poden situar fora d'aquest territori.

Barcelona cap i casal del país

La millora de la connectivitat dels territoris fa que les grans ciutats siguin els nodes que concentren les funcions urbanes més poderoses per al funcionament de l'economia globalitzada. Barcelona és el lloc que concentra el major nombre i diversitat d'oportunitats al ser un lloc dens. És on s'hi situa el poder polític i administratiu, és seu de direcció de grans empreses, universitats, clubs de futbol de primera divisió, i gaudeix d'un ambient urbà cosmopolita.

Es constata l'existència d'una megalòpoli catalana de naturalesa policèntrica amb centre indiscutible a Barcelona i la seva Àrea Metropolitana però que a la vegada engloba altres centralitats territorials que exerceixen funcions quotidianes, com les aglomeracions de Reus-Tarragona-Cambrils-Salou, Girona–Salt o Lleida. S'estén en forma de conurbació des de la capital fins a la Costa Brava cap al Nord i l'Hospitalet de l'Infant en direcció Sud. Aquesta megalòpoli engloba a la vegada territoris menys edificats com són les comarques interiors del Camp de Tarragona i la meitat meridional de comarques com l'Anoia, el Bages, Osona i la Selva.

En aquesta megalòpoli policèntrica es preveu la profundització de la centralitat barcelonina al capdamunt de la jerarquia. Malgrat això, en un escenari probable es produirà un augment de la centralitat de les aglomeracions urbanes existents al voltant de les tres capitals provincials. Probablement les aglomeracions lleidatanes i tarragonines guanyaran més pes econòmic que la de Girona ja que les primeres mostren unes estructures econòmiques modernes més diversificades que les de l'àrea de Girona, clarament abocada al turisme. Les dues amb estació de l'AVE i aeroport, Lleida mostra una posició i estratègica entre l'aglomeració de Saragossa i Barcelona, mentre que en el cas tarragoní, la importància del seu port comercial i el pol petroquímic seguirà

creixent. En els dos casos, també, les activitats vinculades a la distribució i l'emmagatzematge aniran clarament en augment. Malgrat això, bona part d'aquestes dinàmiques es veuen possibilitades pel gran mercat barceloní, sent difícil considerar aquests processos com d'una descentralització de Barcelona, sinó una desconcentració.

La contínua expansió suburbana barcelonina

L'expansió de la metròpoli ha comportat una creixent suburbanització de la societat. El fort pes del mercat del sòl ha comportat que algunes funcions urbanes d'escala metropolitana es localitzin cada cop més a llocs més allunyats del seu centre. L'augment de la mobilitat de les mercaderies a escala global ha comportat que la logística i la distribució augmentin el seu pes, un fet que ha comportat la construcció i el projecte d'importants centres de distribució i logística d'abast metropolità als confins de la megalòpoli. Es preveu que aquestes funcions econòmiques concentrin en el futur bona part dels llocs de treball, a la vegada, i en paral·lel les actuals apostes polítiques preveuen una utilització del territori de Catalunya cada cop més metropolitana.

No totes les ciutats guanyen

En l'era de les modernitzacions de la globalització–metropolinització, i tal com ha passat des de que es va estructurar el primer sistema urbà, existeix la possibilitat de que les ciutats s'estanquin i perdin dinamisme. En el període actual es comprova com les ciutats més grans concentren cada cop més poder. Aquest procés es comprova en diverses escales, mentre Barcelona profunditza la seva centralitat en el conjunt de Catalunya, Lleida guanya pes en detriment de Balaguer, igual que passa amb Tarragona-Reus respecte Valls, o Girona respecte Banyoles.

Tot i que a mode general les ciutats més grans guanyen centralitat progressivament, els efectes d'aquest procés en les capitals comarcals són diferents, i s'han d'analitzar més enllà de les funcions i serveis que la llei els hi atorga. És transcendental en la vida de la ciutat l'atracció territorial que exerceix en el moment de fer les compres, consumir i accedir a aquells serveis vinculats amb l'oci i la cultura. La raó és que són producte d'eleccions individuals i no pas normativitzades.

A partir d'aquest aspecte s'ha comprovat com, a partir de l'experiència de les cinc ciutats investigades, les ciutats exerceixen un paper molt diferent dins el sistema

urbà de Catalunya. Valls, Balaguer i Tortosa, tot i ser ciutats molt diferents entre elles, perden centralitat territorial en favor d'altres ciutats o aglomeracions urbanes properes que és on la gent acudeix a comprar i consumir. Aquest fet atorga una condició de perifericitat a la capital de l'Alt Camp i de la Noguera, al temps que la capital del Baix Ebre perd dinamisme, i la pròxima capital del Montsià, Amposta, es posiciona més estratègicament a l'hora d'atraure les persones del Baix Ebre. Dins aquest grup de capitals comarcals "que perden" se n'hi podrien afegir d'altres com Manresa i algunes de més petites com Berga, Solsona, Banyoles o fins i tot pobles com Cervera o Falset.

En aquests casos és interessant destacar com la centralitat territorial d'aquestes ciutats repunta en moments determinats. La poca afluència de consumidors al centre durant bona part de l'any així com la seva degradació física, s'amaga durant les festes que celebren periòdicament, un moment en que milers de turistes omplen els carrers i places, on les pancartes i els escenaris els decoren. Davant aquesta realitat, la capital d'Osona conjuntament amb la de l'Alt Penedès, mantenen una centralitat territorial important atraient als ciutadans de la comarca els dies de mercat, però també durant tota la setmana per a passejar-hi, comprar o acudir a algun servei vinculat a l'oci o la cultura. Ciutats com Reus i Figueres, tot i que s'han investigat menys, s'englobarien dins aquest grup de ciutats. Dins aquesta categoria de ciutats dinàmiques s'hi han d'afegir les turístiques, tal com són les de la façana litoral o alguna dels Pirineus, com Puigcerdà.

Totes les ciutat són diferents

Cap ciutat manté les mateixes relacions amb la totalitat planetària i la metròpoli en permanent canvi. Per aquest motiu les ciutats cada cop són més diferents entre elles producte d'una creixent fragmentació de l'espai impulsada pel procés de globalització-metropolinització que impregna a cadascuna de les ciutats del seu propi temps. En aquest context el funcionament homogeni de les capitals comarcals s'ha modificat enmig d'una metamorfosi urbana de geometries desiguals que ha afectat a les ciutats a partir d'intensitats, direccions i sentits diferents.

En el moment d'entendre el funcionament de les ciutats no s'ha d'oblidar en la investigació la realització d'una rigorosa anàlisi històrica i del medi natural. El reflex actual de les idees liberals i conservadores que feren que les ciutats fossin més o menys permeables als canvis, encara és patent en el devenir actual. Això és així, tan pel que fa als condicionants formals de la ciutat que durant aquells temps es dugueren a terme com

per la transmissió de cadascuna de les escales de valors. No s'ha de menystenir el pes que tingué el carlisme a Tortosa, Balaguer, Valls, Vic, Tarragona, Solsona, Cervera o Girona a l'hora de mantenir la tradició, davant d'altres ciutats més liberals i obertes als canvis com Reus, Figueres, Manresa o Vilafranca del Penedès. L'empremta especialment forta a les capitals comarcals del franquisme també fou important, sobretot a Tortosa, Balaguer, Tremp o Gandesa, però també en altres de la Catalunya Vella, com Vic.

El paper del medi natural tampoc s'ha d'oblidar a l'hora d'entendre el dinamisme de les ciutats al anar clarament relacionat amb la mobilitat. Els accidents geogràfics i els carrers costeruts en són alguns exemples. Així, tot i les possibilitats tècniques que hi ha en l'actualitat, s'ha de tenir en compte el paper que juga el medi natural a l'hora de dificultar les relacions per carretera a Tortosa. La separació que provoquen els cursos fluvials no es pot negar, tal és el cas del riu Ebre a la capital del Baix Ebre, el Segre a Balaguer, el Cardener i el Llobregat a Manresa o cursos fluvials més petits com l'Onyar a Girona, o les rieres a Valls. Tampoc és menyspreable en el comportament de la mobilitat l'existència de carrers costeruts com els de Girona, Tarragona, Manresa, Tortosa o Balaguer.

El reflex en la utilització del territori de la tradició i la postmodernitat

Tot i les possibilitats que ofereix el medi tècnic científic-informacional i la creixent atracció barcelonina, encara es mantenen formes tradicionals de vertebració territorial basades en la proximitat en algunes comarques. El paper comarcal té el seu reflex en la conservació del seu centre tradicional a partir de formes urbanes com els mercats a l'aire lliure al mateix temps que existeixen empreses multinacionals nascudes a la mateixa ciutat.

Els centres simbòlics, categories analítiques imprescindibles per la comprensió del sistema urbà de la Catalunya del futur

S'apunta cap a una profundització de l'escenari suburbà actual de Catalunya i amb ell el sorgiment de noves centralitats d'aquesta naturalesa clarament vinculades a l'ús del cotxe. Algunes ciutats mantindran la seva identitat actual amb el seu reflex territorial el qual el podran profunditzar enmig del procés global del ressorgir local, un escenari que s'escauria a Vic i Vilafranca del Penedès.

Malgrat això a mig termini es seguirà produint la pèrdua de dinamisme d'aquells centres de les capitals comarcals més estancades, tanmateix, amb major o menor dificultat a llarg termini aquesta dinàmica es podrà invertir. Dialècticament al procés de globalització-metropolinització contemporània i de manera espontània s'aniran posant en valor les àrees denses i actualment velles de la ciutat tradicional. Aquestes possibiliten les relacions cara a cara contraposades a les formes de vida suburbanes. Progressivament s'anirà produint la centrificació enmig d'un procés de reconfiguració de la policentralitat urbana que tornarà a posar en qüestió el centre dens de la ciutat. En el començament d'aquest procés el paper identitari que jugaran aquests centres serà clau per a l'inici de la centrificació. La intencionalitat d'algunes polítiques urbanes d'escala catalana, com la Llei de Barris, mostren aquesta tendència: dotar de vida i dinamisme els centres tradicionals, salvaguardant d'aquesta manera també el patrimoni urbà.

El Retard

Quan es parla de retard en geografia urbana, es refereix al lapse de temps que passa des de que es produeix un procés urbà en un lloc (lloc de referència) fins que aquest mateix procés es detecta en un altre. Es tracta d'un concepte de temps relatiu i multiescalar. Aquest retard que existeix entre els llocs permet parlar d'un denominat *time-gap* o diferencial de temps. El *time gap* és un concepte metodològic al requerir l'estudi dels temps dels processos urbans amb les seves pròpies etapes i fites. Aquest mètode vol comprendre el retard, motiu pel qual requereix una conceptualització de l'espai geogràfic totalitzant i processual. Per a fer operatiu el concepte de *time–gap* es requereix un estudi acurat dels processos d'empirització de les tècniques en cada lloc que permeti aproximar-se a la complexitat de l'espai geogràfic que els períodes d'abast global i les teories difusionistes simplifiquen.

El mètode de l'estudi del retard, s'ocupa dels possibles escenaris futurs i les probabilitats de que aquests es donin en cada lloc; unes direccions, uns sentits i unes intensitats que el propi real ja incorpora en si mateix. Defuig doncs de ser un mètode historicista d'una simple classificació cronològica dels llocs a partir dels temps dels processos.

S'ha arribat a aquest mètode a partir de la comprovació dels models d'anàlisi de la vella Escola sociològica de Chicago de Park en ciutats *a priori* considerades petites i mitjanes. S'ha comprovat com els processos socials i econòmics centrífugs i centrípets

que es donen a les grans àrees urbanes també es donen en aquestes ciutats de menor importància. Així es comprova com la desinversió al centre pròpia del procés de suburbanització es dóna des de la tercera dècada del segle XX fins a mitjans dels anys 60 a les ciutats dels EUA. Després ocorre a les grans ciutats europees a partir de la dècada dels 50 i es comprova com a les petites realitats urbanes es produeix a partir dels anys 70.

En el present treball s'ha comprovat un retard en el procés d'eclosió del centre de les capitals comarcals respecte Barcelona producte d'una suburbanització posterior. Sobretot ha estat durant el període immobiliari 1995-2008 que aquestes ciutats han experimentat la major suburbanització. Fins llavors el centre havia representat la totalitat de la ciutat. Mentre els processos de suburbanització han afectat i afecten a la totalitat de les ciutats investigades s'ha comprovat com els camins seguits pel centre es diversificaven posant en qüestionament, en algunes ocasions, els models de l'Escola sociològica de Chicago.

En algunes ciutats, el centre manté el dinamisme de les funcions tradicionals com la política, l'economia, la cultura i la residència. En altres, el centre es degrada físicament, es margina socialment i perden dinamisme les funcions de centralitat tradicionals adaptant la seva configuració morfològica als models postulats per l'Escola sociològica de Chicago. El primer dels escenaris ve caracteritzat pel manteniment d'una bona conservació del centre i un elevat dinamisme. Pot venir donat per dos camins possibles. Un d'ells comporta una profundització de la centralitat a partir de noves funcions urbanes que formen part de la cultura oficial de la ciutat, com per exemple l'activitat turística i la funció universitària. Dos casos representatius d'aquest escenari són Vic i Vilafranca del Penedès. L'altre camí possible és més divers i correspon al manteniment de la conservació del centre a partir d'altres funcions urbanes encara no explorades, un exemple és el cas del manteniment de la inversió immobiliària a partir de segones residències al centre de Solsona.

En el segon dels escenaris, el centre experimenta un procés de desinversió i ha perdut dinamisme econòmic. Són dos els camins que pot seguir el centre per mostrar aquest escenari. Un dels camins possibles és l'inici d'un procés de centrificació amb les seves pròpies etapes i fites que comporten un canvi de sentit en la inversió del centre, iniciant-se un procés de centrificació. Aquest escenari correspon al cas de Tarragona,

Lleida o Manresa. L'altre camí possible és la perpetuació de la desinversió i pèrdua de dinamisme de la funció residencial, comercial, política, religiosa i cultural fins arribar a la mort de la ciutat resultat sobretot de la desintegració de la funció comercial. Quan un centre mostra aquest escenari el lloc ha assolit el denominat "llindar d'irreversibilitat", moment en que es fa molt difícil que s'iniciï un procés de centrificació, és el que popularment es coneix com el "s'ha arribat massa tard". Aquest és l'escenari que es dedueix que correspon a Balaguer, Tortosa i Valls.

L'operativitat del concepte retard requereix superar l'escull dels indicadors operatius per a l'estudi del temps que en cada lloc i moment seran diferents. En aquest punt sorgeixen dificultats importants ja que el significat social dels objectes en cada lloc és diferent. Representatives d'aquesta dificultat en són les galeries d'art. Mentre l'obertura d'aquests tipus d'establiments al centre de Barcelona és un indicador d'un procés de centrificació, en altres ciutats, com Vic, aquests establiments van associats a un altre tipus de cultura ja que el centre mai s'ha degradat.

Les ciutats mitjanes

Són aquelles ciutats que depenent del tipus de relacions que s'investiguin es situen al nivell mig de la jerarquia urbana del territori. És així que depenent de l'escala d'anàlisi les ciutats mitjanes seran unes o altres ja que qualsevol tipus de relació porta implícita una escala d'anàlisi. Actualment és especialment important l'escala d'anàlisi global i tenir en compte el nombre de seus de grans empreses multinacionals que dominen l'economia global. D'aquest plantejament metodològic se'n deriva l'existència d'unes ciutats mitjanes mundials que es situen per sota de les denominades ciutats globals.

Es proposa deixar endarrere la conceptualització de la ciutat mitjana a partir de les dimensions demogràfiques i les funcions politicoadministratives al ser els dos criteris de tall neopositivista i simplificadors de la realitat. La conceptualització de la ciutat mitjana ha de gravitar al voltant de l'estudi dels temps dels processos urbans, situant-se el seu marc teòric en la teoria urbana general que s'ha desenvolupat i s'aplica majoritàriament en aquelles realitats urbanes considerades *a priori* ciutats grans. El concepte d'espai geogràfic utilitzat parteix de Milton Santos, mentre que la concepció de la ciutat mena de l'Escola sociològica de Chicago dels anys 30 (salvant els seus posicionaments ideològics) i de les idees de Jane Jacobs..

Les ciutats mitjanes són ciutats que experimenten els mateixos processos que les grans urbs però amb un retard temporal. En aquesta recerca es constata el retard de l'eclosió del centre de la ciutat a partir d'un procés de suburbanització posterior al de les grans ciutats.

Més importants encara són els temps de la centrificació, al representar aquest procés la victòria de la ciutat davant el suburbi. Es detecta un retard en el desenvolupament de la centrificació a les capitals comarcals. Mentre Barcelona o Nova York ja porten més d'una dècada desenvolupant-lo, algunes capitals comarcals, en paral·lel o posterior a la suburbanització, estan iniciant la centrificació actualment. Altres potser mai desenvoluparan el procés, en el millor dels casos, perquè la condició de ciutat tradicional ha fet que mai s'abandonés el centre, en el pitjor dels casos, perquè han deixat de ser ciutat per passar a ser suburbi. En l'estudi dels temps d'aquests processos són importants a la vegada les racionalitats multiescalars implicades en el seu desenvolupament.

De forma lògica a la conceptualització de les ciutats mitjanes a partir dels temps dels processos no es poden considerar ciutats mitjanes aquelles realitats urbanes que formen part d'una metròpoli que homogeneïtza els temps. Per al cas de la centrificació, una ciutat serà mitjana si el procés aflorar des de l'escala local. La lectura dels processos urbans des d'aquestes ciutats ofereix una mirada diferent als discursos majoritaris desenvolupats des de les grans ciutats. En aquest sentit és clau la multiescalaritat.

8.5- Comparatives internacionals

L'experiència internacional ha estat important a l'hora de profunditzar en la metodologia i la teoria investigadora d'aquesta recerca. La comparativa amb la ciutat egípcia i cosmopolita d'Alexandrina permet tractar el paper que adquireix la mobilitat en el moment de fer operatius els models centre-perifèria tradicionals de l'escola sociològica de Chicago basats en la suburbanització i el filtratge social. A Alexandria s'observa una reduïda mobilitat entre la ciutadania un fet que comporta que el mercat del sòl es converteixi en una variable poc explicativa de l'organització espacial de la ciutat. Aquest fet comporta que gairebé la totalitat de la ciutat formada pels sectors urbans del barri otomà, la ciutat europea i el front litoral de *la Corniche* es trobin tots ells en un mateix estat de conservació, sent la segregació residencial interna gairebé

inexistent, mantenint-se a la vegada la centralitat comercial tradicional. El petit barri de Kom el-Dekka dins de la ciutat otomana és una petita excepció al observar-s'hi una degradació més avançada, així com els barris de barraques de la perifèria de la ciutat i algunes petites promocions immobiliàries vinculades a centres comercials suburbans de capital internacional.

L'escenari urbà actual d'Alexandria és similar doncs al que mostraven les capitals comarcals investigades just abans de que hi hagués la profundització i ampliació arreu del territori del mercat immobiliari, moment en que els models de l'Escola sociològica de Chicago de Park no eren operatius ja que el centre esdevenia la totalitat de la ciutat. És així que Alexandria mostra un retard respecte les capitals comarcals investigades.

L'experiència de Sao Paulo permet entendre el paper de l'imaginari de la inseguretat a l'hora d'evitar un procés de centrificació. Tot i les dimensions demogràfiques milionàries de la capital econòmica del Brasil encara es viuen els temps de les forces centrífugues a partir de la construcció de grans barris tancats a la perifèria. Es remarca a la vegada el concepte d'imaginari en el moment de parlar de violència perquè l'autor d'aquesta mateixa recerca ha estar vivint gairebé set mesos al centre de Sao Paulo i la perillositat no ha estat una conducta a destacar. El mateix imaginari de la violència permetria explicar part dels motius pels quals en el centre de ciutats amb un abundantíssim patrimoni urbà com Nàpols el procés de centrificació tampoc s'ha iniciat.

El cas de Sarajevo permet entendre com el pas de les modernitzacions a la ciutat no esborren lo anterior. Aquest fet es comprova a partir de la ràpida adaptació que mostren les persones als diversos canvis i a les innovacions del període capitalista globalitzat sense haver de significar en cap cas la renúncia a les característiques identitàries que es consideren igualment importants, fet que s'observa en la pervivència del basar i els seus valors i de l'Islam. El cas de la capital bosníaca permet crear un símil amb el de la funció comercial d'algunes capitals comarcals investigades. Tot i els canvis en les estructures comercials que ha comportat l'arribada del capital internacional i l'accentuació de l'espectacle del consum, el dinamisme dels mercats tradicionals segueixen mantenint la mateixa vitalitat des de fa segles sent, a la vegada, un factor d'identitat imnportant.

8.6- Futures línies d'investigació

Es seguirà profunditzant i ampliant el disseny d'indicadors operatius per a determinar el que és una ciutat mitjana o petita. Sobretot es cercaran aquells indicadors qualitatius que permetin superar les propostes jeràrquiques de classificació de les ciutats.

Es seguirà millorant la proposta metodològica de l'estudi dels temps dels processos a partir de l'anàlisi de les variables explicatives més importants que intervenen en cada cas. L'objectiu principal és millorar i profunditzar la teoria urbana, que tradicionalment s'ha inspirat a partir de l'experiència de les grans ciutats, tot menystenint a les mitjanes i petites. Aquest escull és present fins i tot en l'actualitat, enmig de les denominades geografies postmodernes.

S'intentarà realitzar un marc teòric aproximat que sigui operatiu i apropiat per a l'estudi de les ciutats mitjanes i petites.

EVOLUCIÓ DE L'ESPAI URBANITZAT

Balaguer

Llegenda

- Nucli ibèric i romà
- Fins el segle XIX
- Fins el 1960
- Fins el 1974
- Fins el 1987
- Fins el 2001
- Fins el 2008
- Altre espai urbà aïllat o dispers
- Solars urbanitzats pendents d'edificar

0 0,2 0,4 0,6 0,8 1

quilòmetres

Escala 1:20.000

plànol original en A3

Lluis Frago Clols

Fons topogràfic: 1.5000 ICC

EVOLUCIÓ DE L'ESPAI URBANITZAT

Tortosa

Llegenda

- Ciutat medieval
- Fins el 1870
- Fins el 1965
- Fins el 1983
- Fins el 1990
- Fins el 2008
- Altre espai urbà aïllat o dispers

0 0,2 0,4 0,6 0,8 1

quilòmetres

N

Escala 1:20.000

plànol original en A3

Lluis Frago Clols

Fons topogràfic: 1.5000 ICC

EVOLUCIÓ DE L'ESPAI URBANITZAT

Valls

Llegenda

- Recinte murallat
- Fins finals del segle XIX
- Fins el 1950
- Fins el 1976
- Fins el 1989
- Fins el 1996
- Fins el 2008
- Altre espai urbà aïllat o dispers
- Solars urbanitzats pendents d'edificar

0 0,2 0,4 0,6 0,8 1

quilòmetres

Escala 1:20.000

plànol original en A3

Lluis Frago Clols

Fons topogràfic: 1.5000 ICC

N

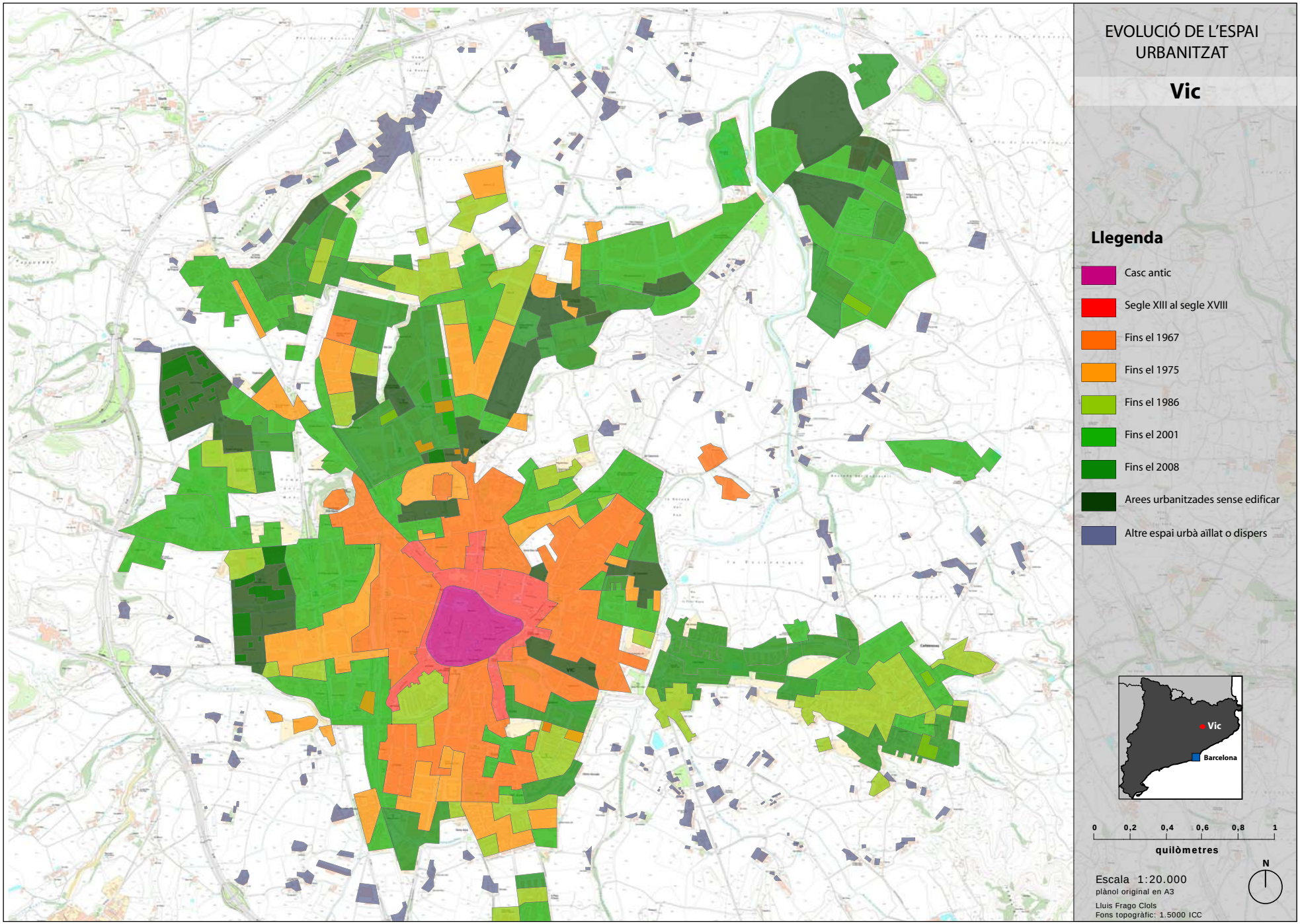
EVOLUCIÓ DE L'ESPAI URBANITZAT
Vic
Llegenda
Casc antic
Segle XIII al segle XVIII
Fins el 1967
Fins el 1975
Fins el 1986
Fins el 2001
Fins el 2008
Arees urbanitzades sense edificar
Altre espai urbà aïllat o dispers
Vic
Barcelona
0 0,2 0,4 0,6 0,8 1
quilòmetres
N
Escala 1:20.000
plànol original en A3
Lluis Frago Clols
Fons topogràfic: 1.5000 ICC

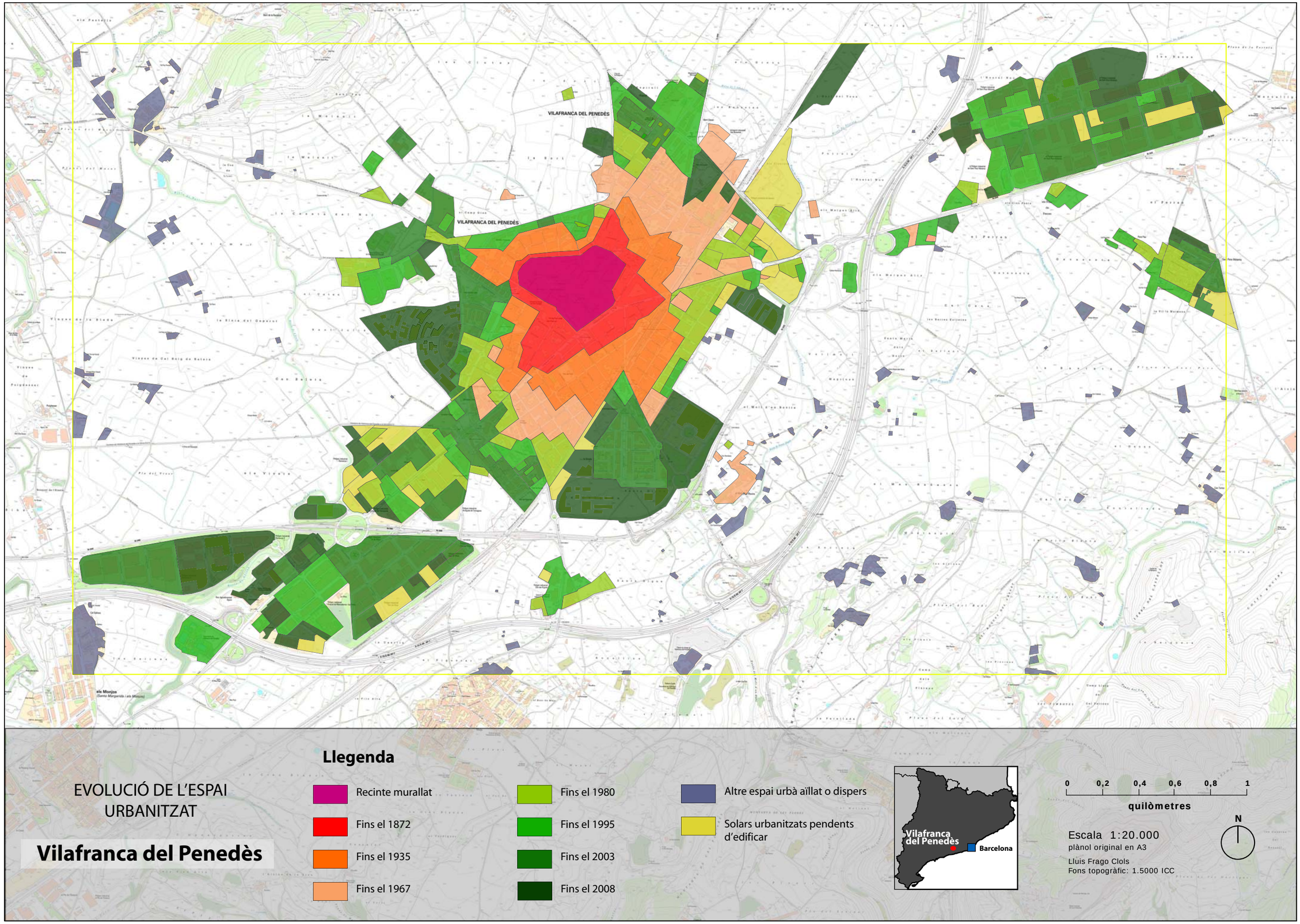

EVOLUCIÓ DE L'ESPAI URBANITZAT

Vilafranca del Penedès

Llegenda

- Recinte murallat
- Fins el 1872
- Fins el 1935
- Fins el 1967
- Fins el 1980
- Fins el 1995
- Fins el 2003
- Fins el 2008
- Altre espai urbà aïllat o dispers
- Solars urbanitzats pendents d'edificar

0 0,2 0,4 0,6 0,8 1

quilòmetres

N

Escala 1:20.000

plànol original en A3

Lluís Frago Clols

Fons topogràfic: 1.5000 ICC

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA:

Ajuntament de Balaguer 2009, *Normes Subsidiàries de Planejament. Text refós*, Ajuntament de Balaguer, Balaguer.

Ajuntament de Balaguer 2004, *Projecte d'Intervenció Integral del Centre Històric de Balaguer*, Ajuntament de Balaguer, Balaguer.

Ajuntament de Berga 2004, *Pla d'ordenació urbanística municipal de Berga. Catàleg de béns protegits. Text refòs*, Ajuntament de Berga, Berga.

Ajuntament de Manresa 2007, "Viu Manresa", vol. 6, pp. 20-21, Ajuntament de Manresa, Manresa.

Ajuntament de Tortosa 2004, *Pla Integral del Casc Antic de Tortosa (PinCat)*, Tortosa.

Ajuntament de Tortosa 2003, *Revisió del Catàleg d'edificis i conjunts urbans i rurals de caràcter històric, artístic i ambiental de la ciutat i el municipi de Tortosa 2000-2002*, Ajuntament de Tortosa, Tortosa.

Ajuntament de Tortosa, 2003, *Catàleg d'edificis i conjunts urbans i rurals de caràcter artístic, històric i ambiental de la ciutat i municipi de Tortosa, 2003*, Ajuntament de Tortosa, Tortosa.

Ajuntament de Valls 2008, *Catàleg de béns a protegir del Núcli Antic de Valls*, Ajuntament de Valls, Valls.

Ajuntament de Valls 2007, *Pla de Millora Urbana del Nucli Antic de Valls*, Ajuntament de Valls, Valls.

Ajuntament de Valls 2002, *Programa d'Orientació dels Equipaments Comercials de Valls*, RS Pro-Commerce, Barcelona.

Ajuntament de Valls 1986, *Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Valls*, Ajuntament de Valls, Valls.

Ajuntament de Vic 2005, *Programa de Barris. Vic-Sud*, Ajuntament de Vic, Ajuntament de Vic, Vic.

Ajuntament de Vic 2003, *Programa d'Actuació Urbanística Municipal*, Ajuntament de Vic, Vic.

Ajuntament de Vic 1992, *Vic, ciutat oberta al territori. Intervencions urbanístiques 1987-1991*, Ajuntament de Vic, Vic.

Ajuntament de Vilafranca del Penedès 2003, *Pla d'ordenació urbanística municipal (POUM) de Vilafranca del Penedès,* Ajuntament de Vilafranca del Penedès, Vilafranca del Penedès.

Ajuntament de Vilafranca del Penedès 2007, *Projecte d'Intervenció Integral al barri de l'Espìrall,* Ajuntament de Vilafranca del Penedès, Vilafranca del Penedès.

Alayo Manubens, J. 2000, *El gas i l'electricitat a la vila de Vilafranca del Penedès,* Ajuntament de Vilafranca del Penedès, Vilafranca del Penedès.

Alberich, J. 2008, "La mobilitat quotidiana al Camp de Tarragona", *Revista Papers. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona*, vol. 48, pp. 46-63.

Aldomà i Buixadé, I. 1999, *Amb el permís de Barcelona :l'altra Catalunya urbana,* Pagès, Lleida.

Aldomà i Buixadé, I. 2009, *Atles de la nova ruralitat,* Fundació del Món Rural, Lleida.

Alió, M.À. 1996, *Urbanización del territorio y financiación municipal: la actividad del Banco de Crédito Local entre 1925 y 1934,* Universitat de Barcelona. Departament de Geografia Humana, Barcelona.

Alió, M.À., 1992, *Quatre ciutats com a model :el finançament de l'obra pública urbana a Catalunya durant els anys vint,* Universitat de Barcelona. Estudi General de Lleida, Lleida.

Alió, M.À. 1986, *Projectes i realitat d'un procés urbà decimonònic: Vilafranca del Penedès, 1865-1939,* Universitat de Barcelona, Barcelona.

Allingham, P. 2009, "Experiential Strategies for the Survival of Small Cities in Europe", *European Planning Studies,* vol. 17, no. 6, pp. 905-923.

Alonso, W. 1964, *Location and land Use:toward a general theory of land rent,* Harvard University Press, Cambridge.

Amo Benito, R. 1988, *El Impacto de la indústria petroquímica en el medio rural: transformaciones socio-espaciales en la Pobla de Mafumet,* Ajuntament de la Pobla de Mafumet, Pobla de Mafumet.

Andrade, T.A. i Loder, C. (eds) 1979, *Sistema urbano e cidades médias no Brasil,* IPEA-INPES, Rio de Janeiro.

Andrés, C. 2006, *Hácia un nuevo horizonte. Buenas perspecivas para el sector industrial,* Diari La Vanguardia, Barcelona.

Anguera, P. 2000, *Els Precedents del catalanisme :catalanitat i anticentralisme : 1808-1868,* 1a edn, Empúries, Barcelona.

Arnabat i Mata, R., Vidal Pla, *et al* 2008, *Història de Vilafranca del Penedès,* Ajuntament de Vilafranca del Penedès, Vilafranca del Penedès.

Arroyo, M.M. 2006, "Dinamica territorial, circulaçao e cidades médias" in *Cidades médias :produção do espaço urbano e regional,* Sposito,Eliseu Savério; Sposito,Maria Encarnação Beltrão; Sobarzo,Oscar edn, Expressão Popular, São Paulo, pp. 71-87.

Ascher, F. i Hernández Díaz, M. 2004, *Los Nuevos principios del urbanismo: el fin de las ciudades no está a la orden del día,* Alianza Editorial, Madrid.

Ascher, F. 1995, *Métapolis ou l'avenir des villes,* Editions Odile Jacob, Paris.

Atisreal 2008, *El mercado logístico en España (2008),* Atisreal research.

Bailly, A. 2005, *Les Concepts de la géographie humaine,* 5e éd edn, Armad Colin, Paris.

Banks, M. 2008, "Small cities: urban experience beyond the metropolis", *Progress in Human Geography,* vol. 32, no. 3, pp. 473-474.

Barbaza, Y. 1966, *Le Paysage humain de la Costa Brava,* Armand Colin, Paris.

Batet, D., Segura, M.T. 2008, *Guia de Valls,* IEV, Institut d'Estudis Vallencs, Valls.

Bayerri i Raga, J. 1996, *Teodoro González i la Tortosa de la Restauració a través de la premsa: 1875-1902,* Dertosa, Tortosa.

Bayerri i Raga, J., Bayerri, C. 1992, *La Reconstrucció de Tortosa :1940-1957 : actuació de l'organisme estatal Direcció General de "Regiones Devastadas" en la reconstrucció de Tortosa i altres pobles riberencs afectats per la Batalla de l'Ebre,* Orde de la Cucafera, Tortosa.

Bayerri i Raga, J. 1984, "Les terres de l'Ebre. Un país sense futur?", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia,* vol. 1, pp. 72-90.

Bayerri i Raga, J. 1976, *Crónicas tortosinas 75,* L'autor, Tortosa.

Bell, D., Jayne, M. 2009, "Small Cities? Towards a Research Agenda", *International Journal of Urban and Regional Research,* vol. 33, no. 3, pp. 683-699.

Bell, D., Jayne, M. 2006, "Conceptualizing small cities" in *Small cities :urban experience beyond the metropolis*, eds. D. Bell i M. Jayne, Routledge, Abingdon, UK; New York, pp. 1-18.

Bell, D., Jayne, M. 2006, *Small cities :urban experience beyond the metropolis*, Routledge, Abingdon, UK; New York.

Bellet, C. 2010, *La Universitat de Lleida en la ciutat i el territori*, Edicions de la Universitat de Lleida, Lleida.

Bellet, C., Vilagrasa, J. 2008, *Activitat immobiliària i polítiques urbanes dels anys vuitanta a les ciutats mitjanes catalanes. El cas de la ciutat de Lleida*, Universitat de Lleida, Lleida.

Bellet, S., Sposito, M.E.B. 2007, *Las Ciudades medias o intermedias en un mundo globalizado. As cidades médias ou intermediárias num mundo globalizado*, Universitat de Lleida, Lleida.

Bellet, C., Ganau Casas, J. 2006, *Ciudad y universidad: ciudades universitarias y campus urbanos: VIII Semana de Estudios Urbanos, Lleida, del 10 al 14 de abril de 2000*, Milenio, Lleida.

Bellet, C., Llop, J.M. 2003, *Ciudades intermedias, perfiles y pautas: segunda fase del programa CIMES: Ciudades intermedias y urbanización mundial*, Milenio, Lleida.

Bellet, C., Llop, J.M. 2000, *Ciudades intermedias: urbanización y sostenibilidad : VII Semana de Estudios Urbanos: 30 marzo-3 de abril de 1998*, Editorial Milenio, Lleida.

Bellet, C., Vilagrasa, J. 1995, *Activitat immobiliària i polítiques urbanes dels anys vuitanta a les ciutats mitjanes catalanes.El cas de la ciutat de Lleida*, L'autora, Lleida.

Bellet, C., Vilagrasa, J. 1992, *Activitat immobiliària i transformacions en el paisatge urbà :Lleida 1979 - 1989*, La Autora, Lleida.

Benach, N., Albet i Mas, A. 2010, *Edward W. Soja :la perspectiva postmoderna de un geógrafo radical*, Icaria, Barcelona.

Benach, N. 1997, *Ciutat i producció d'imatge: Barcelona 1979-1992*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona.

Bernal, B. 1997, "Vivir el centro histórico" in *El centro histórico de las ciudades. Patrimonio Cultural*, ed. B. Bernal, Primeras Jornadas de Geografía Urbana, Burgos, pp. 29-55.

Bernardos Domínguez, G. 2007a, *¿Cómo invertir con éxito en el mercado inmobiliario?* Netbiblo, La Coruña.

Bernardos Domínguez, G. 2007b, *El futuro de las naves indutriales (I),* Directivos Construcción, Madrid.

Bernardos Domínguez, G. 2007c, *El futuro de las naves indutriales (II),* Directivos Construcción, Madrid.

Bernardos Domínguez, G. 2007d, *El precio del suelo: cambio de tendencia*, Expansión, Madrid.

Bernardos Domínguez, G. 2006a, *Naves indutriales: el futuro*, Expansión, Madrid.

Bernardos Domínguez, G. 2006b, *El suelo y el precio de la vivienda: ¿una complicada relación?*, Expansión, Madrid.

Berry, B.J.L. 1976, *Urbanization and counter-urbanization,* Sage Publications, Beverly Hills California.

Berry, B.J.L. 1971, *Geografía de los centros de mercado y distribución al por menor,* Vicens-Vives, Barcelona.

Berry, B.J.L., Garrison, W.L. 1958, "Alternate Explanations of Urban Rank–Size Relationships", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 48, no. 1, pp. pp. 83-91.

Bigas Bau, M. 2006, "L'estiueig a la comarca d'Osona", *Revista d'etnologia de Catalunya*, vol. 28, pp. 126-128.

Blanchard, R. 1912, *Grenoble: étude de géographie urbain,* 2n ed., Colin, Paris.

Blanchard, R. 1931, *Un Mètode de geografia urbana,* S. N., Barcelona.

Blasi, P. 1954, *Les Terres catalanes,* Aymà, Barcelona.

Blasi, P. 1922, *Geografia elemental de Catalunya,* Editorial pedagògica "Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana", Barcelona.

Bofill i Mates, J. 1930, *L'Altra concòrdia: per una revisió del problema català: la solució liberal i democràtica,* Publicacions de "La Revista de Catalunya", Barcelona.

Borja, J., Clos, J., Vallès, J.M., Nel·lo, O. 1998, *La Ciutat del futur, el futur de les ciutats,* Fundació Campalans, Barcelona.

Borja, J., Castells, M. 1997, *Local y global: la gestión de las ciudades en la era de la información*, Taurus, Madrid.

Borja, J. 1991, "Grans ciutats i àrees metropolitanes a Europa. El cas de Barcelona." in *Primer Congrés Català de Geografia* Societat Catalana de Geografia, Barcelona, pp. 9-14.

Bosch, J., Solé ,J. 1994, *Aquella plaça vilafranquina*, Vialtana, Vilafranca del Penedés.

Bosque Maurel, J. 2000, "Ciudad y globalización", *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, vol. 20, pp. 33.

Bourdieu, P. 1979, *La Distinction: critique sociale du jugement*, Éditions de Minuit, Paris.

Bourne, L.S. 1979, "Small Cities in Transition - Dynamics of Growth and Decline - Bryce,hj", *Urban Studies*, vol. 16, no. 2, pp. 226-228.

Branco, M.L.C. 2006, "Cidades médias no Brasil" in *Cidades médias :produção do espaço urbano e regional*, Sposito,Eliseu Savério; Sposito,Maria Encarnação Beltrão; Sobarzo,Oscar edn, Expressão Popular, São Paulo, pp. 245-278.

Bratton, J., Garrett-Petts, W. 2005, "Art al work: culture based learning and the economic development of Canadian small cities" in *The Small Cities Book: on the Cultural Future of Small Cities*, ed. W. Garrett-Petts, New Star Books, Vancouver.

Brennan, C., Hackler, D. i Hoene, C. 2005, "Demographic change in small cities, 1990 to 2000", *Urban Affairs Review*, vol. 40, no. 3, pp. 342-361.

Bridge, G. 2003, "Time-space trajectories in provincial gentrification ", *Urban Studies*, vol. 40, pp. 2545-2556.

Brunet, R., Auriac, F., Pumain, D., Saint-Julien, T. 1995, *L'Espace des villes*, Reclus, Montpellier.

Brunet, R., Ferras, R., Théry, H. 1993, *Les Mots de la géographie: dictionnaire critique*, 3ème éd revue et augmentée edn, RECLUS, Montpellier.

Brunet, R. 1987, *La Carte, mode d'emploi*, Fayard, Paris.

Bryce, H.J. 1977, *Small cities in transition: the dynamics of growth and decline*, Ballinger Publ. Co., Cambridge.

Burayidi, M. 2001a, *Downtowns: Revitalising the Centers of Small Urabn Communities*, Garland, New York.

Burayidi, M. 2001b, "Introduction: downtown and small city development" in *Downtowns: Revitalissing the Centers of Small Urban communities*, ed. M. Burayidi, Garland, New York.

Burgess, E.W. 1925, "The Growth of the City: An Introduction to a Research Project" in *The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment*, eds. R. Park, E.W. Burgess i R.D. McKenzie, University of Chicago Press, Chicago.

Burgueño, J. 2003, *Història de la divisió comarcal*, Rafael Dalmau, Barcelona.

Burgueño, J., Carrera, T. 2001, *Atles de les viles, ciutats i territoris de Lleida*, Diputació de Lleida, Lleida.

Burgueño, J. 1995, *De la vegueria a la província :la formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans, 1790-1850*, Rafael Dalmau, Barcelona.

Burgueño, J. 1994, *La Formación de la división territorial de España*, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Cabana, F. 1996, *Caixes i bancs de Catalunya*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Cabana, F. 1976, *Bancs i banquers a Catalunya: capítols per a una història*, 2a ed, Edicions 62, Barcelona.

Cabré, R. 2004, *La Barcelona de Narcís Oller:realitat i somni de la ciutat : estudi i edició de textos*, Cossetània, Valls.

Cañellas Planas, M.S. 2002, *Vic:cròniques urbanes: de l'antic raval d'Ausona a la ciutat del nou mil·leni*, Costa Llibreter, Vic.

Capel, H. 2002, *La morfología de las ciudades. I Sociedad cultura y paisaje urbano*, Ediciones el Serbal, Barcelona.

Capel, H. 1996, "La rehabilitación y el uso del patrimonio histórico industrial", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, , no. 29, pp. 19-50.

Capel, H. 1972, *La validez del modelo rank-size*, Revista de geografia.

Cardó i Soler, J. 1983, *L'Evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls.

Carlos, A.F., Carreras i Verdaguer, C. 2004, *Urbanização e mundialização:estudos sobre a metrópole*, Contexto, São Paulo.

Carreras i Candi, F. 1913, *Geografia general de Catalunya*, Editorial de Albert Martín, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C. 2010, "La centrificación, una propuesta de clarificación conceptual" a *La Cuestión del centro, el centro en cuestión*, Martínez i Rigol, S. ed, Milenio, Lleida, pp. 37-42.

Carreras i Verdaguer, C. 2009, "Teorizando sobre la ciudad y el comercio, a propósito de unas reflexiones sobre la calle comercial" a *Cidade e comércio :a rua comercial na perspectiva internacional*, eds. C. Carreras i Verdaguer i S.M.M. Pacheco, Armazém das Letras, Rio de Janeiro.

Carreras i Verdaguer, C., Moreno, S. 2009, *Llegint pedres, escrivint ciutats :unes visions literàries de la ciutat*, Pagès, Lleida.

Carreras i Verdaguer, C., Pacheco, S.M.M. 2009, *Cidade e comércio :a rua comercial na perspectiva internacional*, Armazém das Letras, Rio de Janeiro.

Carreras i Verdaguer, C., Vilà Valentí, J. 2008, *El Patrimoni urbà de Catalunya: discurs llegit el dia 5 de juny del 2008 en l'acte de recepció pública de Carles Carreras i Verdaguer a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de Joan Vilà i Valentí*, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C., Moreno, S., Ariño, A. 2006, *Botigues històriques de Catalunya*, Fundació Caixa Manresa, Manresa.

Carreras i Verdaguer, C. 2006, "Sao Paulo, una sola ciudad? las identidades fragmentadas de la metrópolis globalizada" in *Barcelona y Sao Paulo cara a cara: procesos metropolitanos a la hora de la globalización*, eds. C. Carreras i Verdaguer, A.F. Carlos, Davinci, Barcelona, pp. 21-33.

Carreras i Verdaguer, C., García Ballesteros, A. 2006, "Geografía Urbana" a *Tratado de geografía humana*, eds. A. Lindón, D. Hiernaux Nicolas i G. Bertrand, Anthropos, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C. 2005, "El comerç i el consum" a *Tradicionari :enciclopèdia de la cultura popular de Cataluny. Vol. II*, ed. J. Soler i Amigó, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 198-241.

Carreras i Verdaguer, C. 2005, "Da cidade industrial a cidade dos consumidores. Reflexoes teóricas para debater" in *Urbanizaçao e mundializaçao, estudos sobre a metrópole*, eds. A.F.A. Carlos i C. Carreras, Contexto, Sao Paulo, pp. 21-28.

Carreras i Verdaguer, C. i Frago, Ll. 2005, *Barris antics de Catalunya,* Caixa Manresa, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C. (dir.) 2003, *Atles comercial de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C. 2003, *La Barcelona literària: una introducció geogràfica,* Proa, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C. 2001, *La Universitat i la ciutat,* Aula Barcelona, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C. 1998, *Geografia humana,* Universitat de Barcelona, Barcelona.

Carreras i Verdaguer, C. 1993, *Geografia urbana de Barcelona:espai mediterrani, temps europeu,* Oikos-Tau, Vilassar de Mar.

Carreras i Verdaguer, C. 1992, *Geografia general dels països catalans*, Enciclopèdia catalana, Barcelona.

Generalitat de Catalunya, *L'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006: textos jurídics*, Institut d'Estudis Autonòmics, Barcelona.

Carter, H. 1972, *The Study of urban geography,* E. Arnold, London.

Casassas i Simó, L. 1990, *La Ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya : discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1990-1991,* Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

Casassas i Simó, L. 1981, *L'Organització territorial i administrativa de Barcelona: funcions i àmbits de descentralització,* Ajuntament de Barcelona, Àrea de Descentralització i Participació Ciutadana, Barcelona.

Casassas i Simó, L. 1981, *L'Organització territorial de Catalunya,* Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona.

Casassas i Simó, L. 1978, *Fires i mercats a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona.

Casassas i Simó, L. 1977, *Barcelona i l'espai català: el paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya,* Curial, Barcelona.

Casassas i Ymbert, J. 1989, *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920): estudis sobre les bases culturals i estratègiques del catalanisme,* Els Llibres de la Frontera, Sant Cugat del Vallès.

Casellas, A. 1987, *L'Arquitectura modernista a Vic: una proposta didàctica*, Eumo, Vic.

Castañer i Vivas, M., Gutiérrez, O., Vicente i Rufí, J. 2010, "Mobilitat laboral, àrees de cohesió i àrees de planificació a Catalunya", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia,* vol. 67-68, pp. 61-86.

Castañer i Vivas, M., Riera i Figueras, P. 2009, *Una Nova dimensió de la xarxa urbana de Catalunya,* Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.

Castañer i Vivas, M., Ferran Mèlich, A. 2007, "Intruments per a la planificació, el disseny i la gestió de les noves àrees d'activitat econòmica", *Revista Papers. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona,* vol. 45, pp. 48-55.

Castañer i Vivas, M., Vicente i Rufí, J., Boix, G., Universitat de Girona 2001, *Áreas urbanas y movilidad laboral en España :Girona, 17 y 18 de marzo de 2000,* Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, Girona.

Castañer i Vivas, M., Vicente i Rufí, J., Falgueras, J. 1997, *Ciutats i alta velocitat: el cas de Girona: actes de les III Jornades de Geografia i Urbanisme: Girona, 19 de gener de 1996,* Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, Girona.

Castañer i Vivas, M., Falgueras, J., Vicente i Rufí, J. 1997, *La Ciutat difusa i les perifèries: experiències de planificació i gestió: actes de les II Jornades de Geografia i Urbanisme: Girona, 18 i 19 de maig de 1995,* Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, Girona.

Castells, M. 1997, *The Power of identity,* Blackwell, Malden Mass.

Castells, M. 1996, *The Rise of the network society,* Blackwell Publishers, Cambridge Mass.

Castells, M. 1983, *The City and the grassroots: a cros-cultural theory of urban social movements,* E. Arnold, London.

Castells, M. 1972, *La Question urbaine,* François Maspero, Paris.

Caufield, J. 1989, "Gentrification and desire", *Canadian Review of Social Anthropology*, vol. 26, no. 6.

Cavalcanti, L. 2007, "Negocios étnicos: importación y repercusiones de una categoría" in *Los retos epistemológicos de las migraciones transnacionales*, Santamaría, E.; edn, Antrophos, Barcelona.

Cebollada, A. 2007, "L'accessibilitat als polígons industrials: una assignatura pendent", *Revista Papers. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona,* vol. 45, pp. 38-47.

Chabot, G. 1948, *Les Villes: aperçu de géographie humaine,* Arman Colin, Paris.

Charbonneau, F., Lewis, P., Manzagol, C. 2003, *Villes moyennes et mondialisation: renouvellement de l'analyse et des stratégies,* Trames, Montreál.

Choay, F. 1992, *L'Allégorie du patrimoine,* Éditions du Seuil, Paris.

Choay, F. 1965, *L'Urbanisme: utopies et réalités: une anthologie,* Editions du Seuil, Paris.

Chorley, R.J., Haggett, P. 1967, *Models in geography,* Methuen, London.

Christaller, W. 1933, *Die Zentralen in Süddeustchland,* Jena, Nachdr, D.l. Aufl.

Christaller, W., Pagnini, P. 1980, *Le Localita centrali della Germania meridionale :un indagine economico-geografica sulla regolarità della distribuzione e dello sviluppo degli insediamenti con funzoná urbane,* Franco Angeli, Milano.

Clementi, A., Dematteis, G., Palermo, P.C. 1996, *Le Forme del territorio italiano,* Laterza, Roma.

Commerçon, N., Goujon, P. 1997, *Villes moyennes:espace, société, patrimoine,* Presses Universitaires de Lyon, Lyon.

Cornadó, R. i Roquer, S. 1997, *Tarragona, la perifèria,* Diputació de Tarragona, Tarragona.

Correa, L. 2007, "Construindo o conceito de cidade média" in *Cidades Médias: Espaços em transiçao*, ed. M.E.B. Sposito, Expressao Popular, Sao Paulo, pp. 23-34.

Cosinschi, M., Racine, J.B. 2005, "Géographie et écologie urbaine" in *Les Concepts de la géographie humaine*, ed. A. Bailly, 5ed edn, Armad Colin, Paris.

Costas i Jové, F. 2002, *El Banc de Valls (1881-1979):esborrany històric amb records i comentaris personals,* Institut d'Estudis Vallencs, Valls.

Cowell, M. 2010, "Polycentric Regions: Comparing Complementarity and Institutional Governance in the San Francisco Bay Area, the Randstad and Emilia-Romagna", *Urban Studies,* vol. 47, no. 5, pp. 945-965.

Cowen, D. 2010, "A Geography of Logistics: Market Authority and the Security of Supply Chains", *Annals of the Association of American Geographers,* vol. 100, no. 3, pp. 600-620.

D'Alessandro, L. 2008, *Attività commerciali e spazi urbani,* Guida, Napoli.

Daura i Jorba, A., Serra, R., Torras i Serra, M. 2007, *El Barri Vic-Remei i el seu patrimoni,* Ajuntament de Vic, Vic.

Davis, M. 2003, *Ciudad de cuarzo :arqueología del futuro en Los Ángeles,* Lengua de trapo, Madrid.

De Sagarra, J.M. de 1954, *Memòries,* Aedos, Barcelona.

De Sagarra, J.M. de 1932, *Vida privada,* Llibreria Catalonia, Barcelona.

De Souza Santos, B. (ed) 2006, *A gramatica do tempo: para uma nova cultura política*, Cortez, Sao Paulo.

De Souza, M.A.A. (ed) 2008, *A metrópole e o futuro. refletindo sobre Campinas,* Ediçoes Territorial, Campinas.

De Souza, M.A.A. 2008 "A metrópole e o Futuro: A dinamico dos lugares e o período popular da história" 2008, in *A metrópole e o futuro. refletindo sobre Campinas,* ed. M.A.A. De Souza, Ediçoes Territorial, Campinas, pp. 33-53.

De Souza, M.A.A. 2003, *Territorio brasileiro. Usos e Abusos.* De Souza, M.A.A. ed, Territorial, Campinas.

De Souza, M.A.A. 1996, "Reflexiones sobre la metrópoli global", *An.Geogr.Univ.Complut.,* vol. 16, pp. 57-64.

Debord, G. 1971, *La Société du spectacle,* Champ libre, Paris.

Dematteis, G. 1999, *I Futuri della città: tesi a confronto,* Franco Angeli, Milano.

Dematteis, G. 1998, "Suburbanización y periferización. Ciudades anglosajonas y ciudades latinas." a *La Ciudad dispersa: suburbanización y nuevas periferias*, Monclús, Francisco Javier; Centre de Cultura Contemporània de Barcelona ed, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona.

Dematteis, G. 1994, *Il Fenomeno urbano in Italia: interpretazioni, prospettive, politiche,* 3 ed, Angeli, Milano.

DiGiacomo, S. 1997, "La Caseta i L'Hortet: Rural Imagery in Catalan Urban Politics", *Anthropological Quarterly,* vol. 60, no. 4, pp. 160-166.

Dix, G. 1986, "Small Cities in the World System", *Habitat International,* vol. 10, no. 1-2, pp. 273-282.

Domingo, J. 1987, *El procés de construcció d'una ciutat rural: Mollerussa 1940-1984*, L'autor, Lleida.

Dutton, P. 2005, "Outside the metropole: gentrification in the provincial cities or provincial gentrification?" in *Gentrification in a Global Context: The New Urban Colonialism*, eds. R. Atkinson i G. Bridge, Routledge, London / New York, pp. 209-224.

Dutton, P. 2003, "Leeds calling: the influence of London on the gentrification of regional cities", *Urban Studies*, vol. 40, no. 12, pp. 2557-2572.

Elias, N. i Schröter, M. 1990, *La Sociedad de los individuos: ensayos*, 1ª ed, Península, Barcelona.

Erickcek, G.A. i McKinney, H. 2006, ""Small cities blues": Looking for growth factors in small and medium-sized cities", *Economic Development Quarterly*, vol. 20, no. 3, pp. 232-258.

Estado São Paulo 1978, *Cidades médias e desenvolvimento industrial, uma proposta de descentralização metropolitana*, Secretaria de Economia e Planejamento, Coordenadoria de Açao Regional,Estudos e pesquisas, nº17, São Paulo.

Esteban i Noguera, J. 2007, "Els espais d'actvitats econòmiques per al planejament territorial", *Revista Papers. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona*, vol. 45, pp. 56-63.

Esteban i Noguera, J. 2001, *Elementos de ordenación urbana*, Edicions UPC, Barcelona.

Esteban, J. 1991, "El fet metropolità" a *Primer Congrés Català de Geografia* Societat Catalana de Geografia, Barcelona, pp. 15-30.

Feliu i Torrent, J. 2005, *Les Grans infrastructures de transport i el desenvolupament de la ciutat mitjana*, Tesi Doctoral, Universitat de Girona, Girona.

Florida, R.L. 2005, *Cities and the creative class*, Routledge, New York; London.

Florida, R.L. 2002, *The Rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, Basic Books, New York.

Fonseca, M.C.L. 2005, *O patrimonio em processo. Trajetória da política federal de preservaçao no Brasil*, Editora UFRJ, Rio de Janeiro.

Font i Garolera, J. 2004, *Osona: la terra i la gent*, Eumo, Vic.

Font i Garolera, J. 2004, *La Vegueria de l'Alt Ter: bases històriques i geogràfiques,* Patronat d'Estudis Osonencs, Vic.

Font i Garolera, J. 2002, "Un segle de canvis i permanències a Osona: d'entorn rural-urbà a comarca-ciutat", *Ausa. Patronat d'Estudis Osonencs,* vol. 150, pp. 415-445.

Font i Garolera, J. 1999, *La Formació de les xarxes de transport a Catalunya:1761 - 1935,* Oikos-Tau, Vilassar de Mar.

Font i Garolera, J. et al 1992, *Pla Estratègic: Osona XXI: ponència: Territori,* Consell Comarcal d'Osona.

Font i Sagué, N. 1897, *Determinació de les comarques naturals é históriques de Catalunya,* Barcelona.

Fontserè, E., Iglésies, J., Bescós, A. 1938, *Elements de geografia,* Gustau Gili, Barcelona.

Frago, Ll. 2010, "Història econòmica de Valls del segle XIX" a *Època contemporània: segle XIX*, ed. J. Sánchez Cervelló, Volum V. Col•lecció Valls i la seva Història, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, pp. 13-43.

Frago, Ll. 2010, "Història econòmica de Valls del segle XX" a *Època contemporània: segle XX*., ed. J. Sánchez Cervelló, Volum VI. Col•lecció Valls i la seva Història, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, pp. 19-45.

Frago, Ll. 2010, "Las ciudades medias y las condiciones para una gentrification comarcal" a *La cuestión del centro, el centro en cuestión*, Martínez, S. edn, Editorial Milenio, Lleida.

Frago, Ll. 2009, "L'estructura comercial del centre. Els casos de Molins de Rei i Valls", *Revista l'Espai. Molins de Rei.,* vol. 12, no. El Comerç, pp. 24-29.

Frago, Ll. 2009, "La representación de la realidad comercial y sus problemas" a *Città e commercio,* ed. Cirelli, C., Pàtron Editore, Bologna, pp. 309-318.

Frago, Ll. 2009, "Existeix una literatura urbana no barcelonina? Una visió des dels confins" a *Llegint pedres, escribint ciutats*, eds. C. Carreras i S. Moreno, Pagès Editors, Lleida, pp. 39-62.

Frago, Ll. 2009, "Centralidad capitalidad y metropolitanización: las ciudades medias catalanas" a *Cidade e Comércio*, eds. S.M.M. Pacheco, C. Carreras, Rede Sirius/UERJ, Rio de Janeiro, pp. 265-282.

Frago, Ll. 2008, "Un mapa literari de pobles i ciutats de Catalunya", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia,* vol. 65. Número especial dedicat al Segon Congrés Català de Geografia: el mapa com a llenguatge geogràfic, pp. 312-318.

Frago, Ll. 2008, *Aproximación metodológica a las ciudades medias en Brasil.*, Universitat de Barcelona edn, Diez años de cambios en el Mundo, en la Geografía y en las Ciencias Sociales, 1999-2008. Actas del X Coloquio Internacional de Geocrítica, Universidad de Barcelona, Barcelona.

Frago, Ll. 2007, *Los tiempos del cambio: los centros históricos de las ciudades medias catalanas*, Convención "Geografía, Medio Ambiente y Ordenamiento Territorial", Universidad de la Habana, La Habana.

Frago, Ll. 2006, "Los centros históricos de ciudades medias: crisis comercial y desvalorización del centro de Valls" a *Barcelona i Sao Paulo cara a cara: procesos metropolitanos a la hora de la globalización*, eds. C. Carreras i A.F.A. Carlos, Da Vinci editorial, Barcelona, pp. 153-166.

Francaviglia, R.V. (ed) 1996, *Main street revisited*, University of Yowa Press, Iowa City.

Ganau Casas, J., Mallarach Isern, J. 2003, *La Planificació estratègica territorial a Catalunya: quinze anys d'evolució,* Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Ganau Casas, J., Vilagrasa, J. 2003, "Ciudades medias en España; posición en al red urbana i procesos urbanos recientes" a *Ciudades, arquitectura y espacio urbano*, ed. H. Capel, Caja Rural Intermediterránea ed, Instituto de Estudios Socioeconómicos de Cajamar, Múrica, pp. 37-73.

Ganau Casas, J. 1998, "El sistema urbà de Lleida: definició, estructures i dinàmiques recents", *Documents d'Anàlisi Geogràfica,* vol. 33, pp. 91-106.

Ganau, J. 1993, *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català, 1844-1931,* Tesi Doctoral, Universitat de Lleida, Lleida.

Ganau Casas, J., Vilagrasa, J. 1992, *La Idea de ciutat a Lleida: segles XVIII-XX,* Pagès, Lleida.

Ganau Casas, J., Vilagrasa, J. 1988, *Una Geografia de la percepció urbana: la imatge cultural de Lleida: segles XVIII-XX,* L'autor, Lleida.

García Ballesteros, A. i Bailly, A. 1998, *Métodos y técnicas cualitativas en geografía social,* Oikos-Tau, Vilassar de Mar.

García Ballesteros, A. 1992, *Geografía y humanismo,* Oikos-Tau, Vilassar de Mar.

García Rodríguez, A.1999, *L'Evolució urbana de Tortosa (1939-1979): planejament i actuacions urbanístiques*, Tesi Doctoral, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.

Garola, À., Lleonart, P.1988, *El Potencial econòmic del sistema de ciutats a Catalunya*, Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Direcció General de Política Territorial, Barcelona.

Garreau, J. 1991, *Edge city :life on the new frontier*, Doubleday, New York.

Generalitat de Catalunya 2010a, *Pla Territorial Metropolità de Barcelona: aprovació definitiva : abril 2010*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2010b, *Camp de Tarragona: Pla territorial parcial*, Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2010c, *Comarques Centrals: Pla territorial parcial*, Generalitat de Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2010d, *Comarques Gironines: Pla territorial parcial*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2010e, *Terres de l'Ebre :Pla territorial parcial*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2008a *Pla territorial parcial Alt Pirineu i Aran*, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2008b, *Pla Territorial Metropolità de Barcelona*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Barcelona.

Generalitat de Catalunya i INCASOL 2008c, *Pla director urbanístic de les àrees residencials estratègiques del Camp de Tarragona*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Generalitat de Catalunya, 2007a, *PTSEC 2006-2009: Pla Territorial Sectorial d'Equipaments Comercials*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Innovació, Universitats i Empresa, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2007b, *Pla Territorial Camp de Tarragona: avantprojecte: juliol 2007*, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2006a, *Estatut d'Autonomia de Catalunya 2006,* Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2006b, *Decret 389/2006, de 17 d'octubre, del patrimoni festiu de Catalunya,* Catalunya, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 2005, *Manual per a l'elaboració dels projectes d'intervenció integral en els barris i àrees urbanes d'atenció especial,* Generalitat de Catalunya;, barcelona.

Generalitat de Catalunya 2004, *Llei 2/2004 i Reglament de millora de barris, àrees urbanes i viles*, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 1995, *Pla Territorial General de Catalunya,* Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 1993, *Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC num. 1807, d'11.10.1993),* Departament de Cultura, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 1937, *La Divisió Territorial de Catalunya. Conselleria d'Economia*, Catalunya, Barcelona.

Generalitat de Catalunya 1933, *Divisió Territorial. Estudis i Projectes. Nomenclator de Municipis (2 vols.),* Catalunya, Barcelona.

George, P. 1970, *Dictionnaire de la géographie,* Presses Universitaires de France, Paris.

George, P. 1958, *Compendio de geografía económica,* Ariel.

Giró i Parramona, A.1996, *Segregació urbana i educació. Anàlisi de les desigualtats socioculturals dels barris de Lleida,* L'autor, Lleida.

Glass, R. (ed) 1964, *London: Aspects of Change*, Centre for Urban Studies edn, London.

González F. 2003a, "El Camp de Tarragona: frens, possibilitats i l'imprescindible planejament territorial", *Revista Papers. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona,* vol. 39, pp. 75-99.

González Reverté, F. 2003b, "El proceso de urbanización en Cataluña. Una visión de las áreas perimetropolitanas del litoral", *Ería,* vol. 60, pp. 17-31.

Gonzàlez Reverté, F., Oliveras i Samitier, J. 2003c, *Ordenació del territori i sostenibilitat al Camp de Tarragona,* Fundació d'Estudis Socials i Nacionals Josep Recasens i Mercadé, Reus.

González, M.J. 2005, "El desarrollo económico sostenible de los centros históricos", *Ería,* nº 68, pp. 365-372.

Gottmann, J. 1961, *Megalopolis: the urbanized northeastern seaboard of the United States,* The M.I.T. Press, Cambridge; Londres.

Gramsci, A. 1984, *Los Intelectuales y la organización de la cultura,* Nueva Visión, Buenos Aires.

Gravier, J.F. i Dautry, R. 1947, *Paris et le désert français: décentralisation, équipement, population,* le Portulan, Paris.

Gruffudd, P. 2009, "Heritage, memory and the politics of identity: new perspectives on the cultural landscape", *Progress in Human Geography,* vol. 33, no. 5, pp. 732-734.

Gutiérrez, O. 2008, "La mobilitat quotidiana a les Comarques Gironines" in *Enquesta de mobilitat quotidiana de Catalunya: EMQ 2006*, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona; Autoritat del Transport Metropolità; Catalunya edn, ATM, Autoritat del Transport Metropolità, Barcelona, pp. 28-44.

Hall, T. 1998, *Urban Geography,* Routledge, New York.

Hall, P.G. 1999, *Cities in civilization: culture, innovation, and urban order,* Phoenix, London.

Hall, P.G. 1988, *Cities of tomorrow: an intellectual history of urban planning in the twentieth century*, Basil Blackwell, Oxford.

Haque, A. 2001, "Does size matter? Successful economic development strategies of small cities" in *Downtowns: Revitalissing the Centers of Small Urban communities*, ed. M. Burayidi, Garland, New York.

Harris, C. D.: Ullman, E. L. 1945, "The Nature of Cities", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* vol. 242, pp. 7-17.

Harvey, D. 2009, *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom,* Columbia University Press, New York.

Harvey, D. 2006, *A produçao capitalista do espaço,* AnnaBlume, Sao Paulo.

Harvey, D. 2003, *The New imperialism,* Oxford University Press, Oxford.

Harvey, D. 2003, *Paris, capital of modernity,* Routledge, New York etc.

Harvey, D. 2000, *Spaces of hope,* Edinburgh University Press, Edinburgh.

Harvey, D. 1990, *The Condition of postmodernity:an enquiry into the origins of cultural change,* Basil Blackwell, Oxford.

Harvey, D. 1985, *The Urbanization of capital,* Basil Blackwell, London.

Hesse, M. 2007, "The polycentric metropolis: Learning from mega-city regions in Europe", *International Journal of Urban and Regional Research,* vol. 31, no. 2, pp. 496-498.

Hoyt, H. 1939, *The Structure and Growth of Residential Neighbourhoods in American Cities,* Federal Housing Administration, Washington.

Iglésies, J. 1995, *Les Ciutats catalanes,* Dalmau, Barcelona.

Iglésies, J. 1980, *Com i per què fou reconeguda la Vegueria de Reus per la Generalitat de Catalunya l'any 1933,* Unió de Botiguers, Reus.

Iglésies, J. 1967, *La Divisió comarcal catalana,* Bruguera, Barcelona etc.

Iglésies, J. 1966, *La Macrocefalia comarcal catalana,* S. N., S. l.

Iglésies, J. 1966, *La Realitat comarcal a Catalunya:(assaig sobre el concepte de comarca),* Bruguera, Barcelona.

Iglésies, J. 1950, *Estudi d'una localitat catalana,* S.N., Igualada.

Iglésies, J. 1948, *Les Ciutats del món,* Arca, Barcelona.

Iglésies, J. 1933, *Les Comarques meridionals de Catalunya i la futura divisió territorial: regions geogràfiques, comarques i divisions administratives,* Revista del Centre de Lectura, Reus.

Iglésies, J. 1930, *El Priorat: l'extensió de la comarca natural,* Centre de Lectura, Reus.

Institut Cerdà, F. 2008, *Observatori de la logística. Els indicadors de la competitivitat del Sistema Logístic Català,* CIMALSA, Barcelona.

Institut Cerdà, F. 2007, *La plataforma logística Catalunya. Mirada al present, visió de futur,* Barcelona, Centre Logístic Catalunya, Barcelona.

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona 2009, *Aglomeracions metropolitanes europees. Aglomeraciones metropolitanas europeas,* Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona 2008, *La Mobilitat quotidiana a Catalunya,* Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona 2008, *Enquesta de mobilitat quotidiana de Catalunya: EMQ 2006,* ATM, Autoritat del Transport Metropolità, Barcelona.

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona 2007a, *Habitatge i mobilitat residencial: primeres dades de l'enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006,* Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona 2007b, *Polígons d'activitat econòmica: tendències de localització i accessibilitat,* Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans, Barcelona.

Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona 2002, *Ciutat compacta, ciutat difusa,* Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, 1997, *Les Formes del creixement metropolità,* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, 1995, *La Ciutat i el comerç,* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona 1993, *La Conurbació barcelonina: realitzacions i projectes,* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona 1991a, *Barcelona: la ciutat central,* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona 1991b, *El Fet metropolità: interpretacions geogràfiques,* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Jacob, C., Théry, H., et al 1987, *La cartographie et ses méthodes,* Cercle de la Librairie, Paris.

Jacobs, J. 1985, *Cities and the wealth of nations: principles of economic life,* Vintage Books.

Jacobs, J. 1969, *The Economy of the cities,* Vintage Books, New York.

Jacobs, J. 1961, *The Death and Life of Great American Cities,* Penguin, Harmondsworth.

Jones Lang la Salle 2007, *El mercado logístico en España,* Jones Lang la Salle.

Junyent, E. 1976, *La Ciutat de Vic i la seva història,* Curial, Barcelona.

Jurado da Silva, P. F. i Sposito, E.S. 2009, "Dicussao geográfica sobre cidades pequenas", *Associaçao de Geografia Teorética-Rio Claro -SP,* vol. 34, no. 2, pp. 203-217.

Keeling, D.J. 2009, "Transportation geography: local challenges, global contexts", *Progress in Human Geography,* vol. 33, no. 4, pp. 516-526.

Keeling, D.J. 2008, "Transportation geography-new regional mobilities", *Progress in Human Geography,* vol. 32, no. 2, pp. 275-283.

Kennedy, R.J. 1991, "Small Cities and Urban-Policy in the 1990s", *Ninth Conference on the Small City and Regional Community*, vol. 9, pp. 143-147.

King, S. i Crull, S.R. 1993, "Metro Vs Non-Metro - a Comparison of Quality-Of-Life in Small Cities", *10th Conference on the Small City and Regional Community,* pp. 436-441.

Labasse, J. 1973, *La Organización del espacio: elementos de geografía aplicada,* Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid.

Lacoste, Y. 1976, *La Géographie, ça sert, d'abord, à faire la guerre,* François Maspero, Paris.

Lajugie, J., Delfaud, P., Lacour, C. 1979, *Espace régional et aménagement du territoire,* Dalloz, Paris.

Lajugie, J. 1974, *Les villes moyennes,* Éditions Cujas ed, Paris.

Lajugie, J. 1957, *Les Systèmes économiques,* Presses Universitaires de France, Paris.

Lees, L., Slater, T. i Wyly, E.K. 2008, *Gentrification,* Routledge/Taylor i Francis Group, New York.

Lees, L. 2006, "Gentrifying down the urban hierarchy. the "cascade effect" in Portland, Maine" a *Small cities. urban experience beyond the metropolis,* eds. D. Bell i M. Jayne, Routledger, London.

Lefebvre, H. 1968, *Le Droit à la ville,* 2a ed, Anthropos, Paris.

Lindón, A., 2006, *Tratado de geografía humana,* Anthropos, Barcelona.

Llor, M. 1947, *El Somriure dels sants*, Josep Janés, Barcelona.

Llor, M. 1931, *Laura a la ciutat dels sants,* Proa, Badalona.

Lluch, E., Nel·lo, O. 1998, *La Divisió territorial de 1931: procés d'elaboració i implantació,* Diputació de Barcelona. Àrea de Cooperació. Servei de Cooperació Local, Barcelona.

Lluch, E., Nel·lo, O. 1984, *El Debat de la divisió territorial de Catalunya: edició d'estudis, propostes i documents: 1939-1983*, Diputació de Barcelona, Barcelona.

Lluch, E., Nel·lo, O. 1983, *La Gènesi de la divisió territorial de Catalunya: edició de documents de l'Arxiu de la Ponència, 1931-1936,* Diputació de Barcelona, Barcelona.

Lois González, R.C. 1994, *A Universidade: 1960-1992,* Edicións Xerais de Galicia, Vigo.

López i Palomeque, F. 2009, *Atles del turisme a Catalunya :mapa nacional de l'oferta i els productes turístics,* Generalitat de Catalunya. Departament d'Innovació, Universitats i Empresa, Direcció General de Turisme, Barcelona.

López Sánchez, P. 1984, *El Centro histórico: un lugar para el conflicto: estrategias del capital para la expulsión del proletario del centro de Barcelona: el caso de Santa Caterina y el Portal Nou*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona.

Lösch, A. 1940, *Die Raumliche ordnung der Wirtschaft,* Verlag von Gustav Fischer, Jena.

Ma Mung, E. 1992, "L'expansion du commerce ethnique: Asiatiques et Maghrébins dans la region parisienne", *Revue Europeenne des Migrations Internationales,* vol. 8, no. 1, pp. 39-60.

Madoz, P. 1845-1850, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico,* Ámbito, Valladolid.

Majoral i Moliné, R. 2002, *Cataluña: un análisis territorial,* Ariel, Barcelona.

Mallarach, J., Vilagrasa, J. 2002, "Los procesos de desconcentración urbana en las ciudades medias españolas", *Ería,* vol. 57, pp. 57-70.

Mancomunitat de Catalunya 1915, *Caixa de crèdit comunal: reglamentació provisional de les condicions amb què es podran fer les concessions de préstecs als Ajuntaments de Catalunya i dels requisits que hauràn de reunir les llurs sol·licituds,* Barcelona.

Mancomunitat de Catalunya 1914, *Proyecto de creación de una Caja de Crédito Comunal presentado a la Asamblea en su primera reunión ordinaria : mayo de MCMXIV,* Barcelona.

Mañà, T. 2007, *Les Biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya: 1915-1925,* Pagès, Lleida.

Mansvelt, J. 2009, "Geographies of consumption: the unmanageable consumer?", *Progress in Human Geography,* vol. 33, no. 2, pp. 264-274.

Margalef i Llebaria, J. Piñol, J.M., Teruel, M. 2006, *Diagnosi comarcal i estratègies de l'Alt Camp: actualització 2006,* Fundació Ciutat de Valls, Valls.

Margalef i Llebaria, J., Piñol, J.M., Teruel, M. 2004, *Diagnosi comarcal i estratègies de l'Alt Camp,* Fundació Ciutat de Valls, Valls.

Margalef, J. 1999, *La Mobilitat i un plantejament general del terrotori: El Camp de Tarragona,* el Centre, Reus.

Marques da Costa, E. 2002, "Cidades médias. Contributos para a sua definiçao", *Finisterra,* vol. XXXVII, no. 74, pp. 101-128.

Martí Estévez, J. 2007, *El pla d'innovació d'Osona,* Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, Barcelona.

Martínez Rigol, S. 2010, *La Cuestión del centro, el centro en cuestión,* Milenio, Lleida.

Martínez Rigol, S. 2006, "Los ravales en el raval: el conflicto de procesos de apropiación del espacio" a *Barcelona i Sao Paulo cara a cara: procesos metropolitanos a la hora de la globalización,* eds. C. Carreras i A.F.A. Carlos, Da Vinci editorial, Barcelona, pp. 116-123.

Martínez Rigol, S. 2005, "A gentrification conceito e metodo" a *Urbanização e Mundialização. Estudos sobre a metrópole,* eds. A.F.A. Carlos i C. Carreras, Editora Contexto, Sao Paulo, pp. 98-121.

Martínez Rigol, S. 2000, *El Retorn al centre de la ciutat,* Tesi Doctoral.

Massey, D.B. 2007, *World city,* Polity, Cambridge, UK.

Massey, D.B. 2005, *For space,* SAGE Publications Ltd, London.

Means, A.C. 1997, "Downtown revitalisation in small cities", *Urban land,* vol. 56, no. 1, pp. 26-31.

Meijers, E. 2008, "Summing Small Cities Does Not Make a Large City: Polycentric Urban Regions and the Provision of Cultural, Leisure and Sports Amenities", *Urban Studies*, vol. 45, no. 11, pp. 2323-2342.

Merenne-Schoumaker, B. 1994, *Didactique de la géographie*, Nathan, Paris.

Merlin, P., Choay, F. 1988, *Dictionnaire de l'urbanisme et de l'aménagement*, Presses Universitaires de France, Paris.

Ministère de l'Aménagement du Territoire de l'Equipement, du Logement et du Tourisme 1973, *Les Villes moyennes:dossiers d'étude*, Paris.

Miralles-Guasch, C., Oliver-Frauca, L. 2008, "La mobilitat quotidiana a la regió metropolitana de Barcelona" a *Enquesta de mobilitat quotidiana de Catalunya :EMQ 2006*, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, Barcelona, pp. 12-27.

Miralles-Guasch, C., Donat, C. 2007, "Anàlisis de l'oferta i la demanda dels polígons d'activitat a Catalunya**,** "*Revista Papers. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona"*, vol. 45, pp. 9-36.

Miró, J. 1929, *La masia*, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona.

Mohen, J. 1999, *Les sciences du patrimoine. Identifier, conserver, restaurer*, Editions Odile Jacob, Paris.

Monclús, F.J. 1998, *La Ciudad dispersa :suburbanización y nuevas periferias*, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona.

Monod, J. 1974, *Transformation d'un pays. Pour une géographie de la liberté*, Fayard, París.

Moreno, S. 2010, "Actividades comerciales, centralidad, gentrification " a *La cuestión del centro, el centro en cuestión* , ed. S. Martínez, Editorial Milenio, Lleida.

Moreno, S. 2009, "Tiempo, cultura y comercio en Sarajevo." a *Citta' e Commercio*, ed. C.Cirelli, Editorial Patron. Bolonia.

Moreno, S. 2009, "Ciutat i literatura entre l'humanisme i el marxisme" a *Llegint pedres, escrivint ciutats*, ed. C. Carreras, S. Moreno, Editorial Pagès, Barcelona.

Mumford, L. 1938, *The Culture of cities*, Harcourt, Brace and Company, New York.

Muñoz, F. 2004, *UrBANALització: la producció residencial de baixa intensitat a la província de Barcelona, 1985-2001,* Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.

Murphy, R.E. 1972, *The Central business district,* Longman, London.

Murphy, R.E. 1966, *The American City: an urban geography,* McGraw-Hill, New York.

Murphy, R.E. i Vance, J.E. 1954, "Delimiting the CBD", *Economic Geography,* vol. 30, pp. 189-222.

Nel·lo, O. 2009, *La Llei de barris, una aposta col·lectiva per la cohesió social,* Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Barcelona.

Nel·lo, O. 2005, "Contra la segregación urbana y por la cohesión social: la ley de barrios de Catalunya" a *Ciudades en (re)construcción: necesidades sociales, transformación y mejora de barrios,* ed. Diputació de Barcelona, Diputació de Barcelona, Barcelona.

Nel·lo, O. 2003a, *Aquí, no!:els conflictes territorials a Catalunya,* Empúries, Barcelona.

Nel·lo, O. 2003b, *Barcelona: esperança, equilibri i límit,* Fundació Rafael Campalans, Barcelona.

Nel·lo, O. 2002, "Dinàmiques urbanes, activitats emergents i polítiques a la Regió Metropolitana de Barcelona", *Revista Papers. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona,* vol. 36, pp. 105-114.

Nel·lo, O. 2001, *Ciutat de ciutats: reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya,* Empúries, Barcelona.

Nel·lo, O. 2000a, *Les Xarxes emergents de mobilitat al nostre territori: anàlisi de la mobilitat obligada, 1986-1996. Municipis de la província de Barcelona,* Diputació. Servei de Cooperacio Local, Barcelona.

Nel·lo, O. 2000b, "Ciudades intensas. Reflexiones sobre el papel de las ciudades de la segunda corona metropolitana en la articulación del área urbana de Barcelona" a *Ciudades intermedias: urbanización y sostenibilidad: VII Semana de Estudios Urbanos: 30 marzo-3 de abril de 1998* Editorial Milenio, Lleida, pp. 224-243.

Nel·lo, O. 1999, *Notícies de Barcelona: reflexions sobre el futur de la ciutat,* Fundació Rafael Campalans, Barcelona.

Nel·lo, O. 1998a, "Los confines de la ciudad sin confines. Estructura urbana y límites administrativos de la ciudad difusa" a *La Ciudad dispersa :suburbanización y nuevas periferias*, Monclús,Francisco Javier; Centre de Cultura Contemporània de Barcelona edn, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, Barcelona.

Nel·lo, O. 1998b, *La Transformació de la societat metropolitana: una lectura de l'enquesta sobre condicions de vida i hàbits de la població de la regió metropolitana de Barcelona (1985- 1995),* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Nel·lo, O. 1997, *Enquesta de la regió metropolitana de Barcelona (1995): primers resultats,* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Nel·lo, O., 1995, *Mobilitat urbana i modes de transport,* Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, Barcelona.

Nel·lo, O. 1991, "Les teories de l'ordenament del territori a Catalunya. Els antecedents" a *Primer Congrés Català de Geografia* Societat Catalana de Geografia, Barcelona, pp. 77-90.

Nofre i Mateo, J. 2009, *L'Agenda cultural oculta,* Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona.

Nofre i Mateo, J. 2006, "El problema de la vivienda y la inmigración en al periferia de Barcelona. El caso de la Torrassa" a *Barcelona i Sao Paulo cara a cara: procesos metropolitanos a la hora de la globalización,* eds. C. Carreras i A.F.A. Carlos, Da Vinci editorial, Barcelona, pp. 185-196.

Nogué i Font, J. 1991, *Els Nacionalismes i el territori,* El Llamp, Barcelona.

Olivé i Compte, J.M. 1990, *L'Estructura interna de les poblacions intermèdies de Catalunya,* Publicacions Universitat de Barcelona, Barcelona.

Oliveras i Samitier, J. 2001, *L'Extensió i la consolidació del fet metropolità,* Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

Oliveras i Samitier, J. 1994, *La Formació dels desequilibris territorials a Catalunya en el segle XIX,* Generalitat de Catalunya. Departament de Polít ica Territorial i Obres Públiques. Direcció General de Planificació i Acció Territorial, Barcelona.

Oliveras i Samitier, J., Gimenez Ruiz, J.A. 1992, *El Bages: transició industrial i centralitat territorial,* Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona.

Oliveras i Samitier, J. 1986, *La Consolidació de la ciutat industrial: Manresa : 1871-1900,* Caixa d'Estalvis de Manresa. Obra Cultural, Manresa.

Oliveras i Samitier, J. 1985, *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa : 1800-1870,* Obra Cultural de la Caixa d'Estalvis de Manresa, Manresa.

Oller, N. 1884, *L'escanyapobres: estudi d'una passió,* Revista Literaria, Barcelona.

Ors, E.d., 1996, *Glosari, 1906-1907,* Quaderns Crema, Barcelona.

Pacte Industrial 2006, *Atles Industrial de la Regió Metropolitana de Barcelona,* Pacte Industrial de la Regió Metropolitana de Barcelona ed, Barcelona.

Park, R.E., Burguess, E.W., Janowitz, M. 1969, *Introduction to the science of sociology: including the original index to basic sociological concepts,* 3rd rev ed, The University of Chicago Press, Chicago.

Park, R., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. (eds) 1925, *The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment,* University of Chicago Press, Chicago.

Park, R. i Burgess, E.W. (eds) 1921, *Introduction to the Science of Sociology,* University of Chicago Press, Chicago.

Park, R.E. 1915, "The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment", *The American Journal of Sociology,* vol. 20, no. 5, pp. pp. 577-612.

Partido Judicial de Valls 1995, *Matrícula de producción industrial, de comercio y profesiones. Partido judicial de Valls,* Arxiu Històric Comarcal de l'Alt Camp, Valls.

Pascual i Rodríguez, V. 1988, *Vic: una ciutat en el decurs de la història,* Vic.

Pedrero 1907, *Almanaque de Valls para el año 1908: artículos literarios y de costumbres,* Tip. Eduardo Castells, Valls.

Pelegrí i Nicolau, J. 1919, *El Crèdit i els municipis: la Caixa de Crèdit Comunal de la Mancomunitat de Catalunya,* Impr. Elzeviriana, Barcelona.

Pi i Sunyer, C. 1931, *Els factors comarcals en l'economia catalana,* Casa del Vallès, Barcelona.

Pijoan, J. i Jardí, E. 1968, *La Lluita per la cultura,* Edicions 62, Barcelona.

Pirenne, H. 1952, *Medieval cities: their origins and the revival of trade,* Princeton University Press, New Jersey.

Pla, J. 1971, *Guia de Catalunya,* Destino, Barcelona.

Pocock, D. 1997, "Some reflections on World Heritage", *Area,* , no. 3, pp. 260-268.

Poe, E.A. 1980, *Contes,* Edicions dels Quaderns Crema, Barcelona.

Ponce i Vivet, S., Ramisa i Verdaguer, M. 2008, *El Casino de Vic: 1848-2008,* Eumo, Vic.

Powson, E. 2008, "Megalopolis. The urbanized northeastern seaboard of the United States", *Progress in Human Geography,* vol. 32, no. 3, pp. 441-444.

Prat de la Riba, E. 1906, *La Nacionalitat catalana,* Tip. l'Anuari de la Exportació, Barcelona.

Prigogine, I. 1997, *El Fin de las certidumbres,* Taurus, Madrid.

Prigogine, I. 1991, *El Nacimiento del tiempo,* Tusquets, Barcelona.

Prigogine, I. i Stengers, I. 1984, *Order out of chaos: man's new dialogue with nature,* 1st edn, New Science Library.

Puchades, J.M., 1980, *Resum dels materials necessaris per a l'estudi de la monografia geogràfica d'un municipi de Catalunya,* Montblanc-Martin, Barcelona.

Puig i Cadafalch, J., Fons Jaume Bofill i Mates 1919, *Als diputats de la Mancomunitat de Catalunya en pendre possessió de la presidència per a la qual fou novament elegit,* Impremta de la Casa de Caritat, Barcelona.

Puig, M. 2006, "La renovación urbana en los espacios industriales centrales de la periferia barcelonesa" a *Barcelona y Sao Paulo cara a cara: procesos metropolitanos a la hora de la globalización,* eds. C. Carreras i Verdaguer i A.F. Carlos, Davinci, Barcelona, pp. 197-210.

Pujadas, I. 1981, *Evolución demográfica y estructura actual de la población de Balaguer,* Tesina de Llicenciatura, Universitat de Barcelona.

Pulido, N. 2004, "Globalización y surgimiento de ciudades "intermedias" en América Latina y en Venezuela", *Revista Geográfica Venezolana,* vol. 45, no. 1, pp. 91-121.

Riera i Figueras, P., Ganau, J. 2009, *Xarxes de ciutats a Catalunya,* Diputació de Barcelona, Barcelona.

Riera i Figueras, P. 1993, "El sistema urbà: les jerarquies urbanes" a *Geografia General dels Països Catalans* Carreras Verdaguer, cord. C. Carreras i Verdaguer, Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Riera i Figueras, P. 1983, *La Nova divisió territorial de Catalunya,* Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia, Bellaterra.

Robertson, K.A. 2001, "Downtown development principles for small cities" a *Downtowns: Revitalissing the Centers of Small Urban communities,* ed. M. Burayidi, Garland, New York.

Robertson, K.A. 1999, "Can small-city downtowns remain viable? A national study of development issues and strategies", *Journal of the American Planning Association,* vol. 65, no. 3, pp. 270-283.

Robertson, K.A. 1997, "Downtown retail revitalisation; a review of American development strategis", *Planning Perspectives,* vol. 12, no. 3, pp. 383-401.

Robertson, K.A. 1995, "Downtown redevelopment strategies in the United States: An end-of-the-century assessment", *Journal of the American Planning Association,* vol. 61, pp. 429-437.

Robertson, K.A. 1993, "Pedestrianization stratgies for downtown planners: Skywalks v. pedestrian malls", *Journal of the American Planning Association,* vol. 59, pp. 361-370.

Roca, F. 2000, *Teories de Catalunya:guia de la societat catalana contemporània,* Pòrtic, Barcelona.

Roca, F. 1982, *Política econòmica i territori entre el 1900 i el 1939,* Salvat, Barcelona.

Rocheford, M. 2008, "O Futuro das Metrópoles no Mundo Globalizado" a *A metrópole e o futuro. Refletindo sobre Campinas,* ed. M.A.A. De Souza, Ediçoes Territorial, Campinas, pp. 23-34.

Roquer, S. 1999, *Diagnosi socioeconòmica i estratègies de desenvolupament de la província de Tarragona,* Universitat Rovira i Virgili. Unitat de Promoció i Desenvolupament, Tarragona.

Roquer, S. 1994, *Pla estratègic de Valls (horitzó 2003),* Ajuntament de Valls, Valls.

Salgueiro, T.B., Cachinho, H. 2009, "As relaçoes cidade-comercio. Dinámicas de evoluçao e modelos interpretativos." a *Cidade e comércio :a rua comercial na perspectiva internacional,* eds. C. Carreras i Verdaguer i S.M.M. Pacheco, Armazém das Letras, Rio de Janeiro.

Salgueiro, T.B. 2006, "Oportunidades e transformaçao na cidade centro", *Finisterra*, vol. XLI, no. 81, pp. 9-32.

Salgueiro, T.B. 1992, "V. problemas relacionados com o crescimento urbano" a *A cidade em Portugal, uma geografia urbana*, ed. T.B. Salgueiro, Afrontamento, Lisboa, pp. 385-403.

Sánchez, J. 2006, "El papel de las áreas metropolitanas y las pautas de localización de las sedes de las grandes empresas. El caso de Barcelona." a *Barcelona y Sao Paulo cara a cara :procesos metropolitanos a la hora de la globalización*, eds. C. Carreras i Verdaguer i A.F. Carlos, Davinci, Barcelona, pp. 44-64.

Sánchez, J. 1991, "Transformaciones en el espacio productivo de Barcelona y su área metropolitana, 1975-1990" a *Primer Congrés Català de Geografia* Societat Catalana de Geografia, Barcelona, pp. 53-76.

Sánchez, J. 1983, *Formación social y espacio en la Cataluña contemporánea: 1936-1975*, Edicions Universitat de Barcelona, Barcelona.

Santos, M., Silveira, M.L. 2001, *O Brasil: território e sociedade no início do século XXI*, Record, Rio de Janeiro.

Santos, M. 1998, *Técnica, espaço, tempo:globalizaçao e meio técnico- científico Informacional*, 4ª edn, Hucitec, Sao Paulo, Brasil.

Santos, M. 1996a, *A natureza do espaço : técnica e tempo, razão e emoção*, HUCITEC, São Paulo.

Santos, M. 1996b, *De la totalidad al lugar*, Oikos-Tau, Vilassar de Mar.

Santos, M. 1995, "Salvador: Centro e Centralidade na Cidade Contemporanes" in *Pelo Pelo História, cultura e cidade*, ed. De Figueiras Gomes, M. A., Universidade Federal da Bahia, pp. 11-30.

Santos, M. 1986, *Espacio y método*, Geocrítica. Cuadernos críticos de geografía humana. Año XII. Num. 65, Barcelona.

Santos, M. 1978, *Por uma geografía nova. Da critica da Geografía a una Geografía crítica*, HUCITEC-EDUSP, Sao Paulo.

Santos, M. 1973, *Geografia y economía urbanas en los países subdesarrollados*, 1ª edn, Oikos-Tau, Barcelona.

Sassen, S. 1994, *Cities in a world economy*, Pine Forge Press, Thousand Oaks, Calif.

Sassen, S. 1991, *The Global city :New York, London, Tokyo,* Princeton University Press, Princeton.

Schumacher, E.F. 1973, *Small is beautiful: economics as if people mattered,* Perennial Library, New York, N.Y.

Segarra Blasco, A., Margalef i Llebaria, J., *et al* 2007, *El Camp de Tarragona:realitat actual i propostes per a la planificació estratègica,* Publicacions URV, Tarragona.

Serra del Pozo, P., Bodega Fernández, M.I., *et al* 2005, *El Comercio étnico en el Distrito de Ciutat Vella de Barcelona en 2004,* Fundación Paulino Torras Domènech, Barcelona.

Sibertin-Blanc, M. i Zuliani, J.M. 2004, "Les fonctions de services: une alternative à la recomposition du système productif des petites villes industrielles? L'exemple du grand sud-ouest français", *Sud-Ouest Européen,* vol. 17, pp. 97-109.

Silveira, M.L. 1999, *Um País, uma região. Fim de século de modernidades na Argentina,* USP-FAPESP, Sao Paulo.

Sjoberg, G. 1976, "El origen y evolución de las ciudades" a *La Ciudad. Su origen, crecimiento e impacto en el hombre,* ed. K. Davis, Blume edn,Madrid.

Smailes, A.E. 1953, *The Geography of towns,* London Hutchinson, London.

Smith, H.L. 2010, "Universities, Knowledge Transfer and Regional Development: Geography, Entrepreneurship and Policy", *Economic Geography,* vol. 86, no. 3, pp. 327-329.

Smith, N. 1996, *The new urban frontier: gentrification and the revanchist city,* Routledge, London; New York.

Soja, E.W. 2000, *Postmetropolis: critical studies of cities and regions,* Blackwell, Oxford etc.

Soja, E.W. 1996, *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and- imagined places,* Blackwell, Malden.

Soja, E.W. 1989, *Postmodern geographies: the reassertion of space in critical social theory,* Verso, London.

Solà-Morales, R. 2007, *La Gestió de la immigració a l'àmbit local: reptes i actuacions,* Fundació Jaume Bofill, Barcelona.

Soldevila, C. 1951, *Cataluña: arte, vida, paisaje,* Aedos, Barcelona.

Solé Sabarís, L. 1958, *Geografia de Catalunya,* Aedos, Barcelona.

Soler i Amigó, J. 2005, *Tradicionari :enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya,* Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Soler, G. i Miserachs, X. 1995, *L'Estiueig a Catalunya :1900-1950,* Edicions 62, Barcelona.

Sorre, M. 1943, *Les Fondements biologiques de la géographie humaine: essai d'une écologie de l'homme*, Librairie A. Colin, Paris.

Sposito, M.E.B. 2007a, "Cidades médias: reestruturaçao das cidades e reestruturaçao urbana" a *Cidades Médias: Espaós em transiçao*, ed. M.E.B. Sposito, Expressao Popular, Sao Paulo, pp. 233-253.

Sposito, M.E.B., Elias, D. *et al*. 2007b, "O estudo das cidades médias brasileiras: uma prposta metodológica" a *Cidades Médias: Espaós em transiçao*, ed. M.E.B. Sposito, Expressao Popular, Sao Paulo, pp. 23-34.

Sposito, M.E.B. 2007c, *Cidades médias: espaços em transição,* Expressão Popular, São Paulo.

Sposito, M.E.B. 2006, "Loteamenots fechados em cidades médias paulistas-Brasil" a *Cidades médias :produção do espaço urbano e regional*, Sposito,Eliseu Savério; Sposito,Maria Encarnação Beltrão; Sobarzo, Oscar ed, Expressão Popular, São Paulo, pp. 175-198.

Sposito, M.E.B. 2004, "Novos conteúdos nas periferias urbanas das cidades médias do estado de Sao Paulo, Brasil", *Investigaciones geográifcas. Boletín del Instituto de Geografía-UNAM,* pp. 114-139.

Sposito, E.S., Sposito, M.E.B., Sobarzo, O. 2006, *Cidades médias :produção do espaço urbano e regional,* Expressão Popular, São Paulo.

Stegman, M.A. i Sumka, H.J. 1978, "Income Elasticities of Demand for Rental Housing in Small Cities", *Urban Studies,* vol. 15, no. 1, pp. 51-61.

Surinyach i Pla, M. 1985, *Pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic i natural de Vic, sector fora muralles; Pla especial d'arquitectura en les façanes de part de les Rambles,* Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Urbanisme, Barcelona.

Sztompka, P. 2009, "Cosmopolitan Vision", *International Journal of Urban and Regional Research,* vol. 33, no. 4, pp. 1079-1082.

Taylor, P.J. i Flint, C. 2002, *Geografía política: economía mundo, estado-nación y localidad,* 2a corr y aumentada edn, Trama, Madrid.

Toinard, S. 1996, "La ville moienne; mythe ou realité", *Norois,* vol. 43, no. 171, pp. 537-543.

Tornafoch i Yuste, X. 2002, *Catalanisme, carlisme i republicanisme a Vic (1899-1909): modernització política i lluites socials,* 1a ed, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

Torras i Bages, J. 1892, *La Tradició catalana: estudi del valor étich y racional del regionalisme catalá,* La Ilustración, Barcelona.

Torrents, R. 2002, *Les Raons per a un espai universitari català: entrevista a Ricard Torrents,* Omnium Cultural, Barcelona.

Torrents, R. 1999, *El Segle XX en la universitat catalana: l'actualitat del futur,* Institut d'Estudis Catalans, Secció de Filosofia i Ciències Socials, Barcelona.

Trías, E. 1984, *La Catalunya ciutat (el pensament cívic a l'obra de Maragall i d'Ors) i altres assaigs,* L'Avenç, Barcelona.

Trullén i Thomàs, J., Boix Domènech, R. 2006, *Analisi econòmica del centre de la regió metropolitana de Barcelona: economia del pla estratègic de Barcelona,* Diputació de Barcelona, Xarxa de Municipis, Barcelona.

Trullén i Thomàs, J., Boix Domenech, R. 2005, *Knowledge, networks of cities and growth in regional urban systems,* Universitat Autònoma de Barcelona, Departament d'Economia Aplicada, Bellaterra.

Trullén i Thomàs, J. 2003, *Economia de l'arc tecnològic de la Regió Metropolitana de Barcelona: delimitació de pols i corredors, estructura econòmica, i indicadors d'economia del coneixement,* Diputació de Barcelona, Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Barcelona.

Tuan, Y. 1999, *Who am I?: an autobiography of emotion, mind, and spirit,* University of Wisconsin Press, Madison.

Tuan, Y. 1996, *Cosmos and Hearth. A cosmopolite's viewpoint,* University of Minneapolis Press, Minneapolis.

Tuan, Y. 1998, *Escapism,* Johns Hopkins University Press, Baltimore, Md.

Tuan, Y. 1974, *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values,* Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Tulla, A.F., Pallarés-Blanch, M. 2008, "La mobilitat quotidiana al Pirineu i l'Aran" a *Enquesta de mobilitat quotidiana de Catalunya :EMQ 2006*, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, pp. 100-113.

Universitat de Vic 2005, *Pla estratègic (2005-2010) Universitat de Vic*, Eumo Editorial, Vic.

Urena, J.M., Menerault, P., Garmendia, M. 2009, "The high-speed rail challenge for big intermediate cities: A national, regional and local perspective", *Cities*, vol. 26, no. 5, pp. 266-279.

Urry, J. 1995, *Consuming places*, Routledge, London; New York.

Urteaga, L. 1980, *Miseria, miasmas y microbios :las topografías médicas y el estudio del medio ambiente en el siglo XIX*, Universidad de Barcelona, Barcelona.

Viard, J. 1994, *La Societé d'archipel:ou les territoires du village global*, Aube, La Tour d'Aigues.

Vicens Vives, J. 1977, *Atlas de historia de España*, Teide, Barcelona.

Vicens Vives, J. 1954, *Notícia de Catalunya*, Àncora, Barcelona.

Vicens Vives, J. 1950, *Tratado general de geopolítica*, Teide.

Vicente i Rufí, J., Castañer, M., Bover, J. i Sanz, C. 1996, *L'Àrea urbana de Girona: un espai per al futur*, PROGRUP, Girona.

Vicino, T.J., Hanlon, B., Short, J.R. 2007, "Megalopolis 50 years on: The transformation of a city region", *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 31, no. 2, pp. 344-367.

Vico, C. 2006, "Las urbanizaciones: los nuevos barrios periféricos de la región metropolitana de Barcelona" a *Barcelona y Sao Paulo cara a cara :procesos metropolitanos a la hora de la globalización*, eds. C. Carreras i Verdaguer i A.F. Carlos, Davinci, Barcelona, pp. 211-219.

Vidal de La Blache, P., Gallois, L. 1927; 1947, *Géographie universelle*, Librairie Armand Colin, Paris.

Vidal, J., Arnabat i Mata, R., et al 2008, *Història de Vilafranca del Penedès*, Coordinació Editorial, Vilafranca del Penedès.

Vilà Valentí, J. 1999, *Professor Joan Vilà Valentí: el seu mestratge en la geografia universitària*, Publicacions Universitat de Barcelona, Barcelona.

Vilà Valentí, J., Cahner, M., et al 1991-1996, *Gran geografia comarcal de Catalunya*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Vilà Valentí, J., Sarrión i Gualda, J. 1992, *El Sentit històric de la comarca a Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Departament de Governació, Direcció General d'Administració Local, Barcelona.

Vila, P. 1978, *La Geografia i els seus homes*, Curial, Barcelona.

Vila, P., Casassas i Simó, L. 1974, *Barcelona i la seva rodalia al llarg dels temps*, Aedos, Barcelona.

Vila, P. 1977a, *La Divisió territorial de Catalunya*, Curial, Barcelona.

Vila, P. 1977b, *La Fesomia geogràfica de Catalunya*, 2a edn, Laie, Barcelona.

Vila, P. 1938, *El Poblament de Catalunya: el problema geogràfic de l'aigua*, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona.

Vila, P. 1937, *La Fesomia geogràfica de Catalunya*, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

Vila, P. 1931a, *Una Divisió de Catalunya en comarques*, Casa del Vallès, Barcelona.

Vila, P. 1931b, *Per a una solució del problema comarcal de Catalunya*, Casa del Vallès, Barcelona.

Vila, P., Glanadell, F., *et al* 1931c, *El Problema comarcal de Catalunya*, Casa del Vallès, Barcelona.

Vila, P. 1926, *La Cerdanya*, Barcino, Barcelona.

Vilagrasa, J. 2003, *Final del segle XX. Història de Lleida.* Pagès Editors, Lleida.

Vilagrasa, J. 2001, "El tren de alta velocidad en Lleida. Estrategias de optimización de su impacto" a *Actas del XVII Congreso de Geógrafos Españoles*, AGE-Universidad de Oviedo, Oviedo, pp. 501-504.

Vilagrasa, J. 2001"Las ciudades pequeñas y medias en España" a *Actas del XVII Congreso de Geógrafos Españoles*, ed. AAVV, AGE-Universidad de Oviedo edn,Oviedo, pp. 501-503.

Vilagrasa, J.2001, *Ciutat i Universitat a Lleida*, Universitat de Lleida, Lleida.

Vilagrasa, J., Ganau, J. 2000a, "Ciudades medias en España: posicionamiento en la red urbana y procesos urbanos recientes", Colección Mediterráneo Económico, nº3, pp.37-73.

Vilagrasa, J. 2000b, *Transformacions territorials a Catalunya :(segles XIX- XX),* Pagès, Lleida.

Vilagrasa, J. 1999, "Las ciudades pequeñas y medias en España" a *La ciudad. Tamaño y crecimiento*, ed. R. Domínguez, Universidad de Málaga y Asociación de Geógrafos Españoles, Málaga, pp. 17-49.

Vilagrasa.J. 1999, "La obra sindical del hogar a Catalunya" a *Professor Joan Vilà Valentí :el seu mestratge en la geografia universitària,* Publicacions Universitat de Barcelona, Barcelona.

Vilagrasa, J., Sirvent, H. 1998, *Els Paisatges urbans,* Ajuntament de Lleida, Departament de Cultura, Lleida.

Vilagrasa, J. 1990, *Centre històric i activitat comercial:Worcester 1947- 1988: un estudi de morfologia urbana,* Departament de Geografia i Història, Facultat de Lletres del'Estudi General de Lleida, Lleida.

Vilagrasa, J. 1990, *Creixement urbà i agents de la producció de l'espai: el cas de la ciutat de Lleida: 1940-1980,* Institut Cartogràfic de Catalunya etc., Barcelona etc.

Vilagrasa, J. 1997, *Vivienda y promoción inmobiliaria en España,* Universitat de Lleida, Lleida.

Vilar, P. 1984, *Història d'Espanya*, Crítica, Barcelona.

Vilar, P. 1973, *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII,* Curial, Barcelona.

Vilar, P. 1962, *La Catalogne dans l'Espagne moderne :recherches sur les fondements économiques des structures nationales,* S.E.V.P.E.N., Paris.

Vinyals, R., 1995, *L'Espirall, Vilafranca del Penedès,* Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social, Barcelona.

Vives Corbella, P. 2007, *L'Estiueig al bosc de Valls,* Institut d'Estudis Vallencs, Valls.

Whitehand, J.W.R. 1994, "Development cycles and urban landscapes", *Geography,* vol. 79, pp. 3-17.

Whitehand, J.W.R. 1987, *The Changing face of cities: a study of development cycles and urban form,* Basil Blackwell, Oxford.

Wirth, L. 1938, "Urbanism as a Way of Life", *The American Journal of Sociology,* vol. 44, no. 1, pp. pp. 1-24.

Wirth, L. 1956, *The Ghetto,* The University of Chicago Press, Chicago ; London.

Xu, Z.L. i Zhu, N. 2009, "City Size Distribution in China: Are Large Cities Dominant?", *Urban Studies,* vol. 46, no. 10, pp. 2159-2185.

Zipf, G.K. 1941, *Human behavior and the principle of least effort,* Reading Mass, Madison-Wesley.

Zukin, S. 2005, *Point of purchase:how shopping changed American culture,* 1 Routlge pbk edn, Routledge, New York.

Zukin, S. 1995, *The Cultures of cities,* Blackwell, Oxford.

Zukin, S. 1989, *Loft living: culture and capital in urban change,* Rutgers University Press, New Brunswick, NJ.

Zukin, S. 1987, "Gentrification culture and capital in the urban core", *American Review of Sociology,* vol. 13, pp. 129-147.

Zuliani, J.M. 2005, "Les services aux entreprises dans le réseau des villes moyennes du grand sud-ouest français: d'uneorganization hiérarchisée à un maillage interurbain?", *Sud-Ouest Européen,* vol. 20, pp. 51-63.

Zuliani, J.M. 2002, *Les villes moyennes du Grans Sud-Ouest français et les services aux entreprises: entre résistance à la métropolisation et marquage sectoriel,* Repport de recherche INTERREG II-C Sud-Ouest Européen; Université Tolouse-Le Mirail, Tolouse.

NOTÍCIES DE DIARI IMPRESES CONSULTADES:

Canvis comercials al carrer Monterols de Reus, Diari de Tarragona, Tarragona, 2008, 28 de febrer.

La primera carnisseria halal obre a Valls, Diari el Pati, Valls, 2000, 15 de maig.

El govern tortosí prepara una ordenança per restringir l'obertura de més locutoris, Diari el Punt, Edició de Tarragona, Tarragona, 2008, 10 de gener.

El nou campus de la URV de Tortosa, Diari el Punt, Edició de Tarragona, Tarragona, 2009, 13 de maig.

La Part Alta de Tarragona aconsegueix ser centre turístic, Diari el Punt, Edició de Tarragona, Tarragona, 2007, 13 de novembre.

Més de mil milions de peatge a l'ombra, Diari el Punt, Edició de Tarragona, Tarragona, 2005, 10 de juny.

Colomer Montmany, una vida dedicada a Vic, Diari el Punt, Edició Osona i Ripollés, Vic, 2009, 8 de maig.

L'obertura del Corte Inglés crea expectatives, Diari el Punt, Edició de Tarragona, Tarragona, 2005, 13 de desembre.

Camp de Tarragona, Diari el Punt, Edició de Tarragona, Tarragona, 2008, 5 de maig.

RECURSOS ELECTRÒNICS CONSULTATS:

Ajuntament de Balaguer [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.balaguer.cat/portal/ [Consulta:diverses entre els anys 2006-2010].

Ajuntament de Girona [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.girona.cat/web/ [Consulta: 13 de desembre de 2010].

Ajuntament de Manresa [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.ajmanresa.cat/ [Consulta: diverses entre els anys 2006-2010].

Ajuntament de Montblanc [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.montblanc.cat/ [Consulta: 18 de març de 2008].

Ajuntament de Reus [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.reus.cat/ [Consulta: 5 de juny de 2009].

Ajuntament de Solsona [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.ajsolsona.cat/ [Consulta: 18 de gener de 2008].

Ajuntament de Tarragona [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.tarragona.cat/ [Consulta: 20 de juny de 2008].

Ajuntament de Tortosa [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.tortosa.cat/ [Consulta:diverses entre els anys 2006-2010].

Ajuntament d'Olot [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.olot.org/ [Consulta: 19 de desembre de 2010].

Ajuntament de Valls [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.ajvalls.org/default.asp [Consulta:diverses entre els anys 2006-2010].

Ajuntament de Vic [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.vic.cat/ [Consulta:diverses entre els anys 2006-2010].

Ajuntament de Vilafranca del Penedès [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.vilafranca.org/ [Consulta:diverses entre els anys 2006-2010].

Bloc de noticies i opinions de la regió de l'Ebre [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.lamarfanta.blogspot.com [Consulta: diverses entre maig de 2006 i juliol de 2008] .

Cambra Oficial de Comerç i Indústria de Valls [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.cambravalls.com/ct/ [Consulta: 2010, 12 de juliol].

Casulleras, E. 2009, *Anuari socioeconòmic de la comarca d'Osona 2008* [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.ccosona.es/anuari/index2.php. [Consulta: 2010, 21 de desembre].

Casulleras, E. 2008, *Anuari socioeconòmic de la comarca d'Osona 2007* [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.ccosona.es/anuari/index2.php. [Consulta: 2010, 21 de desembre].

Casulleras, E. 2007, *Anuari socioeconòmic de la comarca d'Osona 2006* [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.ccosona.es/anuari/index2.php. [Consulta: 2010, 21 de desembre].

Centrals i Infrastructures per a la Movilitat i les Activitats Logístiques [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.cimalsa.es [Consulta: 2009, 10 de juny].

Confederació d'Empresaris de la Província de Tarragona 2007, *La Cepta demana a la Generalitat la creació d'una Plataforma logística*, CEPTA, Tarragona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.cepta.es/media/notespremsa/632.pdf [Consulta: 2008, 17 de novembre].

Fomento de la Producción 2008, *España 30.000* [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.fomenweb.com/index.php?e30000=1 [Consulta: 2009, 12 de febrer].

Fuguet, T. 2009, *Logística: la eclosión del cuarto sector estratégico,* Indicador d'Economia. Primer diari econòmic de les comarques de Tarragona, Tarragona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.cepta.es/media/indicador/1.pdf [Consulta: 2008, 14 de gener].

Gabinet d'Estudis Econòmics S.A. 2004, *Els reptes d'un model industrial autòcton*, Gabinet d'Estudis Econòmics S.A., Vic. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://mail.geeconomics.com/castella/territori/dinformes.php [Consulta: 2008, 13 de març].

Garola, À., Lleonart, P., Martínez, C. 2004, *Programa d'Actuació urbanística Municipal de Vic. Anàlisis sòcio-econòmica,* Ajuntament de Vic, Vic. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.geeconomics.com/ catala/territori/articles/treballC.pdf [Consulta: 2008, 13 de març].

Generalitat de Catalunya 2008, *Inventari del patrimoni arquitectònic de Catalunya*, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://cultura.gencat.net/invarquit/cerca.asp [Consulta: 2009, 5 de juny].

Gobierno de España 1985, *LEY 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español (BOE de 29 de junio de 1985).* [en línia]. Disponible a la xarxa:

http://www.boe.es/boe/dias/1985/06/29/pdfs/A20342-20352.pdf [Consulta: 2009, 7 de juny].

Gutiérrez Palomero, A. 2003, *Planificación urbana y vivienda obrera en Balaguer (1939 - 1962). Ocupación del margen izquierdo*, ScriptaNova. Coloquio Internacional de Geocrítica, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-146(025).htm [Consulta: 2008, 13 d'octubre].

INCASOL 2010, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2009)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica08%209WEB.pdf [Consulta: 2010, 20 d'octubre].

INCASOL 2009, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2008)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica08%209WEB.pdf [Consulta: 2009, 13 de setembre].

INCASOL 2008, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2007)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica07%209WEB.pdf [Consulta: 2009, 13 de juny].

INCASOL 2007, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2006)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica06%209WEB.pdf [Consulta: 2009, 13 de juny].

INCASOL 2006, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2005)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica05%209WEB.pdf [Consulta: 2009, 13 de juny].

INCASOL 2005, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2004)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica04%209WEB.pdf [Consulta: 2009, 13 de juny].

INCASOL 2004, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2003)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica03%209WEB.pdf [Consulta: 2009, 13 de juny].

INCASOL 2003, *Memòria de l'Institut Català del Sòl (2002)*, INCASOL, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www20.gencat.cat/docs/incasol/

Home/INCASOL/Documentaci%C3%B3/Publicacions/Mem%C3%B2ria%20T%C3%A8cnica02%209WEB.pdf [Consulta: 2009, 13 de juny].

Institut Cartogràfic de Catalunya [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.icc.cat [Consulta: diverses consultes entre els anys 2006 i 2011].

International Leisure Development [en línia]. Disponible a la xarxa: http://ild-plc.com/es/index.html [Consulta: 2010, 20 de desembre].

Museu Nacional d'Art de Catalunya, *Catàleg* [en línia] Disponible a la xarxa: www.mnac.cat [Consulta: 2010, 20 de setembre].

Pallol Passeig Comercial [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.elpallol.es [Consulta: 2009, 29 de maig].

Patrimoni de Valls [en línia] Disponible a la xarxa: http://blocs.tinet.cat/lt/blog/patrimoni-de-valls [Consulta: 2009, 16 d'abril].

Pèsol negre, *Descobrim les màfies especulatives del casc antic de Berga,* oct-nov 2007, nº35 [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.berguedallibertari.org /pesolnou/wp-content/uploads/pdf/35.pdf [Consulta: 2009, 16 d'abril].

Pons Novell, J. i Ginjoan Ferré, M. 2007, *Estudi sòcioeconòmic de la comarca de l'Alt Penedès 2006,* Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.cambrabcn.org/c/ document_library/get_file?folderId=14208&name=DLFE-488.pdf [Consulta: 2009, 20 de maig].

Solé, C., Parella Rubio, S., *et al* 2007, *L'Empresariat immigrant a Espanya,* Fundació "La Caixa", Barcelona. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://obrasocial.lacaixa.es/StaticFiles/StaticFiles/787effd999ea2110VgnVCM200000128cf10aRCRD/ca/es21_inx_cat.pdf [Consulta: 2007, 28 de novembre].

Unió de Polígons Industrials de Catalunya, *Polígons Indutrials de Catalunya* [en línia] Disponible a la xarxa: http://www.upic.es/index.php?option=com_content&view=article&id=8&Itemid=19&lang=ca [Consulta: 2008, 13 de febrer].

Universitat de Vic 2005, *Pla estratègic (2005-2010) Universitat de Vic*, Eumo Editorial, Vic. [en línia]. Disponible a la xarxa: http://www.diba.cat/.../plans/info.../ plans_estrategics/pe_municipals/vic/pe_univic.%20pdf [Consulta: 2009, 16 d'agost].